

Cas. 2112

57505

EKONOMICKÝ ČASOPIS

36 | 1988 | 4

8.— Kčs

Z OBSAHU

ŠESTÁKOVÁ, Monika: Nové tendencie v systéme riadenia a v organizačných štruktúrach amerických korporácií — HLAVATÁ, Irena: Menová prognóza ako súčasť súhrnnej sociálno-ekonomickej prognózy — KRAJČOVIČ, Michal:

Pokus o nové vymedzenie produktívnej práce — VOSTATEK, Jaroslav: Pridavky na deti a jejich vztah ke zdanění mezd a k výchovnému — VACÍČ, Aleksandar M.: Prečo sa vývoj v Juhoslávii odchýlil od socialistického samosprávného trhového hospodárstva — Recenzie — Správy — Bibliografia

Ekon. Čas., 36, 1988, č. 4, s. 297—400

ISSN 0013—3035

Ing. Tano

S-1-C

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledkov prognostických prác, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory and methodology of the social forecasting and of the results of forecasting works, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Egon Hlavatý
Výkonná redaktorka Zora Komínková
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Jozef Košnár, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Ladislav Lysák, Jozef Markuš, Vladimír Mikuláš, Jan Přívara, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Jozef Vojtko, Vladimír Vrtiak.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v januári 1988.

OBSAH

State	
ŠESTÁKOVÁ, Monika: Nové tendencie v systéme riadenia a v organizačných štruktúrach amerických korporácií — — — — —	300
K otázkam sociálno-ekonomického prognózovania	
HLAVATÁ, Irena: Menová prognóza ako súčasť súhrnnej sociálno-ekonomickej prognózy — — — — —	319
Diskusia	
KRAJČOVIČ, Michal: Pokus o nové vymedzenie produktívnej práce — — —	332
VOSTATEK, Jaroslav: Pridávky na deti a jejich vztah ke zdanění mezd a k výchovnému — — — — —	347
Konzultácie	
VACIĆ, Aleksandar M.: Prečo sa vývoj v Juhoslávii odchyľil od socialistického samosprávneho trhového hospodárstva — — — — —	360
Recenzie	
HÁBA, Z.: Socializmus: systém ekonomických zákonov — Š. Šamson — —	375
BUNIČ, P. G.: Glavnoje zainteresovať — J. Sokira — — — — —	378
Správy	
Valné zhromaždenie Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV (I. Milko) —	382
Správa z IX. medzinárodnej konferencie Problémy súčasného konzervativizmu: vzťah medzi ekonomickou teóriou a hospodárskou politikou (Z. Komínková)	386
Československo-sovietsky seminár Skvalitňovanie výučby marxizmu-leninizmu vo svetle záverov XVII. zjazdu KSČ a XXVII. zjazdu KSSZ (I. Vorel — R. Slivka)	392
Bibliografia — — — — —	396

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ШЕСТАКОВА, Моника: Новые тенденции в системе управления и в организационных структурах американских корпораций — — — — — 300

Вопросы социально-экономического прогнозирования

ГЛАВАТА, Ирена: Валютный прогноз как составная часть общего социально-экономического прогноза — — — — — 319

Дискуссия

КРАЙЧОВИЧ, Михал: Попытка нового определения производительного труда 332

ВОСТАТЕК, Ярослав: Надбавки на детей и их отношении к налогообложению зарплат и к деньгам на воспитание — — — — — 347

Консультации

ВАЦИЧ, Александар М.: Почему развитие в ФНРЮ отключилось от социалистической самоуправляемой рыночной экономики — — — — — 360

Рецензии

ГАБА, З.: Социализм: система экономических законов — Ш. Самсон — 375

БУНИЧ, П. Г.: Главное заинтересовать — Й. Сокира — — — — — 378

Научная жизнь

Общее собрание Словацкого экономического общества при Словацкой академии наук (И. Милко) — — — — — 382

Сообщение о IX-ой международной конференции Проблемы современного консерватизма: отношение между экономической теорией и хозяйственной политикой (З. Коминкова) — — — — — 386

Чехословацко-советский семинар Совершенствование преподавания марксизма-ленинизма в свете заключений XVII съезда КПЧ и XXVII съезда КПСС (И. Ворел — Р. Сливка) — — — — — 392

Библиография — — — — — 396

CONTENTS

Articles

ŠESTÁKOVÁ, Monika: New Tendencies in the Management System and in Organizational Structures of the U.S. Corporations — — — — — 300

Questions of Social and Economic Forecasting

HLAVATÁ, Irena: Monetary Forecast as a Part of General Social and Economic Forecast — — — — — 319

Discussion

KRAJČOVIČ, Michal: Attempt to New Delimitation of Productive Labour	— —	332
VOSTATEK, Jaroslav: Children Allowances and Their Relation to the Wages Taxation and Educational Support	— — — — — — — — — —	347

Consultations

VACIĆ, Aleksandar M.: Why the Development in Yugoslavia has Deviated from the Socialist Self-Management Market Economy	— — — — —	360
--	-----------	-----

Book Reviews

HĀBA, Z.: Socialism: System of Economic Laws — Š. Samson	— — —	375
BUNIČ, P. G.: The Main Task — to Motivate — J. Sokira	— — — —	378

Reports

The General Meeting of the Slovak Economic Association of the Slovak Academy of Sciences (I. Milkó)	— — — — — — — — — —	382
Report about the IXth International Conference Problems of Contemporary Conservatism: Relation Between the Economic Theory and Economic Policy (Z. Kominčová)	— — — — — — — — — —	386
Czechslovak-Soviet Seminary: Perfectioning of the Teaching of Marxism-Leninism in the Light of the Conclusions of the XVIIth Congress of the Czechoslovak Communist Party and of the XXVIIth Congress of the Communist Party of the USSR (I. Vorel — R. Slivka)	— — — — — — — — — —	392

Bibliography	— — — — — — — — — —	396
---------------------	---------------------	-----

Nové tendencie v systéme riadenia a v organizačných štruktúrach amerických korporácií

ŠESTÁKOVÁ, Monika

1. *Nové nároky na riadiacu prácu v 80. rokoch*

V ostatných 10–15 rokoch sa vo vyspelých kapitalistických krajinách sformovalo veľmi náročné ekonomické prostredie, ktoré stavia do kvalitatívne novej situácie aj podnikateľské subjekty. Spočiatku, po prepuknutí prvého „ropného šoku“, sa zdalo, že ide o prechodnú zmenu vonkajších podmienok a že vývoj sa opäť vráti do „starých koľají“ relatívnej stability hospodárskeho rozvoja, ktorá bola charakteristická pre 60. roky. No postupne sa čoraz výraznejšie ukazovalo, že tu ide o dlhodobé tendencie, o také zásadné zmeny v celkovom fungovaní kapitalistického hospodárstva, že možno hovoriť o jeho novej vývinovej etape. Objektívnym základom týchto dlhodobých tendencií je nástup druhej etapy vedecko-technickej revolúcie.

V podmienkach súčasnej dynamiky štruktúrnych zmien a vedecko-technického rozvoja je nevyhnutné, aby podnikateľské subjekty pružne, no pritom koncepčne reagovali na meniace sa podmienky, zintenzívnili inovačnú činnosť ako nevyhnutný predpoklad úspechu v konkurenčnom boji. Intenzívny konkurenčný tlak na svetovom trhu — s určitým oneskorením aj na domácich trhoch — podniky núti sústavnne sa usilovať o maximálnu efektívnosť, venovať zvýšenú pozornosť nielen znižovaniu nákladov a rastu produktivity práce, ale aj zrýchleniu výrobových inovácií, aby sa presadili na náročnom trhu.

Americké korporácie uskutočnili (prípadne uskutočňujú) obrat k všestrannej intenzifikácii s určitým oneskorením. Vyplýva to z ich monopolných pozícií i z hospodársko-politických opatrení štátu, ktoré do určitej miery tlmili dopad náročných podmienok na svetovom trhu. Ešte v 70. rokoch pri vysokej miere inflácie si americké korporácie mohli dovoliť prenášať svoju nedostatočnú efektívnosť do zvyšovania cien. No na rozhraní 70. a 80. rokov sa ukázalo, že takáto situácia je neudržateľná, že nevyhnutným predpokladom zlepšenia konkurenčných

pozícií amerických firiem je zásadná zmena v stratégii, radikálny obrat k zvýšeniu efektívnosti. Táto zmena sa zároveň musí uskutočniť v podmienkach, keď sa parametre podnikateľského rozhodovania prudko menia, keď dlhodobú stratégiu nemožno formovať na základe extrapolácie minulých trendov.

Dôležitá úloha v celkovej racionalizačnej činnosti amerických korporácií pripadá zmene metód riadenia, zmene celkového štýlu riadiacej práce. Veľké a často aj neracionálne diverzifikované koncerny (ktoré sa sformovali v 60. rokoch) pokladali za dôležitú súčasť vnútrokorporatívneho riadenia vypracovanie množstva predpisov a noriem, regulujúcich činnosť jednotlivých útvarov a prísne hierarchický systém riadenia. To vyúsťovalo do značnej ťažkopádnosti a byrokratizmu, ktorý brzdil pružné reagovanie na trhové podmienky. Snaha kontrolovať z jedného centra obrovské a často v medzinárodnom meradle fungujúce komplexy viedla k enormnému rastu riadiaceho aparátu. Pritom jednotliví manažéri mali presne vymedzené a pevné miesto (nezávisle od toho, či so zmenami vo vnútorných a vonkajších podmienkach odpadla potreba alebo sa znížil význam príslušnej funkcie). Odmeňovaní boli podľa stupňa v riadiacej hierarchii, a nie podľa skutočne dosahovaných výsledkov.

Dnes si už takéto prepych nemôžu dovoliť ani najväčšie korporácie USA. Znižovanie počtu riadiacich pracovníkov, účelné zlučovanie rozličných doteraz samostatných funkcií, zrušenie zbytočných stupňov v riadiacej hierarchii, prenášanie niektorých manažérskych funkcií na pracovné kolektívy — všetky tieto opatrenia sa stávajú súčasťou procesu racionalizácie v podnikovej sfére. Čoraz viac sa uplatňuje zásada, že manažér by mal byť odmeňovaný podľa toho, aké výsledky dosahuje ním riadený kolektív (útvár), ako prispieva k celkovým hospodárskym výsledkom firmy, a nie podľa funkcie, ktorú príslušný manažér zastáva. Táto požiadavka sa preniesla nielen do výšky odmeny, ale aj do toho, či sa manažér udrží v príslušnej korporácii. Ak riadiaci pracovník nepreukáže dostatočnú iniciatívu, tvorivý prístup a schopnosť v nových, zložitých podmienkach dosahovať požadované výsledky, je prepustený.

Rozsiahle prepúšťanie manažérov je novou črtou vo vývoji nezamestnanosti v kapitalistických štátoch. Aj keď svojím rozsahom a percentuálnym podielom prepustených manažérov na celkovom počte manažérov nie je táto nezamestnanosť porovnateľná s nezamestnanosťou v radoch robotníkov,¹ preda len nadobúda dosiaľ neobvyklé rozmery.² Prepúšťaní nie sú len manažéri, ktorí nezvládli súčasné náročné úlohy, ale často aj veľmi schopní riadiaci pracovníci — ak došlo k pohlteniu danej firmy inou firmou (zmena „finančnej

¹ Nezamestnanosť u manažérov v USA bola v roku 1986 2,6 %, u ostatných zamestnancov 7 % [6, 2. 3. 1987].

² Za roky 1980—1985 prepustili americké korporácie asi pol milióna manažérov [6, 28. 10. 1985].

kontroly“), alebo ak príslušný koncern uskutočňuje reorganizáciu — čo je dnes bežný jav.

K novým nárokom na riadiacich pracovníkov vedie aj súčasný stupeň internacionalizácie hospodárskeho života. Dnes sa už aj v USA pokladá za samozrejmu požiadavku, aby riadiaci pracovníci uvažovali v medzinárodných dimenziách. Koncepčné uvažovanie v medzinárodných dimenziách sa požaduje nielen od najvyšších riadiacich pracovníkov, ale aj od vedúcich jednotlivých útvarov — v súvislosti s rozširovaním ich právomoci pri rozvíjaní kooperačných vzťahov so zahraničnými partnermi, prenikaním na zahraničné trhy a pod.

Nové smery vedecko-technického rozvoja a potreba využiť všetky rezervy v záujme intenzifikácie si vynucujú aj zmeny v štýle riadiacej práce. Menia sa vzťahy medzi nadriadenými a podriadenými. Jednosmerný systém direktív zhora dole sa čoraz viac nahrádza obojsmernou výmenou informácií, pričom podnety a námety pracovníkov na nižšej úrovni sa čoraz viac využívajú pri vypracovaní celkovej stratégie firmy. To si, samozrejme, vyžaduje udržiavať bezprostredný kontakt nadriadeného pracovníka s podriadeným, nahradiť doterajšiu „výmenu informácií“ prostredníctvom povinných hlásení a vyplňania formulárov živým kontaktom s ľuďmi, venovať pozornosť ich návrhom a využiť všetky formy zvýšenia ich iniciatívy a tvorivého prístupu.

Pravda, takýto prístup k riadeniu je zatiaľ skôr otázkou perspektívy než súčasnej praxe amerických korporácií. No začína sa už uplatňovať a jeho potreba sa naliehavo pociťuje.

V prognostických úvahách o tom, ako bude vyzeráť riadenie amerických korporácií v 90. rokoch, charakterizujú sa manažéri budúcnosti ako „manažéri pridanej hodnoty“ [6, 2. 2. 1987]. Kritériom na ich hodnotenie nebude to, ako plnia direktívy ústredného vedenia koncernu, ale dosiahnuté výsledky útvaru, ktorý riadia (novovytvorená hodnota v tomto útvaru), jeho úspechy na trhu a prínos k celkovému zisku korporácie. Vedúci jednotlivých útvarov budú musieť prejavíť viac podnikavosti a ochoty podstúpiť riziko, no zároveň ich práca bude tvorivejšia a cielavedomejšia. V kolektíve, ktorý riadia, by mali fungovať skôr ako tréneri než ako dozorcovia.

2. Súčasná tendencie vo vývoji vnútorných organizačných štruktúr amerických korporácií

V 70. rokoch, keď došlo k zásadnej zmene v celkových podmienkach fungovania kapitalistických firiem, bola v USA prevládajúcim typom organizačnej štruktúry korporácií decentralizovaná štruktúra, pri ktorej sa koncern skladá z relatívne autonómnych oddelení, vytvorených najčastejšie podľa výrokového alebo teritoriálneho princípu. V literatúre

sa v tejto súvislosti používa aj termín *divizionálna štruktúra* (od slova *division* — oddelenie). Táto situácia bola logickým dôsledkom intenzívnej diverzifikácie predchádzajúceho desaťročia. V diverzifikovaných koncernoch, ktoré vyrábajú širokú paletu výrobkov, mal práve tento typ organizačnej štruktúry umožniť pružnejšie reagovanie na meniace sa podmienky na jednotlivých trhoch. Oddelenia mali značnú právomoc predovšetkým v oblasti operatívneho riadenia a fungovali ako samostatné „centrá zisku“ (alebo „centrá nákladov“, ak poskytovali služby, kde sa zisk nedal vyčíslieť).

No decentralizácia právomoci na oddelenia viedla k viacerým negatívnym dôsledkom — najmä v období prudkých a nepredvídateľných zmien vo vonkajších podmienkach. Na jednej strane sa v rámci koncernov ustálil zložitý systém kontroly a finančného riadenia oddelení, ktorý sa nedokázal pružne prispôbiť novým podmienkam. Napríklad ústredné vedenie korporácie nemalo spoľahlivé vlastné informácie o perspektívnosti jednotlivých sfér podnikania (operalo sa prakticky výlučne o informácie poskytované oddeleniami, čo často bolo skreslené). Preto sa finančné prostriedky rozdeľovali viac-menej rovnomerne medzi jednotlivé oddelenia, neuskutočňovala sa selektívna politika, ktorá by práve v týchto podmienkach bola veľmi potrebná. Okrem toho kritériá pre hodnotenie vedúcich pracovníkov jednotlivých útvarov boli väčšinou krátkodobé (ročné, niekedy štvrtročné ukazovatele), takže vedúci oddelení neboli zainteresovaní na dlhodobých projektoch modernizácie a štruktúrnych zmien, ktorých výsledky by sa prejavili až v budúcnosti. Na druhej strane vo vysokodiverzifikovaných koncernoch (a najmä v konglomerátoch) sa celková stratégia korporácie obmedzovala fakticky na finančnú politiku (sledovanie kurzov účastní kontrolovaných podnikov, dodržiavanie centrálnych stanovených finančných limitov a pod.). Jednotná vedecko-technická a výrobná politika sa neuskutočňovala, medzi oddeleniami boli len veľmi slabé alebo nijaké vzájomné väzby. Všetky tieto okolnosti prekážali realizácii dlhodobej, jednotnej stratégie adaptácie, ktorá by bola v zložitej situácii 70. rokov zvlášť dôležitá.

Niektoré korporácie na tieto tendencie reagovali zosilnením centralizácie v riadení. Sám typ organizačnej štruktúry sa pri tom nezmenil, relatívne autonómne oddelenia sa udržali. No zvýšil sa počet centrálnych stanovených normatífov a predpisov, sprísnil sa finančné limity, rozšíril sa počet povinných hlásení. V niektorých korporáciách (napr. Caterpillar) o všetkých dôležitých otázkach technického rozvoja muselo rozhodovať najvyššie vedenie korporácie. Dôsledkom týchto centralizačných snáh bolo ďalšie prehlbenie byrokratizmu v riadení, adaptačná pružnosť v riadení sa tým nijako nezvýšila. Preto aj centralizačné tendencie zväčša netrvali dlho. Hoci sa v častých organizačných prestavbách korporácií v 70. rokoch striedali vlny upevňovania centrálnej kontroly a prehlbovania decentralizácie, decentralizovaná, divizionálna

štruktúra sa v podstate udržala ako základný model organizačnej štruktúry.³

Počet oddelení sa v mnohých korporáciách zvýšil v súvislosti s prehĺbujúcou sa špecializáciou, pričom sa vytvárali menšie oddelenia, ktoré by mohli pružnejšie reagovať na meniace sa požiadavky trhu.⁴ Zároveň, aby sa utvorili predpoklady pre väčšiu koncepčnosť v riadení a pre formovanie stratégie za širšiu oblasť podnikania, spájali sa viaceré príbuzné oddelenia do skupín alebo podnikateľských oblastí.

Tieto reorganizácie boli väčšinou spojené aj so zmenami v odvetvovej (príp. odborovej) štruktúre koncernov. Takéto reštrukturalizácie prebiehajú v 80. rokoch veľmi intenzívne. Korporácie predávajú podniky v stagnujúcich odvetviach alebo v odvetviach, ktoré sú príliš vzdialené od ich základných sfér podnikania, kupujú podniky, vyhľadávajú možnosti fúzií, prípadne zakladajú spoločné podniky v odvetviach špičkovej technológie alebo v iných odvetviach, ktoré vhodne nadväzujú na doterajší odvetvový profil koncernu. (Podniky sa potom zoskupujú do oddelení a podnikateľských oblastí tak, aby sa vytvoril priestor pre čo najintenzívnejšie využitie technologických a funkčných väzieb medzi nimi.)

Stupeň autonómie oddelení je rozdielny v rozličných firmách a odvetviach, mení sa v závislosti od dynamiky vonkajšieho prostredia firiem i od „stupňa zrelosti“ daného odvetvového profilu korporácie.⁵ V začiatočnom období po reštrukturalizácii ústredné vedenie korporácie často priamo zasahuje do činnosti oddelení v záujme ich rýchlejšieho integrovania do celého komplexu. Neskôr sa autonómia oddelení zvyšuje a ústredné vedenie koncernu stimuluje prehĺbenie vzájomných vzťahov medzi oddeleniami (napr. vedecko-technickú kooperáciu, spoluprácu v oblasti zásobovania, marketingu, zakladanie spoločných podnikov a pod.) hlavne ekonomickými nástrojmi, prípadne formovaním „celkovej kultúry“⁶ organizácie.

Divizionálna štruktúra sa, pravda, väčšinou nevyskytuje v čistej podobe. Niekedy sa kombinuje s využívaním centrálnych služieb pre určité funkcie (napr. pre výskum, plánovanie, kádrovú politiku), využívajú sa rozličné formy *maticových štruktúr*, formujú sa projektové tímy

³ Takýto typ organizačnej štruktúry má dnes 96 % z 200 najväčších korporácií USA, je veľmi rozšírený v NSR a v iných západoeurópskych krajinách [9].

⁴ Napríklad v spoločnosti 3 M sa zvýšil počet oddelení z 25 na 40, v Johnson and Johnson z 80 na 150, vo Westinghouse Electric z 30 na 40 atď.

⁵ Korporácia, ktorá už dlhší čas podniká v určitom odvetví a pokladá svoju odvetvovú štruktúru za viacmenej stabilizovanú, obvykle zavádza väčší stupeň autonómie oddelení než korporácia, ktorá je bezprostredne po reštrukturalizácii a iba formuje funkčné väzby medzi tradičnými sférami podnikania a novopričlenenými podnikmi.

⁶ Ide o systém hodnôt, ktorý je charakteristický pre všetky útvary a všetkých členov korporácie. Vedenie korporácie využíva rozličné nástroje morálnej i materiálnej zainteresovanosti na dosiahnutie toho, aby sa zamestnanci stotožnili so základnými strategickými zámermi celej korporácie.

a pod.⁷ Tieto tendencie v organizačných štruktúrach majú zvýšiť pružnosť v riadení, umožniť, aby organizácia pohotovo reagovala na zmeny prostredia, a zároveň prehĺbiť horizontálne vzťahy medzi jednotlivými útvarmi ako nevyhnutný predpoklad dosiahnutia synergického efektu.

Maticová štruktúra je zmiešanou organizačnou formou, kde sa na obvyklú vertikálnu riadiacu hierarchiu pripájajú horizontálne riadiace vzťahy. Pracovník na nižšej úrovni je potom podriadený viacerým nadriadeným (napr. vedúcim oddelení alebo skupín, vedúcim centrálnych služieb a pod.). Zavádzanie maticových organizačných štruktúr bolo aj riešením problému nedostatku vysokokvalifikovaných odborníkov [dočasne sa „vypožičiavajú“ na určitú úlohu zo stálych útvarov — napr. z výrokových oddelení, z funkcionálnych služieb a pod.).

S rastúcim významom vedecko-technickej politiky korporácie, v súvislosti s úsilím zintenzívniť inovačnú činnosť, rozšírila sa *prax projektových tímov*. Projektové riadenie sa využíva na riadenie veľkých projektov, ktoré presahujú možnosti a záujmy jednotlivých oddelení (vývoj radikálne nových výrobkov, technológií, nových materiálov), na urýchlenie zavádzania nových výrobkov do praxe. Ale aj na presadenie zásadných zmien v systéme riadenia, organizácie práce a pod.

Vedúceho projektu väčšinou menuje ústredné vedenie korporácie. Vedúci projektu,⁸ ktorí obvykle majú k dispozícii vlastný riadiaci štáb, dostanú finančné prostriedky, najímajú si personál, využívajú služby centrálnych útvarov korporácie, spolupracujú s jednotlivými oddeleniami. Úlohou vedúcich projektov je riadiť projekt (vrátane zabezpečenia dodávateľsko-odberateľských vzťahov, odbytu atď.) tak, aby sa dosiahli vytýčené ciele v určenom termíne. V rámci projektu sa vlastne koordinujú všetky fázy cyklu — od výskumu a vývoja až po komerčné využitie výrobku alebo technológie.

Projektové riadenie je jednou z foriem, ako sa korporácie snažia urýchliť inovačný proces. V podstate tomu istému cieľu má slúžiť aj tzv. *štruktúra zameraná na hľadanie nového*. V tomto type organizačnej štruktúry sa výskum a vývoj nových výrobkov oddelí (napr. ako osobitné oddelenie) od ostatnej výroby. Nevýhodou takejto organizácie však je, že medzi tradičnou výrobou a vývojom nových výrobkov neexistujú vzájomné väzby. Výskum je takto zbavený podnetov, ktoré by mohli prichádzať z výroby a z výskumu trhov tradičnej produkcie a naopak, výskum a vývoj neprispievajú k modernizácii tradičných sfér podnikania.

Dôležitou podmienkou úspešnej inovačnej činnosti firmy je *úzka interakcia medzi výskumom, vývojom, výrobou a marketingom*. Niekde sa na dosiahnutie tohto cieľa využíva rotácia kádrov (podľa japonského

⁷ Podrobnejšie o rozličných v súčasnosti uplatňovaných typoch organizačných štruktúr pozri v práci [10].

⁸ Niekedy sú projekty súčasťou väčšieho celku — programu. V takomto prípade centrálné vedenie korporácie určuje vedúceho programu; za jednotlivé projekty sú zodpovední vedúci oddelení, do ktorých kompetencie príslušné projekty spadajú.

vzoru), inde dômyselný informačný systém vnútri koncernu, rozličné semináre, porady a pod. Napriek tomu, že v ostatnom čase venujú korporácie tejto otázke značnú pozornosť, zostáva tu ešte veľa nevyriešených problémov.⁹

V posledných rokoch sa v mnohých úspešných inovačných firmách rozšírila prax formovania menších projektových tímov (skladajúcich sa zo 6–7 ľudí). Niekedy sa vývoj toho istého výrobku uskutočňuje paralelne vo viacerých projektoch, pričom voľba medzi rozličnými alternatívami sa uskutoční až vtedy, keď výrobok dosiahne štádium prototypu. Menšie projektové tímy majú tú výhodu, že sú zbavené formalizmu a byrokratizmu (ktorý často preniká do centrálného riadenia veľkých projektov), členovia tímu sú dobre zohraným kolektívom, problémy sa pružne riešia, nie je potrebné zasadať na dlhých poradách. Vedúcim takéhoto projektového tímu je často vynálezca príslušného výrobku, ktorý má záujem na tom, aby sa jeho vynález čo najrýchlejšie dovedol do komerčného využitia.

Ani maticové štruktúry, ani projektové riadenie neznamenajú zrušenie hierarchického systému riadenia. Iba sa k základnej riadiacej hierarchii pripájajú ďalšie hierarchie (napr. hierarchia riadenia projektu) a dopĺňujú ju riadením horizontálnych vzťahov medzi rozličnými útvarmi korporácie. Keďže tvorba projektových tímov, prípadne iných ad hoc tímov je preda len cudzím prvkom z hľadiska základnej formálnej organizačnej štruktúry, počet predpisov a iných mechanizmov (napr. porád), ktoré majú zabezpečiť súlad medzi činnosťou týchto dočasných útvarov a základnou organizačnou štruktúrou korporácie, sa ešte zvyšuje. V tom treba vidieť príčiny určitého rozčarovania z maticových štruktúr, ktoré v 80. rokoch vystriedalo začiatočné nadšenie [5, 24, 12. 1983]. Zamestnanci dávajú prednosť účasti v takých tímoch, ktoré vznikajú z ich vlastnej iniciatívy (a nie na základe direktív ústredného vedenia korporácie). Horizontálne vzťahy medzi rozličnými oddeleniami sú často efektívnejšie, ak vznikajú na základe iniciatívy samých príslušných útvarov než na základe rozhodnutia vedúceho projektu (alebo programu), prípadne direktív najvyššieho vedenia korporácie.

Okrem toho projektové riadenie a využívanie rozličných iných dočasných tímov zahŕňa iba časť operácií korporácie. Umožňuje síce pružnejšiu adaptáciu v niektorých čiastkových smeroch, no nepomáha vtedy, ak je potrebné zmeniť celkovú stratégiu korporácie. Veľa záleží na tom, ako boli projekty zvolené a aký je ich význam pre celkovú stratégiu korporácie. Ak voľba projektov bola nesprávna a v dôsledku preferovania projektov sa podcenili iné sféry činnosti korporácie, takáto

⁹ V súvislosti s rastúcou diferenciáciou potrieb sa význam kontaktu so zákazníkmi ešte zvyšuje. Práve v nedostatočnom kontakte so zákazníkmi vidí napr. spoločnosť IBM hlavnú príčinu spomalenia rastu svojho obratu v poslednom roku (kým v rokoch 1975–1985 jej obrat rástol ročne o 14,8 %, v roku 1986 iba o 1 %). Preto kladie zvýšený dôraz na marketing.

organizačná štruktúra nielenže neprispieva k potrebnej adaptácii korporácie, ale dokonca aj tlmí signály o tom, že radikálna prestavba celkovej stratégie je potrebná.

Vývoj organizačných štruktúr kapitalistických firiem v ostatných rokoch svedčí o tom, že *neexistuje nijaká jednotná organizačná schéma, ktorá by bola vhodná pre všetky firmy* — v rozličných odvetviach, s rozličným stupňom diverzifikácie, zahraničnej angažovanosti atď. Každá firma si musí zvoliť svoju organizačnú štruktúru sama, s prihliadnutím na osobitosti prostredia, v ktorom funguje, a predchádzajúci vnútorný vývoj samej organizácie. Určité závery o základných tendenciách súčasného vývoja organizačných štruktúr však predsa len možno sformulovať.

Predovšetkým sa ukazuje, že stabilita organizačných štruktúr už nie je takým ideálom ako v minulosti. Zvýšená dynamika štruktúrnych zmien si vyžaduje aj častejšiu prestavbu organizačných štruktúr a americké korporácie už vyvíjajú mechanizmy, ktoré by zabezpečovali permanentnú adaptáciu organizačných štruktúr. To je, samozrejme, aj otázka záujmov — a to nielen záujmov kontrolujúcich finančných skupín, ale aj manažérov na rozličných úrovniach. Preto sa venuje zvýšená pozornosť novej orientácii a motivácii riadiacich kádrov.

Ukazujú sa taktiež niektoré základné nedostatky hierarchických štruktúr riadenia a nové nároky na organizáciu a riadenie vyplývajúce z nových smerov automatizácie výroby (predovšetkým pružné výrobné systémy).

Hierarchická štruktúra v podstate predpokladá, že vedenie firmy má lepšie informácie o všetkých stránkach činnosti korporácie než jednotlivé útvary a úrovne riadenia. Skutočnosť, že tento predpoklad nemôže byť splnený vo veľkých mnohoovetvových koncernoch, viedla k rozšíreniu decentralizovaných, divizionálnych organizačných štruktúr. No v týchto organizáciách sa väčšinou decentralizovalo iba operatívne riadenie, strategické otázky spadali do kompetencie najvyššieho vedenia. V ostatných rokoch — najmä v súvislosti so strategickým plánovaním a riadením¹⁰ — sa uplatňuje dialógová forma zostavovania stratégie korporácie. Decentralizované útvary — strategické podnikateľské centrá — sa podieľajú na zostavení celkovej stratégie, pričom vychádzajú z vlastných informácií (o trhoch, na ktorých podnikajú, o perspektívach vedecko-technického rozvoja a pod.). Decentralizované útvary sú motivované tak, aby samy získavali informácie z trhu a rozhodovali sa pod tlakom trhu; no zároveň s dlhodobou perspektívou. Aby rozhodnutia decentralizovaných útvarov boli v súlade s celkovými strategickými zámermi korporácie, musia byť jednotlivé útvary informované nielen o týchto zámeroch, ale aj o činnosti iných oddelení v korporácii. A tak sa dostávajú do popredia horizontálne vzťahy, koordinácia a vzájomné komunikácie medzi jednotlivými oddeleniami, ktoré nahrádzajú centrálné príkazy a kontrolu.

¹⁰ O strategickom plánovaní a riadení v korporáciách sa pripravuje osobitná štúdia do Ekonomického časopisu.

Na označenie novo sa formujúceho typu organizačnej štruktúry, ktorý by sa vyznačoval značnou decentralizáciou aj v strategickom rozhodovaní a zvýšeným významom horizontálnych vzťahov, začína sa používať termín *heterarchická štruktúra*. Horizontálne vzťahy sa pritom týkajú nielen vzťahov medzi podnikmi tej istej korporácie, ale aj vzťahov s nezávislými partnermi (dodávatelia, konzultačné firmy a pod.), pričom oddelenie alebo filiálka by sa mala samostatne rozhodnúť pre partnera vnútri firmy alebo zvonka. Osobitne je takáto predstava o perspektívnom type organizačnej štruktúry populárna v teóriách medzinárodných korporácií [8].

Nové smery automatizácie výroby, a najmä pružné výrobné systémy si vyžadujú aj zmeny v organizácii práce a v celom systéme riadenia. Obsluhujúci personál nemôže byť iba pasívnym vykonávateľom príkazov, ale musí tvorivo a pružne zasahovať do chodu systému, zdokonaľovať ho a prispôbovať meniacim sa podmienkam. To si podľa názoru amerických ekonómov vyžaduje heterarchickú štruktúru, schopnosť okamžite prenášať informácie z jednej časti korporácie do druhej, pružne reagovať na impulzy plynúce z marketingu a v súlade s tým voliť výrobné programy [3, s. 241]. To je možné iba pri značnej decentralizácii rozhodovania, pri aktívnej úlohe všetkých súčastí korporácie vo formovaní jej stratégie.

Pružné výrobné systémy umožnia rozsiahlu diferenciaciu produkcie, uspokojovanie aj takých segmentov dopytu, ktoré predtým boli pre veľké korporácie málo výnosné. To môže radikálne meniť stratégiu firiem, pričom výroba bude musieť zohrávať významnejšiu úlohu pri zostavovaní strategických plánov (čo dosiaľ bolo predovšetkým záležitosťou finančných služieb, marketingu a výskumu). Nové kritériá bude treba uplatniť aj pri hodnotení efektívnosti novej techniky. Nestačí iba izolovane hodnotiť efektívnosť jednotlivých strojových systémov [12]. Dôležitý je aj očakávaný vplyv nového strojového systému a s ním spojených zmien v organizácii práce na iné úseky a útvary v korporácii. To si opäť vyžiada prehĺbenie horizontálnych komunikácií — ako nevyhnutný predpoklad účelného prepojenia jednotlivých „ostrovov automatizácie“ a ich ďalšej efektívnej adaptácie.

Všetky tieto úvahy majú zatiaľ viac charakter predvídania perspektívnych tendencií než opisu reality. No v najbližšom desaťročí môžu tieto tendencie významne ovplyvniť formovanie organizačných štruktúr.

3. *Aktivizácia ľudského faktora v riadení, nové tendencie v motivácii pracujúcich*

Kľúčovú úlohu v súčasných organizačných prestavbách korporácií a v zmene štýlu riadiacej práce zohráva aktivizácia ľudského faktora,¹¹

¹¹ Neexistuje úspešná voľba organizačnej štruktúry, ktorá by nebrala do úvahy ľudský faktor. Produktivita závisí od ľudí. Ak má korporácia dosiahnuť úspech v kon-

dôraz na vytvorenie priestoru pre tvorivú iniciatívu zamestnancov. Podľa mnohých amerických odborníkov teórie riadenia „ľudský kapitál“ je základným kapitálom firmy. Aktívna účasť zamestnancov v odhaľovaní možností zvýšenia produktivity, zdokonaľovania kvality výrobkov, foriem organizácie práce, je nevyhnutným predpokladom ozdravenia americkej ekonomiky a jej úspechu v konkurencii s Japonskom.

Sama myšlienka využiť iniciatívu a tvorivý prístup všetkých zamestnancov firmy v záujme zhodnocovania kapitálu nie je nová. Práve túto myšlienku zdôrazňovali už dávno koncepcie „medziľudských vzťahov“ ako súčasť buržoázných teórií riadenia. No po dlhý čas vedúci predstavitelia korporácií nepokladali tento smer výskumu za zaujímavý, dokonca často odmietali pustiť teoretikov takéhoto zamerania do svojich závodov [kde si chceli empiricky overovať svoje hypotézy], pretože sa obávali, že by to narušilo pracovnú disciplínu.

V 50. a 60. rokoch manažéri nepocitovali potrebu meniť štýl riadiacej práce a v rozvíjaní foriem participácie pracujúcich na riadení (ktoré sa široko rozvíjajú v Japonsku) videli skôr prekážku efektívnosti. Až radikálnou zmenou v celkových podmienkach fungovania kapitalistického hospodárstva sa rozširuje spoločenská objednávka výskumu v tejto oblasti a teórie „medziľudských vzťahov“, ktoré sa medzitým transformovali do teórie „správania organizácií“, dostávajú sa v 80. rokoch do popredia. Zaujímavé úvahy o vývoji a súčasnom význame tohto prístupu obsahuje práca jedného z popredných predstaviteľov tohto myšlienkového prúdu W. F. Whythea [19].

Jedným z impulzov k prehodnocovaniu tradičných metód motivácie je rastúca intelektualizácia práce, rastúci podiel kvalifikovaných odborníkov v celkovej štruktúre zamestnanosti vo VKŠ (v USA napr. tvoria cca 70 % pracovných síl odborníci s vysokoškolským a stredným odborným vzdelaním, v odvetviach špičkovej technológie je tento podiel ešte vyšší). Pri riadení pracovísk s prevažujúcim podielom vysokokvalifikovaných odborníkov sa neosvedčujú administratívne metódy. Rastie význam „neformálnych systémov“; ľudia pracujú lepšie, ak poznajú cieľ svojej práce a môžu sa podieľať na jeho formovaní i na hľadaní ciest jeho najefektívnejšieho dosiahnutia.

Z hľadiska firiem je najvýhodnejšie, ak sa prirodzená túžba zamestnancov po tvorivej sebarealizácii čo najviac uplatní v inovačnom procese, vyúsťujúcom do lepších komerčných výsledkov a zvýšenia konkurenčnej schopnosti na trhu. Využívajú sa na to jednak osobitné formy odmien, jednak rozličné opatrenia zamerané na získanie podnetov a návrhov pracujúcich na zníženie nákladov a zlepšenie kvality výrobkov, ako aj rozličné formy súťaženia medzi kolektívmi a jednotlivcami.

kurencii, musia sa ľudia, ktorí v nej pracujú, stotožniť s jej cieľmi a prispieť k realizácii týchto cieľov svojím talentom a tvorivosťou. Takéto myšlienky nachádzame napr. v prácach [15; 16; 17].

Zainteresanosť na aktívnej účasti v inovačnom procese, na hľadaní ciest ďalšej racionalizácie, sa netýka iba najvyššie kvalifikovanej zložky zamestnancov. Zásadné zmeny sa zavádzajú aj v systéme organizácie práce robotníkov, kde systém s prísnou hierarchiou podriadenosti a pevnou klasifikáciou pracovných funkcií už nevyhovuje súčasným nárokom na adaptabilitu výroby a nezodpovedá novému stupňu automatizácie. Na jednej strane je potrebná väčšia pružnosť pri presúvaní pracovných síl medzi jednotlivými operáciami, a to si vyžaduje ich širšiu, viacúčelovú kvalifikáciu (a zároveň aj také odmeňovanie robotníkov, ktoré by ich zainteresovalo na rozšírení kvalifikácie), na druhej strane vo vysokoautomatizovaných závodoch je dôležitá aj koordinácia a integrácia činností na nižšej úrovni — nie príkazmi zhora, ale na základe iniciatív samých zamestnancov.

Na tieto nové nároky reagujú kapitalistické firmy zavádzaním rozličných systémov participácie zamestnancov na riadení.

Azda najznámejšou formou účasti pracujúcich na riešení aktuálnych problémov kapitalistických firiem sú *krúžky kvality*. Tieto krúžky nie sú v USA súčasťou formálnej organizačnej štruktúry, ale fungujú paralelne s ňou. Sú založené na zásade dobrovoľnosti a riešia väčšinou problémy, ktoré nie je schopná účinne riešiť formálna organizácia. Na jednej strane, keďže tieto krúžky nenarušujú formálnu organizačnú štruktúru, môžu vzniknúť pomerne pružne. No na druhej strane ich pôsobnosť je dosť ohraničená. Zaoberajú sa prevažne zmenami v organizácii práce, otázkami kvality produkcie a zvýšenia produktivity práce. V týchto oblastiach dosiahli príslušné firmy — vďaka krúžkom kvality — významné pozitívne výsledky. Napríklad dobré skúsenosti s prácou krúžkov kvality majú IBM, TRW, Honeywell, Westinghouse, Digital Equipment a iné. No v mnohých korporáciách po začiatočnom nadšení pre krúžky nastalo rozčarovanie [11] a v niektorých firmách sa tieto krúžky zrušili.

Príčiny odporu manažérov voči krúžkom kvality sú rozličné. Manažéri strednej úrovne v nich často vidia konkurentov, ktorí môžu spôsobiť, že ich funkcia sa stane zbytočnou. Niekedy sú návrhy, s ktorými prichádzajú krúžky kvality, príliš nákladné, alebo ich realizácia nevedie k plánovaným úsporám. Sama skutočnosť, že krúžky kvality nie sú súčasťou formálnej organizačnej štruktúry, viedla k tomu, že krúžky sa pokladali skôr za farchu než za prostriedok na zvýšenie efektívnosti. Kompetencia týchto krúžkov sa často vymedzovala príliš úzko, nebol záujem na tom, aby sa ich návrhy týkali aj širších otázok stratégie firmy, jej organizačnej štruktúry a pod. Všetky tieto okolnosti spôsobili, že sa plne nevyužili tie možnosti zvýšenia efektívnosti, ktoré v sebe skrýva táto forma participácie pracujúcich.

Americké korporácie využívajú, pravda, aj iné formy participácie zamestnancov na riadení. Jednou z nich je formovanie *ad hoc* tímov na riešenie určitých otázok týkajúcich sa stratégie korporácie, organizačnej prestavby a pod. Väčšinou majú tieto skupiny poradnú funkciu, no nie-

kedy sa na ne deleguje aj právo rozhodovať o určitých otázkach (napr. organizačných zmenách). Členmi týchto tímov môžu byť tak radoví zamestnanci (a v tomto smere môžu byť takéto tímy rozvinutím krúžkov kvality), ako aj manažéri rozličných útvarov korporácie. Tieto tímy pomáhajú prekonávať existujúce bariéry medzi oddeleniami a mobilizujú tvorivý potenciál zamestnancov — členov tímu na riešenie problémov dôležitých z hľadiska celkovej politiky korporácie. Takéto ad hoc tímy majú síce značnú právomoc, no počet zamestnancov, ktorí v nich môžu pracovať, je ohraničený.

Masovejšou formou participácie sú tzv. *autonómne pracovné skupiny* (brigády). Tie už sú súčasťou formálnej organizačnej štruktúry a zahŕňajú spravidla celý kolektív pracovníkov zodpovedných za produkciu určitého výrobku alebo poskytovanie určitej služby. Do kompetencie autonómnych pracovných skupín (brigád) spadá rozdelenie úloh medzi členmi skupiny, kontrola kvality výroby, opravy a údržba výrobného zariadenia, dodržiavanie pracovnej disciplíny a pod. Členovia skupiny si z vlastných radov volia svojho vedúceho, no zároveň sú usmerňovaní „externým vedúcim“, ktorého menuje vedenie podniku. Kompetencia „externého vedúceho“ je rozdielna v rozličných firmách, no obvykle sa požaduje, aby nezasahoval do operatívnej činnosti skupiny, neprikazoval, ale iba radil a pod.

Autonómne brigády zjednodušujú riadenie, berú na seba mnohé funkcie, ktoré predtým vykonávali manažéri na nižších stupňoch, vedú k zvýšeniu produktivity práce, a zároveň v zamestnancoch vytvárajú pocit, že spolurozhodujú o osudoch pracoviska. Širšie využívanie autonómnych brigád si však často vyžaduje rozsiahle organizačné zmeny v korporáciách.

Rozličné formy participácie, využívané v kapitalistických firmách, vedú k tomu, že sa značne znížili absencie, poklesla fluktuácia pracovných síl, dosiahli sa úspory energie a surovín, zlepšila sa kvalita produkcie, no nesporne vzrástla aj intenzita práce. Tá sa vo vedomí zamestnancov „kompenzuje“ pocitom väčšej sebarealizácie v práci, formuje sa v nich pocit spoluzodpovednosti za osudy firmy a akejsi lojálnosti voči firme.

Určitú participáciu zamestnancov možno dosiahnuť aj bez formálnych organizačných zmien — napr. tým, že v existujúcich organizačných útvaroch sa viac prihliada na návrhy a pripomienky pracujúcich (a za úspešné návrhy sú aj odmeňovaní). Pri hodnotení riadiacich pracovníkov sa osvedčujú aj tzv. hodnotenia zdola, kolektívom podriadených (napr. formou ankety alebo besied). Prispieva to k zlepšeniu štýlu riadiacej práce, núti manažérov venovať viac pozornosti kontaktu s ľuďmi, ktorých riadia, využívaniu ich iniciatívy. V podstate ide o prejavy demokratizácie, ktoré vedú k zlepšeniu hospodárskych výsledkov firmy a v konečnom dôsledku sa využívajú v záujme zhodnocovania kapitálu.

4. Malé alebo veľké firmy?

Doteraz sme hovorili o zmenách organizačnej štruktúry a systému riadenia veľkých korporácií. No v poslednom desaťročí došlo k výraznej aktivizácii menších inovačných firiem,¹² často práve v odvetviach vysokej technológie (elektronika, biotechnológia, lekárske prístroje a pod.). Americká National Science Board pri analýze 300 najväčších inovácií v USA zistila, že malé firmy produkujú štyrikrát viac inovácií na dolár výdavkov na výskum ako stredne veľké firmy a 24-krát viac ako najväčšie korporácie [1]. Okrem toho na veľké korporácie pripadá neúmerne nízky podiel výskumu zameraného na zásadne nové výrobky a technológie. Na základe týchto skutočností, ale aj na základe empirických výskumov, ktoré dospeli k záveru, že pri veľkých fúziách väčšinou nedošlo k zvýšeniu efektívnosti novovytvorených komplexov [14], že namiesto „úspor z veľkosti“ dochádza často k „stratám z veľkosti“ [2], rozšíril sa názor, že hlavným nositeľom inovačnej aktivity sú malé firmy a im patrí budúcnosť.

Súčasná etapa VTR skutočne vytvára objektívne podmienky na uplatnenie malých a stredných inovačných podnikov. Rastúce zospoločenštie výroby sa neprejavuje iba vo zvyšujúcej sa koncentrácii výroby, ale aj vo väčšej členitosti reprodukčného procesu, v prehlbujúcej sa deľbe práce, v rámci ktorej sa vytvára viac možností pre efektívnu účasť malých firiem. Rozširujúca sa diferenciácia dopytu, prehĺbenie konkurencie v kvalite výrobkov a zrýchlenie inovačných cyklov vedú tiež k rozšíreniu možností pre uplatnenie menších podnikov. Rozširuje sa škála výrobkov, ktoré nemožno vyrábať vo veľkých sériách. Na druhej strane, v súčasných podmienkach VTR sa rozvíjajú technológie, ktoré umožňujú efektívnu výrobu aj v malých sériách.¹³ (Pravda, túto výhodu môžu využiť aj veľké firmy pri prispôbovaní výrobkov špecifickým požiadavkám rozličných zákazníkov.)

Za vážnu prekážku zvýšenia inovačnej aktivity veľkých korporácií sa obvykle pokladá byrokratizmus v ich systéme riadenia a organizačná inercia. Je to v podstate prejav jednej stránky protirečivej úlohy monopolov vo vedecko-technickom rozvoji (ktorú charakterizoval už V. I. Lenin) — tej stránky, keď monopoly vystupujú ako brzda technického pokroku.

¹² V literatúre dosiaľ nejestvuje všeobecne uznávané kritérium na vymedzenie malých, stredných a veľkých firiem. Najčastejšie sa firmy zatriedujú do jednotlivých skupín podľa počtu zamestnancov. Toto kritérium však nemusí byť vhodným ukazovateľom veľkosti v odvetviach s vysokým organickým zložením kapitálu. V našom článku pokladáme za malé firmy podniky, ktoré majú do 200 zamestnancov a za stredné firmy podniky s 200—500 zamestnancami. Keďže išlo o podniky v odvetviach (napr. tzv. informačný priemysel), kde kvalifikovaná pracovná sila je kľúčovým faktorom, možno počet zamestnancov pokladať za v podstate vhodný ukazovateľ veľkosti.

¹³ Podrobnejší rozbor okolností, za ktorých sú nové smery automatizácie výhodné pre veľké firmy a kedy ich môžu efektívnejšie využiť malé firmy, pozri v [13].

No napriek tomu význam súčasných veľkých korporácií vo vedecko-technickom rozvoji nemožno podceňovať. Obrovský finančný potenciál, rozširujúca sa vlastná výskumná základňa, možnosť získavať inovačné podnety prostredníctvom podnikov v rozličných častiach sveta, silná marketingová sieť, ktorá signalizuje požiadavky rozličných trhov — to všetko sú faktory zosilňujúce vedecko-technický predstih veľkých korporácií. Na druhej strane porovnávanie inovácií, zavedených malými firmami, s ich vlastnými nákladmi na výskum, nie je vhodným ukazovateľom efektívnosti výskumno-vývojevej činnosti. Malé firmy totiž využívajú mnohé poznatky základného a aj aplikovaného výskumu veľkých firiem a univerzít a často im veľké firmy poskytujú alebo prenajímajú aj zariadenie do výskumných laboratórií. Na komerčný úspech inovácie nestačí iba originálna myšlienka a jej rýchle uvedenie do výroby (práve tu sa prejavujú prednosti malých, pružných podnikov v porovnaní s ťažkopádnosťou mamutích koncernov). Dôležité je totiž odhadnúť, či trh inováciu príjme a aké sú perspektívy rozšírenia odbytu nového výrobku. Malým firmám sa obvykle darí odhadnúť dopyt na špeciálnom segmente trhu (to, pravda, platí o úspešných inovačných firmách, a nie o tých, ktoré zbankrotovali) zo strany zákazníkov, s ktorými majú úzky kontakt, no menej úspešné sú už pri zabezpečovaní masového odbytu výrobkov, pri prenikaní na zahraničné trhy a pod. Práve tu sa ukážu výhody veľkých firiem, s rozsiahlou marketingovou sieťou, silnými pozíciami na rozličných trhoch atď.

Optimálna veľkosť firiem je zrejme rozdielna nielen v rozličných odvetviach (čo závisí jednak od technologických faktorov, jednak od charakteru a veľkosti trhu), ale aj v rozličných štádiách vývoja toho istého odvetvia. Pritom *so zrýchľovaním technického pokroku sa aj optimálna veľkosť podnikov mení v kratších intervaloch.*

V tradičných priemyselných odvetviach v USA sa väčšinou dosiahlo štádium, keď sa už technologicky podmienená optimálna veľkosť výrobných jednotiek vytvorila alebo prekročila. Ďalší rast koncentrácie výroby v rámci odvetvia by nebol ekonomicky odôvodnený. Expanzia veľkých korporácií sa uskutočňuje vertikálnou integráciou a zahraničnou expanziou. Pri stagnácii alebo dokonca poklese dopytu rastú nároky na adaptačnú pružnosť firiem, čo využívajú menšie podniky,¹⁴ prípadne zahraničné firmy (najmä japonské).

V nových odvetviach sa v začiatočnom štádiu dobre uplatňujú malé firmy.

¹⁴ Príkladom môže byť vývoj oceliarskeho priemyslu v USA, kde v poslednom desaťročí došlo fakticky k dekoncentracii. Podiel najväčších korporácií na celkovej produkcii odvetvia sa znižoval — pričom napr. U.S. Steel zásadne zmenila svoj odvetvový profil a prenikala do rozličných iných sfér — a podiel tzv. minihutí sa zvyšoval. Minihute sa dokázali pružnejšie prispôbiť zmeneným podmienkam, vyrábali zo šrotu a progresívnymi technológiami, minimalizovali náklady na riadiaci štáb, zavádzali nové formy organizácie práce a v dôsledku týchto opatrení mali podstatne nižšie priemerné náklady než veľké koncerny. V roku 1981 boli napr. náklady na 1 t valcovaného drôtu v minihutiach 268 dolárov a vo veľkých koncernoch 381 dolárov [4, s. 36].

Príkladom môže byť elektronika, kde v 60. rokoch Intel a National Semiconductor začínali s kapitálom 3 mil., resp. 1 mil. dolárov. No s ďalším vývojom odvetvia rástli náklady na výskum a fixný kapitál (miniaturizácia výrobkov si vyžadovala jemnejšie zariadenia). S rastom trhu a diferenciáciou dopytu po čípoch sa dostali do popredia výhody veľkých, vertikálne integrovaných koncernov, ktoré si môžu dovoliť hromadnú výrobu mikroelektronických súčiastok a aj ich prispôsobovanie požiadavkám finálnej produkcie. Pod tlakom intenzívnej konkurencie sú malé podniky nútené vytvárať rozličné koperačné zväzky, alebo uskutočňovať fúzie. Stupeň koncentrácie v tomto odvetví sa zvyšuje.

Aj keď s prehlbujúcou sa špecializáciou a rozvojom nových výrobných odborov sa zrejme aj v budúcnosti budú vytvárať príležitosti na efektívne uplatnenie malých podnikov, základom podnikateľskej štruktúry ostatnú veľké korporácie. No náročné ekonomické prostredie ich núti odstraňovať zdroje inercie v organizačnej štruktúre, hľadať pružnejší mechanizmus adaptácie na meniace sa podmienky. A v tomto procese pripadá významná úloha *využívaniu metód fungovania malých podnikov a konkurenčných vzťahov vo vnútornom mechanizme veľkých koncernov*. Práve tieto mechanizmy majú prispieť k stimulovaniu inovačnej aktivity.

Formy takéhoto využívania kvázi drobného podnikania vo veľkých koncernoch sú rozmanité a závisia aj od dynamiky príslušného odvetvia [18]. Mnohé korporácie ohraničujú maximálnu veľkosť výrobných jednotiek (závodov). Na stimulovanie prítoku invencií sa využíva konkurencia medzi výskumnými tímami v korporácii (s týmto mechanizmom má dobré skúsenosti najmä spoločnosť Hewlett-Packard). Zavádzajú sa rozličné formy simulovaných podnikateľských jednotiek vnútri korporácie. Úspešní inovátori si môžu utvoriť autonómne útvary, dostanú k dispozícii aj určitý kapitál, s ktorým môžu samostatne disponovať (pravda, v súlade s celkovou stratégiou korporácie). Vytvárajú sa taktiež vnútorné rizikové podniky (internal ventures) podľa vzoru malých inovačných firiem. Zavádzajú sa dokonca aj akési fiktívne účastiny a iné cenné papiere týchto podnikov, ktoré obiehajú vnútri korporácie [7].

Jednou z metód, ako sa veľké korporácie snažia zintenzívniť inovačný proces, je tzv. *organizačný rozptyl inovácií*. Veľké korporácie umožňujú úspešným inovátorom, aby si založili samostatné podniky. Finančne ich podporujú, no nezasahujú do operatívneho chodu týchto podnikov. Vyhradia si však právo na nové výrobky a technológie, ktoré tieto podniky vyvinú. Veľké korporácie taktó prenášajú riziko možného neúspechu inovácií na malé podniky. Ak sa však inovácia osvedčí, samy väčšinou preberú hromadnú výrobu nových výrobkov. V podobnom zmysle — ako akési pokusné laboratórium na overenie úspechu inovácií — využívajú veľké koncerny nielen tie podniky, ktoré samy pomohli založiť, ale aj samostatné malé firmy.

Existencia malých podnikov na periférii monopolistických komplexov je významným faktorom v adaptačnej stratégii veľkých korporácií. Veľké koncerny taktó majú neustále možnosť voľby medzi „domácou“ produkciou určitých výrobkov, súčiastok a pod., a ich kupovaním od formálne nezávislých firiem, medzi tým, či určité inovačné projekty realizovať vnútornými útvarmi v korporácii, alebo overenie ich úspechu ponechať na nezávislé firmy. Rozšírením alebo naopak obmedzením požiadaviek na dodávky malých firiem reagujú korporácie aj na cyklické výkyvy v dopyte (nemusia rozširovať vlastné kapacity, alebo naopak, prepúšťať vlastných zamestnancov a pod.).

Osobitnú úlohu medzi malými podnikmi plnia rozličné *konzultačné firmy*,¹⁵ ktoré v posledných rokoch rástli veľmi prudko. Konzultačné firmy dnes vykonávajú mnohé funkcie, ktoré predtým plnili vnútorné útvary korporácie. Umožňujú korporáciám znižovať riadiaci štáb, poskytujú cennú pomoc pri organizačných prestavbách koncernov, pri zrýchľovaní prevodu vedecko-technických poznatkov do praxe a pod., sú neodmysliteľným pomocníkom moderného podnikania.

Napriek pokračujúcej tendencii k zvyšovaniu ekonomickej moci veľkých korporácií je štruktúra podnikateľského sektoru v USA pomerne rôznorodá. Malé firmy fungujú popri veľkých (a často v kooperácii s nimi), menia sa odvetvové profily veľkých koncernov, neustále sa hľadá najvhodnejší typ organizačnej štruktúry v meniacich sa podmienkach. Nájsť všeobecne platnú optimálnu štruktúru odvetví i vnútornú organizačnú štruktúru korporácií zrejme nie je možné. Štát svojimi hospodárskopolitickými opatreniami síce ovplyvňuje parametre rozhodovania firiem, no konkrétne štruktúry sú výsledkom stratégie podnikateľských subjektov, orientovanej na zvýšenie efektívnosti.

Základné tendencie v systéme riadenia a v organizačných štruktúrach kapitalistických korporácií sú objektívne podmienené nástupom druhej etapy VTR. Samozrejme, konkrétne formy organizačných štruktúr sú späté s ekonomickými záujmami rozličných skupín finančného kapitálu a tieto záujmy môžu po určitý čas pôsobiť aj ako príčina organizačnej inercie. No v konečnom dôsledku si samo úsilie o maximálne zhodnotenie kapitálu vynúti voľbu takých organizačných štruktúr, ktoré by pri danej úrovni výrobných síl umožnili čo najväčšiu efektívnosť. A z tohto hľadiska — ako adaptácia na požiadavky nastoľované súčasným rozvojom výrobných síl — sú zmeny v organizačných štruktúrach a v štýle riadiacej práce v kapitalistických firmách poučné aj pre socialistické krajiny.

Dôležitou súčasťou prestavby hospodárskeho mechanizmu v socialis-

¹⁵ Existujú, samozrejme, aj veľké konzultačné firmy, no v tejto sfére podnikania sa vhodne uplatňujú aj malé podniky, ktorých úspech závisí od skúseností a odborných znalostí ich zakladateľov.

tických krajinách je aj prestavba organizačno-inštitucionálnych štruktúr. Z tohto hľadiska pokladáme za dôležitý záver, ku ktorému vedie analýza organizačných zmien v kapitalistických firmách: neexistuje jednotná organizačná schéma, ktorá by bola optimálna pre všetky podniky v rozličných podmienkach. V náročnom ekonomickom prostredí by podniky mali byť nútené zvoliť si takú vnútornú organizačnú štruktúru, ktorá v daných podmienkach zabezpečí čo najvyššiu efektívnosť. Súčasná dynamika vedecko-technického rozvoja a štruktúrnych zmien si zároveň vyžaduje neustále prispôsobovať organizačné štruktúry meniacim sa podmienkam. Stimuly k takejto organizačnej adaptácii by mali byť zabudované v hospodárskom mechanizme.

Súčasná tendencia zospoločenšenia výrobných síl vedú aj k väčšej rozmanitosti hospodárskych organizácií — pokiaľ ide o ich veľkosť, funkcie a pod. Nepresadzuje sa iba tendencia k rastúcej koncentrácii výroby, ale pôsobia aj dekoncentračné tendencie, prehĺbuje sa špecializácia, vyvíjajú sa technológie, ktoré umožňujú efektívnu výrobu v malých sériách a pod. Popri veľkých, mnohoborových komplexoch majú svoje miesto aj menšie špecializované podniky (prípadne relatívne autonómne menšie podniky v rámci koncernov), ktoré umožňujú uspokojovať diferencovaný dopyt a pružne reagovať na požiadavky zákazníkov. Optimálna veľkosť podnikov sa mení aj v súvislosti so „stupňom zrelosti“ a s dynamikou jednotlivých odvetví.

Súčasná etapa VTR si vynucuje aj aktivizáciu ľudského faktora v riadení. Pod tlakom náročného ekonomického prostredia reagujú kapitalistické firmy na tieto objektívne požiadavky využívaním rozličných participatívnych metód riadenia. Socialistické spoločenské vlastníctvo umožňuje oveľa výraznejšie uplatniť demokratizáciu v riadení, no predsa len sa možno poučiť z pozitívnych i negatívnych skúseností kapitalistických firiem v oblasti participatívneho riadenia. Ide napr. o metódy fungovania tzv. autonómnych pracovných skupín, krúžkov kvality, nové nároky na riadiacich pracovníkov, ktorí už nemôžu riadiť prikazovaním, ale skôr usmerňovaním a koordináciou iniciatívy pracovných kolektívov, metódy hodnotenia riadiacich pracovníkov „zdola“ (t. j. pracovným kolektívom). V podmienkach socializmu nie je prehľbovanie účasti pracujúcich na riadení iba nástrojom zvýšenia efektívnosti, ale aj cieľom samým osebe, naplňaním jeho humanistického poslania.

Literatúra

- [1] BROCK, J. W.: Bigness is the Problem, not the Solution. Challenge, júl—august 1987, s. 11—16.
- [2] Business Week, 3. 6. 1985; 22. 10. 1984.
- [3] CASTI, J. L.: Metaphors for Manufacturing: What Could it be Like to be a Manufacturing System? Technological Forecasting and Social Change, máj 1986.
- [4] Challenge, marec—apríl 1984, s. 34—40.
- [5] Economist, 1. 3. 1980; 24. 12. 1983, s. 61—69.
- [6] Fortune, 2. 2. 1987, s. 39—40; 2. 3. 1987, s. 24; 28. 10. 1985, s. 46.
- [7] GORIUNOV, I. J. — UŠANOV, J. A.: Vnutrennije riskovannije predpriatija v korporacijach. SŠA: ekonomika, politika, ideologija, 1986, č. 12, s. 81—88.
- [8] HEDLUNG, G.: The Hypermodern MNC — a Heterarchy? Human Resource Management, 1986, č. 1, s. 9—35.
- [9] IPW-Berichte, č. 9, s. 34—35.
- [10] JEVENKO, L. I.: Organizacionnyje struktury upravljenja promyšlennymi korporacijami SŠA. Moskva, Nauka 1983.
- [11] LAWLER, E. E. — MOHRMAN, S. A.: Quality Circles: After the Honeymoon. Organizational Dynamics, 1987, č. 1, s. 42—59.
- [12] MEREDITH, J. R. — HILL, M. M.: Justifying New Manufacturing Systems. A Management Approach. Sloan Management Review, Summer 1987, s. 49—61.
- [13] MEREDITH, J.: The Strategic Advantages of New Manufacturing Technologies for Small Firms. Strategic Management Journal, zv. 8, 1987, s. 249—258.
- [14] MUELLER, D. C. (ed.): The Determinants and the Effects of Mergers: An International Comparison. Cambridge, Massachusetts 1980.
- [15] PETERS, T. J. — WATERMANN, R. H.: In Search of Excellence. Lessons from America's Best-Run Companies. New York, Harper and Row 1982.
- [16] REICH, R. B.: Tales of a New America. New York, Time Books 1987.
- [17] REICH, R. B.: Entrepreneurship Reconsidered: The Team as Hero. Harvard Business Review, máj—jún 1987, č. 3.
- [18] STREBEL, P.: Organizing for Innovation Over an Industry Cycle. Strategic Management Journal, zv. 8, 1987, s. 117—124.
- [19] WHYTE, W. F.: From Human Relations to Organizational Behavior: Reflections on the Changing Scene. Industrial and Labor Relations Review, zv. 40, júl 1987, s. 487—499.

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ И В ОРГАНИЗАЦИОННЫХ СТРУКТУРАХ АМЕРИКАНСКИХ КОРПОРАЦИЙ

ШЕСТАКОВА, Моника

При современной динамике структурных изменений и интенсивной конкуренции на мировом рынке и приспособление организационной структуры корпораций используется в качестве важного инструмента повышения эффективности и конкурентноспособности.

Хотя дивизиональную структуру можно считать и сегодня преобладающей, она обыкновенно не выступает в чистом виде. Используются различные формы матричных структур, проектного управления, формируются организационные структуры стратегического планирования и стратегического управления и т. д.

Новые направления НТП усиливают роль человеческого фактора в управлении. Вообще можно сказать, что не существует единая организационная схема, оптимальная для всех фирм в разных условиях.

Хотя в течение последнего десятилетия повысилась роль мелких инновационных фирм, крупные корпорации все-таки остаются основой структуры предпринимательского сектора США. Однако, они вынуждены принимать меры по ограничению организационной инерции и бюрократизма.

NEW TENDENCIES IN THE MANAGEMENT SYSTEM AND IN ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF THE U.S. CORPORATIONS

ŠESTÁKOVÁ, Monika

Under contemporary dynamics of structural changes and intensification of competition on the world market organizational transformations play an important role in improving efficiency and competitiveness of the U.S. corporations.

The multidivisional form is also today the prevalent organizational structure. But it scarcely occurs in a pure form. Various types of matrix structures and project management are also wide-spread and organizational forms connected with strategic planning and strategic management are developed.

Structural changes and new manufacturing technologies strengthen the role of human factor in the management system. There is no uniform organizational structure, optimal for all firms and all conditions.

Although in the last years small innovative firms have come to the fore, large corporations are also today the basis of the structure of the U.S. economy. But they are forced to endeavour for limiting the organizational inertia and bureaucracy.

Kotázkam sociálno-ekonomického prognózovania

Menová prognóza ako súčasť súhrnnej sociálno-ekonomickej prognózy

HLAVATÁ, Irena

1. Proefektívnoštné fungovanie meny

Požiadavky neustáleho uspokojovania rastúcich potrieb spoločnosti vyvolávajú nevyhnutnosť predvídať aj vývoj žiadúcich podmienok tohto uspokojovania tak v oblasti ekonomickej, ako aj sociálnej. Pritom treba zdôrazniť, že tieto podmienky pre splnenie požiadaviek ekonomickeho a sociálneho rozvoja je potrebné vidieť i z hľadiska novej etapy výstavby socialistického spoločenského systému.

Spoločné, čo charakterizuje novú etapu vo všetkých socialistických štátoch, je posun k intenzívnemu a proefektívnoštnému typu ekonomiky. Práve tento posun prináša množstvo otvorených otázok, ktoré sa v podmienkach extenzívneho hospodárenia neobjavovali, ale v súčasnosti sú vysokoaktuálne. Dotýka sa to predovšetkým otázok kritériálnych aspektov hodnotenia intenzity a efektívnosti rozvoja na rozličných úrovniach plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky.

Vo všetkých socialistických štátoch sa dospelo k jednoznačnému poznatku, že je potrebné podstatne viac využívať hodnotové vzťahy a nástroje pri meraní i ovplyvňovaní proefektívnoštných riešení v oblasti ekonomickej i sociálnej. Do popredia vystupuje požiadavka systémového prepojenia hmotného a hodnotového, resp. materiálneho a finančného i menového plánovania, ako aj potreba vedeckého rozpracovania otázok prebudovania mechanizmu plánovania a riadenia spoločnosti tak, aby sa vytvoril žiaduci priestor pre pôsobenie hodnotových vzťahov, resp. hodnotového mechanizmu vrátane fungovania mechanizmu peňažného — menového.

V súčasnosti sa už došlo k poznaniu, že s hmotným plánom a s jeho rozpisom v riadení nevystačíme, že je nevyhnutné rozpracovať taký systém plánovitého riadenia, ktorý na jednej strane umožní centru plá-

novite regulovať a riadiť základné národohospodárske proporcie na dosiahnutie vytýčených národohospodárskych cieľov a na druhej strane umožní, resp. prinúti hospodárske subjekty, najmä podnikovú sféru, ale aj obyvateľstvo, resp. pracujúcich racionálne konať, aby ich jednotlivé záujmy viedli k splneniu záujmov celospoločenských.

Hmotná a hodnotová stránka rozšírenej socialistickej reprodukcie nerozlučne spolu súvisia. V ekonomike, ktorá je charakteristická tovarovo-peňažným hospodárstvom, odrážajú sa a premietajú hmotné veličiny, ako je výroba, akumulácia, spotreba, zásoby, export, import atď., do peňažného vyjadrenia prostredníctvom cien. Hmotná stránka tovaru sa dotýka predovšetkým úžitkovej hodnoty vytvorených a použiteľných tovarov a služieb. Hodnotová stránka tovarov, ich hodnota, úžitková hodnota i výmenná hodnota sa dotýka peňažného vyjadrenia prostredníctvom ocenenia vynakladanej práce a s tým súvisiacich spotrebovaných výrobných prostriedkov (mŕtvej práce) vo forme nákladov, odpisov, ale aj zisku, miezd atď. V tovarovo-peňažnom hospodárstve možno preto reprodukciu hmotnú i hodnotovú sledovať vo vzájomných súvislostiach ich peňažného vyjadrenia: ocenenej i hmotnej úžitkovej hodnoty ako sumy cien vyprodukovaných tovarov a služieb a hodnotovej, vytvorenej hodnoty ako sumy vyplácaných dôchodkov. Vzájomný súlad sumy cien tovarov a služieb a dôchodkov plus, resp. mínus ich časové rozlíšenie sú predpokladom ekonomickej rovnováhy, vyjadrenej aj vo forme menovej rovnováhy.¹

Zabezpečovanie, sledovanie a predvídanie vývoja menovej rovnováhy nie je zanedbateľné ani z hľadiska prognózovania ekonomického a sociálneho rozvoja. Dlhodobá je opodstatnená požiadavka zachovania menovej rovnováhy pri žiadúcom ekonomickej raste, ako aj žiadúcom vývoji životnej úrovne.

Menovú rovnováhu však nemožno chápať v bilančnom zmysle slova ako rovnosť peňažných príjmov a výdavkov, ale v ekonomickej zmysle ako rovnosť medzi hodnotou a úžitkovou hodnotou tovarov.² Teda aj mena ako miera hodnoty by sa mala rovnať mene ako miere úžitkovej hodnoty. Len za tohto predpokladu by sa kúpna sila meny nemenila vo vzťahu k mene ako miere hodnoty, a práve takýto stav kúpnej sily meny chápeme ako menovú rovnováhu. Vo vývoji, teda v dynamike sa

¹ Posudzovanie dosiahnutej úrovne menovej rovnováhy je predovšetkým cieľom menovej analýzy. Charakteristikou a poňatím menovej rovnováhy a podmienkami jej zabezpečenia sa zaoberá I. Hlavatá v práci [5, s. 34–37]. Na nevyhnutnosť sledovať vývoj meny ex post, ale aj ex ante upozorňuje už v stati [3] a vo výskumnej štúdií [4].

² To však znamená, že predpokladom menovej rovnováhy je, že hodnota vytvorená v procese spoločenskej výroby sa môže celá vymeniť v procese výmeny za úžitkovú hodnotu slúžiacu spotrebe. Súlad medzi výrobou a spotrebou sa zároveň považuje za predpoklad dosiahnutia ekonomickej rovnováhy, ale aj optimálnej efektívnosti národného hospodárstva, resp. optimálneho fungovania ekonomiky.

však môže kúpna sila meniť. Práve tento menový vývoj sa prejaví v pohybe menového parametra, ktorý vlastne udáva zmenu vzťahu medzi výmennou hodnotou a hodnotou.³

Vývoj menového parametra takto umožňuje kvantitatívne sledovať menový vývoj, v ktorom sa vlastne prejavuje národohospodárska efektívnosť a dosahovaná úroveň sociálno-ekonomickej rovnováhy.⁴

Prestavbu hospodárskeho mechanizmu je potrebné dovidieť v tom smere, aby sa vytvorili spoločenské podmienky fungovania žiadúcich ekonomických parametrov socialistickej tovarovej výroby vyššieho typu — ako socialistickej výroby tovarovo-peňažného charakteru a tým aj podmienky proefektívneho fungovania peňazí — meny — vo všetkých funkciách.

Vo vytvorení podmienok pre fungovanie peňazí vo všetkých ich funkciách a v rešpektovaní aj ďalších hodnotových parametrov rozšírenej socialistickej reprodukcie, a to hlavne vo sférach rozdeľovania, vidíme aj perspektívu „zlomu“ vo filozofii plánovitého riadenia a urýchľovania sociálneho a ekonomického rozvoja.

Terajšiu filozofiu hmotného plánovania možno označiť najmä z hľadiska rozdeľovania ako plánovanie „prídelové“, ktoré zodpovedá naturálno-hmotnému, a nie tovarovo-hodnotovému chápaniu riadenia ekonomiky. Pri hmotnom chápaní plánu sú peniaze len prepočítacím formálnym nástrojom hmoty, a nie hodnotovým nástrojom spoločenskej tovarovej výroby a zabezpečovania jej proporcií. Takisto sa javia tovarovo-peňažné kategórie, ako sú ceny, mzdy, odpisy, dane, úver, úrok a ďalšie, ak sa nevyužívajú v zmysle ich tovarovo-hodnotového obsahu, ale iba ako nástroj naturálneho rozdeľovania — naturálne naplánovaného (hoci aj v peniazoch vyjadreného) prídelu. Využívanie peňazí je takto podmienené hmotným prídelom a podielom na tvorbe a použití hmotného produktu, o ktorom rozhoduje spravídla centrum. Od ovplyvnenia centra potom môže pri rozdeľovaní závisieť aj výška prídelu (pritom interes je zabezpečiť si čo najnižší podiel na tvorbe hmotného produktu a čo možno najväčší podiel na jeho použití), a tak tovarovo-peňažné, resp. hodnotovo-peňažné kritériá rozdeľovania sa vlastne neberú do úvahy. To ale znamená, že podiel na použití nie je podmienený „tovarovým výkonom“, ktorý umožňuje žiadaný podiel na hmotnom použití. To sa nevyhnutne prejaví v kratšom alebo dlhšom časovom období aj ako porucha, rozpor medzi hmotnými možnosťami a peňaž-

³ Menový parameter chápeme ako bodový rozdiel miery hodnoty a výmennej hodnoty (ako kúpnej sily, resp. schopnosti meny).

Pritom výmenná hodnota = $\frac{\text{mena ako miera hodnoty}}{\text{mena ako meradlo hodnoty}}$ = kúpna sila meny.

Jej dynamika charakterizuje menový vývoj.

⁴ V nadväznosti na tieto teoretické úvahy by mala nasledovať konkrétnejšia analýza vývoja menového parametra v ČSSR, ktorú pripravujeme na publikovanie.

nými nárokmi na použitie, rozpor medzi sumou cien tovarov a sumou dôchodkov [alebo v terminológii tovarovej výroby ako porucha medzi dopytom a ponukou či už investičných, alebo spotrebných tovarov a služieb]. Tento rozpor bude pôsobiť buď ako tlak na cenový pohyb, na vynútené úspory, ako tlak na zadlžovanie sa voči zahraničiu, ako za- brzďovanie tempa investícií, a najmä vedecko-technického rozvoja, ako tlak na znižovanie životnej úrovne, alebo ako všetky tlaky spolu. V konečnom dôsledku sa to však prejaví ako nežiadúce pribúdanie peňazí do obehu, čo pôsobí aj na zmenu ich kúpnej sily a schopnosti získať za ne tovary a služby v požadovanom množstve, štruktúre a sortimente [5, s. 9–18 n.]. Zmeny v kúpnej sile peňazí budú spätne pôsobiť na rozdeľovanie. Zmenou tohto parametra sa zmenia aj proporcie rozde- lenia.

2. Ciele menového prognózovania

Pohyb kúpnej sily meny nevyhnutne ovplyvní proporcie rozdeľovania, čo nemôže mať vplyv aj na hospodársky a sociálny rozvoj. Pohyb menového parametra súvisí s pohybom, so zmenou miery ekonomického a sociálneho rozvoja a vplýva naň. Existuje však medzi nimi vzájomné pôsobenie.

Podľa nášho názoru by sa preto sledovanie a prognózovanie menového vývoja ako dôležitého parametra malo stať nevyhnutnou podmienkou i súčasťou prognózovania ekonomického a sociálneho rozvoja.

Domnievame sa, že najmä proporcie rozdeľovania budú v budúcnosti jednou z veľmi dôležitých oblastí prognózovania ekonomického a sociál- neho rozvoja, ktoré sa bez prognóz vývoja menového parametra neza- obíde.

Cieľ menovej prognózy treba vidieť v predvídaní vývoja meny ako parametra rozdeľovania a jeho dôsledkov na proporcie rozdeľovania a na vývoj hospodárskej politiky i nástrojov jej realizácie.⁵ To sa dotýka aj vplyvu zmien menového parametra na hospodársky a sociálny rozvoj.

2.1 Menové prognózovanie v oblasti hospodárskeho rozvoja

Menový parameter ako parameter rozdeľovania je potrebné vidieť funkčne tak v hospodárskej oblasti rozdeľovania vo výrobe, ako aj roz- deľovania vo sfére obehu. Pritom rozdeľovanie vo výrobe (prvotné rozdeľovanie), ako rozdeľovanie na úrovni tvorby hodnôt (tovarov i slu- žieb), má sa podľa predpokladaných zmien hospodárskeho mechanizmu

⁵ To sa dotýka i zaradenia menovej prognózy do prognózovania vývoja celého hospodárskeho mechanizmu, čo je metodologickým predpokladom pre sám prognos- tický výskum. Zásady tohto výskumu rozvádza I. Okáli v [7, s. 3–13].

v chozrasčotnej sfére (od najvyššej úrovne až po najnižšiu úroveň hospodáriacich jednotiek) podriaďiť požiadavkám samofinancovania. Kritérium rozdeľovania sa tak posúva do polohy posudzovania efektívnosti predovšetkým vo vzťahu k rastu ekonomiky, zároveň so sledovaním efektívnosti a dosahovaného hospodárskeho výsledku podľa rozličných prierezov, vrátane oblastného, resp. republikového.

Do budúcnosti však bude potrebné dovidieť, pri akom vývoji menového parametra sa zabezpečuje ekonomický rozvoj. Hospodársky rozvoj v podmienkach samofinancovania napr. predpokladá adekvátny rast zisku. Ten by mohol byť podmienený aj cenovým pohybom, a to predovšetkým rastom cien. Takáto možnosť existuje najmä vtedy, ak sa zvyšujú úžitkové parametre tovarov vplyvom uplatňovania technického rozvoja, ale aj vtedy, ak monopolný výrobca určitého výrobku či poskytovania služieb môže určovať cenové podmienky, osobitne, ak prevyšuje dopyt nad ponukou. Zvyšovanie cien však môže byť podmienené a ovplyvnené aj tým, že narastajú náklady, a to opäť pod vplyvom zvyšovania cien surovín, materiálu, energie a pod. To ale znamená, že aj pri raste cien by mohol zisk klesať, a to dokonca nielen relatívne, ale aj absolútne. To by však nasvedčovalo neefektívnemu rozvoju.

Pre hospodársky rozvoj je potrebné predpokladať rast zisku ako formy dôchodku hospodárskej sféry potrebného predovšetkým na akumuláciu a tým aj na ekonomický rozvoj. Ale sám rast zisku ešte nevyvedá o tom, v dôsledku čoho sa dosiahol. Ak sa zvyšujú ceny v hospodárskej sfére, nevyhnutne sa musia zvyšovať aj dôchodky hospodárskej sféry, a predovšetkým zisk. Tento pohyb však nebude rovnaký a menový parameter — ako vzájomný pomer dynamiky najmä zisku (ale môže ísť aj o reprodukčný efekt odpisov) a dynamiky cien — sa bude meniť. Ak by napr. zisk rástol pomalšie ako ceny, znižovala by sa hodnotová miera, menil by sa menový parameter ekonomického rozvoja. Keby sa na tento parameter nebral zreteľ, dochádzalo by k paradoxu, že aj pri raste zisku by ekonomika nemusela byť schopná rozvíjať sa na chozrasčotnom princípe vrátane samofinancovania.

Zmena menového parametra hospodárskeho rozvoja môže ovplyvniť aj opačný pomer dynamiky zisku a cien. Môže sa stať, že zisk bude rásť rýchlejšie ako ceny, resp. náklady budú rásť pomalšie, ako rastú ceny, čo umožní dosiahnuť napr. aj mimoriadny zisk. Aj v takomto prípade sa menový parameter bude meniť. Takúto zmenu menového parametra je však potrebné z hľadiska ekonomického rozvoja hodnotiť pozitívne. V danom prípade by išlo o zvyšovanie hodnotovej miery pri rozdeľovaní v prospech ekonomického rozvoja. Zvyšovanie menového parametra zároveň vypovedá synteticky o skvalitňovaní a zrýchľovaní ekonomického rozvoja. Z toho ale vyplýva, že ak by sa mohla produkcia tovarov a služieb aj pri zvýšenom menovom parametre presadiť na trhu doma, ale i v zahraničí, bol by to aj hnací hodnotový motor interusu produkovať tovary s využitím vyspelej techniky a vedecko-technického

rozvoja. Pritom by z toho mala úžitok tak hospodárska sféra, ako aj štát i obyvateľstvo, celá socialistická spoločnosť.

Domnievame sa, že prognózovanie zmeny menového parametra hospodárskeho rozvoja môže mať hlavne pre centrum dôležitý význam ako kritériálny parameter vedecko-technického rozvoja i ako parameter dynamiky ekonomického rozvoja. V menovom parametri sa odráža požiadavka, ktorú možno formulovať ako nevyhnutnosť upevňovania kúpnej sily meny ako hodnotovej miery úrovne hospodárskeho rozvoja. Práve v sledovaní i usmerňovaní pohybu menového parametra — ako pohybu vzájomného vzťahu dynamiky zisku (prípadne i odpisov) a dynamiky cien a faktorov, ktoré to podmieňujú — vidíme aj cieľ menového prognózovania v oblasti hospodárskeho rozvoja.

Z uvedeného sa ponúka záver, že sám cenový vývoj, ale ani sám vývoj zisku nie je dostatočnou informáciou o úrovni ekonomického rozvoja. Avšak ani v plánovaní by sa nevystačilo iba s plánovaním vývoja zisku a cien izolovane od seba, bez vzájomných súvislostí — bez ohľadu na zmeny menového parametra. Preto vývoj menového parametra hospodárskeho rozvoja považujeme za jedno z možných kritérií najmä pri posudzovaní adekvátnosti zdrojov jeho financovania.

2.1.1 Objekt menovej prognózy hospodárskeho rozvoja

Z doterajších úvah vyplynulo, že menový parameter hospodárskeho rozvoja vypovedá o zmene hodnotovej miery, s ktorou je účelné konfrontovať proefektívny pohyb zdrojov hospodárskeho rozvoja.

Menový parameter sa mení a bude sa meniť, bude v pohybe, a preto *prognózovanie pohybu menového parametra a jeho vplyvu na hospodársky vývoj* možno považovať za *objekt menovej prognózy*, a to vrátane faktorov, ktoré sám menový parameter i jeho zmeny ovplyvňujú, a dôsledkov, ktoré budú vyplývať z jeho zmeny.

O faktoroch, ktoré ovplyvňujú menový parameter a jeho zmeny, jeho pohyb, sme sa čiastočne už zmienili. Zmeny menového parametra vypovedajú predovšetkým o kvalitatívnych hodnotových zmenách hospodárskeho rozvoja, ktoré však majú naň spätný vplyv (čo bude potrebné dovidieť aj v širších spoločenských a sociálnych súvislostiach, ktoré sa pokúšame načrtnúť v ďalšej časti tejto práce).

V budúcnosti budú všetky faktory pôsobiace na menový parameter hospodárskeho rozvoja v pohybe. Z toho vyplýva, že aj menový parameter sa bude meniť, a preto bude potrebné predvídať, aký vplyv bude mať táto zmena na ekonomiku a jej vývoj — a to tak v jej vnútorných, ako aj vonkajších ekonomických (i sociálnych) súvislostiach.

Poukázali sme už na to, že v menovej prognóze je potrebné vidieť aj cenový pohyb, aj pohyb nadproduktu — najmä zisku, ale aj ďalších jeho foriem, napr. úrokov (aktívnych i pasívnych), určitých typov odvodov a daní, reprodukčného efektu odpisov a ďalších hodnotových

faktorov. V prognóze by nemal ujsť pozornosti vývoj mimoriadneho zisku, lebo ten sa javí byť motívom vedecko-technického rozvoja v hospodárskej sfére, ale zároveň aj zdrojom zvyšovania príjmov štátu z tejto sféry.⁶

Vyšší úrok z vkladov, podobne ako mimoriadny zisk, prípadne i vyššie odpisy v porovnaní s uplatňovanou odpisovou mierou budú faktormi ovplyvňujúcimi urýchľovanie vedecko-technického pokroku, ale zároveň budú z neho ako hlavného nástroja hospodárskeho rozvoja vyplývať. Budú to faktory podmienené aj stratégiou rozvojových možností.⁷

Prognózovanie hospodárskeho rozvoja je problém, ktorý presahuje úroveň jednej ekonomiky, pretože jej úroveň sa bude musieť porovnávať aj s úrovňou iných ekonomík. To sa dotýka aj porovnávaní a hospodárskej spolupráce štátov v rámci RVHP.⁸

Za parameter rozdeľovania sa vo vnútornej ekonomike, ale aj v zahraničí často považuje najmä cena. Ako sme však už argumentovali, cenový pohyb je jednak ťažko možné predvídať dlhodobo, jednak, a čo je podľa nás podstatné, cenový pohyb ešte nemusí byť proefektívnou charakteristikou (a to ani cenový pohyb hore, ani dolu). Ešte viac to platí o medzinárodnom cenovom pohybe, ktorý môže byť v každej krajine iný a môže mať rôzne príčiny i účinky, ako aj iné ekonomické dôsledky na každú zo spolupracujúcich krajín. Z toho vyplýva nevyhnutnosť menového parametra aj v medzinárodnej oblasti. Takýto parameter umožní určitou — jednotnou — mierou merať jednak rozdelenie hospodárskeho výsledku napr. v spoločných medzinárodných podnikoch, jednak hospodársky rozvoj v jednotlivých integrujúcich sa ekonomikách.

⁶ Formou mimoriadneho zisku môže byť nielen zisk dosahovaný v podnikoch ako dôsledok ich ekonomickej aktivity, ale aj dosahovaný úrokom, a to najmä z úrokov poskytovaných z vkladov, resp. depozít podnikov a organizácií hospodárskej sféry.

Doteraz sa neúročili (alebo len veľmi nízko) voľné prostriedky hospodárskej sféry na účtoch v banke. Úrokom sa nemotivovala ani „finančná forma investovania“. Podniky „bojovali“ spravidla vždy o to, aby si v hmotnom pláne zabezpečili investície a vo finančnom pláne zdroje krytia obežných prostriedkov. Mali pritom záujem na okamžitom využití všetkých svojich investičných zdrojov na reálne investície. Nemali motív, ale ani možnosť (podľa doterajšej nedávnej praxe) ponechať vlastné, najmä investičné zdroje ako voľné peňažné prostriedky banke za úrok, ktorý by stimuloval racionálne rozhodovanie o okamžitom alebo časovo posunutom investovaní či o znížení úverového krytia obežných prostriedkov.

⁷ Podľa [10] strategické rozvojové možnosti SSR bude predstavovať predovšetkým príroda a um ľudí. Práve využitie rozumového potenciálu sa pokladá za jeden z hlavných predpokladov proefektívneho fungovania meny pri urýchľovaní ekonomického a sociálneho rozvoja. Pre budúcnosť sa predpokladá, že rozum by mal „zdražieť“ [10, s. 20], treba však domyslieť aj v akom smere. Bude sa to dotýkať len zmien v dôchodkoch, alebo zmien v cenách?

⁸ Týchto otázok sa dotýka J. M. Somolov v štúdiu [9], kde rozvádza východiská, funkcie a špecifiká kolektívneho prognózovania. Prognózu považuje za jednu z etáp riadenia, poskytujúcu informácie o alternatívach budúceho rozvoja, ktoré sú nevyhnutné pre prijatie riešení, a to aj v oblasti devízovej, vrátane riešenia otázok menových kurzov, resp. vymeniteľnosti mien.

Za menový parameter je potrebné v medzinárodnom meradle považovať menový kurz. Tento vždy bol aj bude v pohybe. Preto menová prognóza by mala predvídať do budúcnosti aj pohyb menového kurzu, a to tak v rámci RVHP, ako aj v širších súvislostiach ekonomickej spolupráce ČSSR, ale aj SSR so svetom.⁹

2.2 Menové prognózovanie v oblasti sociálneho rozvoja

Ak chceme zaradiť postavenie menovej prognózy do prognózovania sociálneho rozvoja, musíme vychádzať z toho, čo sa rozumie sociálnym rozvojom a na ktoré jeho dominanty sa orientuje samo prognózovanie sociálneho rozvoja.

Sociálny rozvoj sa vzťahuje v každej ekonomike na obyvateľstvo. V socialistickej spoločnosti sa sociálny rozvoj spája predovšetkým s rastom životnej úrovne ľudu a s čoraz plnším uspokojovaním rastúcich hmotných a duchovných potrieb ľudí, najmä v oblasti zvyšovania úrovne spotreby, zdokonaľovania jej štruktúry, zlepšovania zásobovania potravinami a nepotravinárskym tovarom.¹⁰

So sociálnym rozvojom a životnou úrovňou sa spája viacero ukazovateľov, na ktoré sa obracia pozornosť v zjazdových dokumentoch komunistických strán tak v ZSSR, ako aj v ČSSR (ale aj v ostatných socialistických štátoch). Okrem rastu maloobchodného obratu sa zdôrazňuje najmä rast miezd, zvyšovanie fondov spoločenskej spotreby, rozširovanie pomoci rodinám s deťmi a zlepšovanie pracovných podmienok žien, dôchodkové zabezpečenie, zlepšenie bytových podmienok, rozvoj služieb, zdokonalenie starostlivosti o zdravie, telovýchovu a šport, systém vzdelávania, socialistickej kultúry a umenia i masových oznamovacích prostriedkov.¹¹

V Programe KSSZ sa ako hlavné úlohy sociálnej politiky vytyčujú: sústavné zlepšovanie životných a pracovných podmienok obyvateľstva, čoraz plnšie uplatňovanie zásad sociálnej spravodlivosti vo všetkých sférach spoločenských vzťahov, zblížovanie tried a sociálnych skupín a vrstiev, prekonávanie podstatných rozdielov medzi duševnou a fyzickou prácou, medzi mestom a vidiekom, zdokonaľovanie národnostných vzťahov, upevňovanie bratského priateľstva národov a národností krajiny [13, s. 36–37].

V správe ÚV KSS o plnení uznesenia XVI. zjazdu KSČ, Rezolúcie zjazdu KSS

⁹ Na nevyhnutnosť zaoberať sa menovými súvislosťami reprodukčného procesu poukazuje najmä P. Chvojka [6], ale i J. Goldmann [2]. J. Goldmann však nazýva menovú analýzu i prognózu bielymi miestami v makroanalýze i prognóze, ktorých vyplnenie sa stáva stále aktuálnejším.

¹⁰ Takto sa chápe sociálny rozvoj aj v referáte M. Gorbačova na XXVII. zjazde KSSZ v časti *Sociálny rozvoj, zvýšenie životnej úrovne ľudu*. Predpokladá sa „zvýšiť objem maloobchodného obratu v 12. päťročnici o 18 až 22 %“ [11, s. 309].

¹¹ V referáte N. Ryžkova na XXVII. zjazde KSSZ sa uvádzajú zároveň podmienky, ktoré je potrebné splniť, aby sa realizovali predpokladané ciele v oblasti sociálneho rozvoja a životnej úrovne. Za nevyhnutnú sa predpokladá predovšetkým požiadavka „čo najplnšie uplatňovať zásady sociálnej spravodlivosti a socialistickeho rozdeľovania životne dôležitých hodnôt“ [11, s. 256]. Práca, 4. 3. 1986, s. 6.

a o ďalších úlohách strany na Slovensku sa zdôrazňuje, že výstavba rozvinutej socialistickej spoločnosti vyžaduje pochopiť a v praxi uplatňovať nový pohľad aj na oblasť sociálneho rozvoja a sociálnej politiky. Správa vychádza z presvedčenia, že zlepšovanie materiálnych podmienok života umožňuje ľuďom, aby sa mohli čoraz viacej sústreďovať na tvorbu hodnôt, naplňujúcich zmysel ich vlastného i spoločenského rozvoja. „Zvyšovanie a skvalitňovanie životnej úrovne zákonite teda spájame s utváraním socialistickeho spôsobu života“, ktorého základom je a zostáva práca, progresívne premeny jej obsahu a charakteru. A ako sa ďalej konštatuje, práve v tejto oblasti sa odohráva (a zrejme sa aj bude odohrávať) hlavná časť citlivých procesov realizácie princípu sociálnej spravodlivosti a sociálnych istôt.¹²

Prognózovať sociálny rozvoj je nadmieru ťažké a komplikované, a to najmä z toho dôvodu, že chýba syntetizujúci celok chápania a posudzovania „výsledku“ sociálneho rozvoja. Bezosporu tu má teória i prax prognózovania do činenia s problémom rozoznať časť a celok (celosťnosť problému) v oblasti prognózy sociálneho rozvoja, t. j. rozlíšiť jednotné a celostné, aby nevznikal, resp. aby sa nepodával zovšeobecňujúci záver z jednotlivého. Ak by sme napr. prognózovali iba zvýšenie miezd vo výrobe, nedal by sa z toho ešte urobiť záver, že sa zvýši celková úroveň sociálneho rozvoja, alebo že sa zvýši životná úroveň; tá by mohla dokonca aj pri raste priemyselných miezd vo výrobe klesať, ak by sa napr. nezvyšovali, ale klesali reálne dôchodky na obyvateľa.

Zmeny vo vývoji miezd budú závisieť aj v budúcnosti od zmien vo výkone, v produktivite práce. Minulý vývoj však ukázal, že aj pri raste priemerných miezd sa nemenili (a to aj v dlhších časových obdobiach) platy zamestnancov mimo sféry výroby, ani dôchodky nepracujúceho obyvateľstva. Takto vzniká tendencia k nerovnomernému pohybu v životnej úrovni, v jej štruktúre, a to tak podľa sociálnych a príjmových skupín, ako aj podľa územných celkov. Stotožňujeme sa s názormi vyslovenými pri doterajšom prognózovaní sociálneho rozvoja Slovenska, že prognózu treba chápať ako určitý vývinový pohyb sociálneho systému [10], ale súčasne aj ako pohyb životnej úrovne a spôsobu života.

Menové prognózovanie v oblasti sociálneho rozvoja vidíme opäť v nadväznosti na rozdeľovacie procesy, smerujúce k obyvateľstvu, v ktorých by mala mena tiež fungovať ako hodnotový parameter rozdeľovania. Mena by pritom mala byť *jednotná ako hodnotová miera pri meraní rozdielneho podielu dôchodkov i úžitkových hodnôt* v prospech obyvateľstva (v závislosti od pracovného výkonu, od produktivity práce, ale aj v závislosti od iných kritérií rozdeľovania).

Širšie uplatňovanie výsledkov vedecko-technického rozvoja bude naj-

¹² V správe sa uvádza, že „v 8. päťročnici sa zvýši osobná spotreba na Slovensku o 16 %, a to v úzkej závislosti od výsledkov práce. Peňažné príjmy obyvateľstva vzrastú takmer o 18 %, z toho pracovné o vyše 13 % pri raste spoločenskej produktivity práce o 18 až 20 % [14, s. 32].“

mä v chozrasčotnej, hospodárskej sfére vytvárať tlaky na znižovanie pracovnej aktivity, a to (ako sa predpokladá aj v uvádzaných prognózach) najmä na úkor ženskej zamestnanosti, ako aj zamestnanosti v postproduktívnom veku. Takéto tlaky zase môžu vyvolávať tlak na zmeny v mechanizme rozdeľovania. Napríklad vytvorenie tzv. parametrického odvodového systému môže zdanením pracovnej sily spôsobiť, že tá podstatne „zdrazí“ a pre podniky bude výhodnejšie zavádzať novú techniku než zamestnávať väčší počet pracovníkov.¹³

Životnú úroveň bude potrebné udržať a vidieť ju v celostnosti rozdielného vývoja počtu i štruktúry obyvateľstva podľa sociálnych skupín, príjmových skupín, vekových rozdielností, a to tak v rámci celej ČSSR, ako aj v rámci SSR. Preto je nevyhnutné brať zreteľ na zmenu menového parametra, a to aj vo vzťahu k vývoju štruktúry príjmov obyvateľstva.

Spoločnosť bude musieť dbať o úplnú reprodukciu pracovnej sily, teda zabezpečiť žiadúcu životnú úroveň ľudí od narodenia až po úmrtie. Spoločnosť preto bude vždy nútená uspošobiť rozdeľovanie minimálne tak, aby sa udržala životná úroveň, a to nielen pracujúcich v produktívnom veku, ale všetkého obyvateľstva. V tomto smere má menový parameter rozdeľovania pre celé obyvateľstvo nezastupiteľné miesto. Bez prognózy jeho pohybu sa v sociálnej prognóze nemožno zaoberať.

Pohybom miezd a cien sa bude menový parameter zákonite meniť, bude však mať za následok aj tendenciu k zmene kúpnej sily meny podľa jednotlivých sociálnych a príjmových skupín obyvateľstva. Preto sa rozdeľovanie bude musieť korigovať aj podľa zmeny menového parametra tak, aby sociálny vývoj reálne smeroval k vyššej, a nie k nižšej životnej úrovni. V tomto smere nie je menová prognóza zastupiteľná, pretože ani menový parameter sociálneho rozvoja nie je zastupiteľný žiadnym iným neparametrickým nástrojom rozdeľovania.

Rozdeľovanie dôchodkov obyvateľstva bude aj v budúcnosti viazané predovšetkým na pracovné dôchodky. Tie by mali zákonite rásť, inak by nebolo možné podnecovať ani technický rozvoj. Ak by sa však menil menový parameter, bude žiadúce upravovať aj mimopracovné dôchodky. Budú musieť tiež rásť tak, aby sa neznížovala životná úroveň obyvateľstva. Rozhodnutia v tomto smere bude vždy musieť robiť štát. Pri rozhodovaní o pohybe nepracovných dôchodkov má i bude mať menový parameter nezastupiteľné miesto.

2.2.1 Objekt menovej prognózy sociálneho rozvoja

Pohyb, resp. vývoj pracovných a nepracovných dôchodkov obyvateľstva sa bude musieť regulovať aj s prihliadnutím na zmeny menového parametra.

¹³ Na tieto súvislosti upozorňuje J. Daněček [1, s. 20]. Problematike formovania najmä finančno-ekonomických nástrojov vo funkcii parametrov a vytvárania podmienok pre ich uplatnenie sa venuje aj L. Rasmich [8, s. 91 n.].

Mzdy zamestnancov v chozrasčotnej sfére sa budú zákonite pohybovať v závislosti od výkonu a dosahovaných hospodárskych výsledkov podnikov a organizácií. Zákonite však budú zaznamenávať pohyb aj ceny spotrebného tovaru a služieb v závislosti od zvyšovania úžitkovej hodnoty a úžitkových vlastností, čo bude spätne ovplyvňovať zmenu menového parametra sociálneho rozvoja.

Hoci sa menový parameter bude meniť, nemal by mať v spätnej väzbe rozdielny vplyv na životnú úroveň podľa územných celkov, nemal by zapríčiňovať ani znižovanie reálnych miezd v budúcnosti oproti východiskovému obdobiu. To však bude predpokladať také zmeny a prispôbovanie hospodárskeho mechanizmu i zmenu v mechanizme riadenia dôchodkovej a sociálnej politiky, aby sa zabezpečil aspoň taký pohyb dôchodkov obyvateľstva zamestnaného mimo chozrasčotnej sféry, ale aj dôchodkov mimopracovných, aký bude žiaduci pri pohybe, resp. miere zmeny menového parametra. (Pôjde najmä o plánovité regulovanie starobných a invalidných dôchodkov, ale aj prídavkov na deti, štipendií, rôznych podpôr a i.).

Ak by sa neprihliadalo na zmenu menového parametra v sociálnej oblasti, mohla by aj pri raste nominálnych miezd, resp. aj pri raste pracovných dôchodkov celková životná úroveň obyvateľstva klesať a rozdielne sa rozvíjať aj podľa republík dokonca tak, že by sa rozdiely v životnej úrovni mohli čoraz viac prehľbovať. Cieľom menovej prognózy v sociálnej sfére by preto malo byť prognózovanie a predpokladanie zmien v životnej úrovni aj s prihliadnutím na zmeny menového parametra.

Predpokladanie vývoja zmeny menového parametra ako vývoja kúpnej sily meny možno považovať za objekt menovej prognózy aj v oblasti sociálneho rozvoja. Podľa jeho zmien bude možné: po prvé, usudzovať, aké budú zmeny v životnej úrovni obyvateľstva SSR v porovnaní napr. s ČSR, alebo s priemerom v ČSSR, a to aj tendencie, ktoré by mali byť v pohybe dôchodkov podľa sociálnych a príjmových skupín; po druhé, podľa zmeny menového parametra sa bude môcť predpokladať aj pohyb v regulovaní najmä nepracovných dôchodkov obyvateľstva, ale aj cieľové zameranie menovej politiky, najmä politiky bankovo-menovej, vnútornej i vonkajšej (úverovej i devízovej).

Zmena menového parametra bude mať vplyv aj na zdaňovanie obyvateľstva. Riešenie rozdielností v rozdeľovaní ovplyvnené zmenou menového parametra si bude pravdepodobne vyžadovať čoraz viac „prenos“, resp. „presúvanie“ dôchodkov, a to z pracovných dôchodkov do dôchodkov nepracovných (lebo tie budú najviac „citlivé“ na zmenu menového parametra).

Objektom menového prognózovania v oblasti sociálneho rozvoja je pohyb menového parametra v zmysle zmeny hodnotovej miery rozdeľovania v prospech obyvateľstva. Zmenou tejto hodnotovej miery sa môže ovplyvniť sociálny rozvoj. Predvídanie zmien v menovom para-

metri sociálneho rozvoja bude pritom potrebné prognózovať vo vzájomných súvislostiach pohybu aj iných parametrických nástrojov, napr. daní. Pri parametrickom zdaňovaní príjmov obyvateľstva možno napr. v súvislosti so zmenami v menovom parametri predpokladať aj možnosť „záporných daňových sadzieb“ v prospech obyvateľstva,¹⁴ čím by štát mohol ovplyvňovať vývoj životnej úrovne ľudu podľa sociálnych kritérií, a nie iba podľa ekonomických kritérií sociálnej spravodlivosti závisiacej od výsledkov práce a od pracovnej aktivity.

Záver

Menové prognózovanie je nevyhnutné a nezastupiteľné v prognózach hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Jeho cieľ treba vidieť v predvídaní zmien vo vývoji menového parametra tak hospodárskeho, ako aj sociálneho rozvoja.

Predvídanie zmien menového parametra vyplýva z nevyhnutnosti prognózovania menového vývoja a jeho vplyvu na proporcie rozdeľovania i na vývoj sociálnej a hospodárskej politiky, ako aj nástrojov jej realizácie.

Prognózovanie vývoja menového parametra umožní zrealizovať vypovediaciu schopnosť o možných rozvojových trendoch v porovnaní so žiadanými trendmi i o možnom vývoji životnej úrovne v porovnaní so žiadaným vývojom.

Zmeny vo vývoji menového parametra budú ovplyvňovať rozdeľovanie a naopak, a tým aj pohyb hospodárskeho a sociálneho rozvoja jednotlivo i vo vzájomných súvislostiach. Tieto zmeny je potrebné predvídať, aby sa mohol „nastavovať“ taký hospodársky mechanizmus, ktorý by bol schopný „zlaďovať“ žiadúce s dosahovaným a naopak, a to tak v hospodárskom, ako aj v sociálnom rozvoji.

Literatúra

- [1] DANĚČEK, J.: Úloha a organizace odvodového systému při parametrických metodách řízení. [Expertizní štúdie.] Praha, ÚÚNV, október 1985.
- [2] GOLDMANN, J.: Makroekonomická analýza a prognóza. Praha, Academia 1975.
- [3] HLAVATÁ, I.: K otázkam vymedzenia cieľa a obsahu finančno-menových analýz. Finančné štúdie, 1975, č. 2.
- [4] HLAVATÁ, I.: Zdokonaľovanie systému menovej analýzy. [Výskumná štúdia, č. j. VÚ 917/78 P.] Praha, VÚFÚS, december 1978.

¹⁴ Takouto sadzbou by sa dal rozumieť príspevok štátneho rozpočtu určitým sociálnym skupinám obyvateľstva na vyrovnanie dôchodkov v prípade pohybu menového parametra. Práve daňová politika by umožnila v súlade s funkciami socialistického štátu v sociálnej oblasti transformovať dôchodky sociálnym skupinám nižšej dôchodkovej úrovne. Takéto riešenie by mohlo mať význam pre hospodársku politiku, a osobitne pre menovú politiku štátu v nej. V tomto smere má menové prognózovanie širšie možnosti svojho zaradenia do rámca parametrických mechanizmov riadenia socialistickej ekonomiky.

- [5] HLAVATÁ, I.: Menová analýza. Bratislava, Alfa 1983.
- [6] CHVOJKA, P.: Peněžní a měnové souvislosti reprodukčního procesu světové ekonomiky. Praha, Academia 1974.
- [7] OKÁLI, I.: O metodologických východiskách pre prognózovanie hospodárskeho mechanizmu. Ekon. čas., 34, 1986, č. 1.
- [8] RUSMICH, L.: Zbožně-peněžní vztahy v ekonomice rozvinutého socializmu. Praha, VÚFÚS 1983.
- [9] SOMOLOV, J. M.: Sovmestnoje prognozirovanije v ramkach SEV. Vopr. Ekon., 1984, č. 3.
- [10] Súhrnná úvaha o vedecko-technickom, ekonomickom a sociálnom rozvoji SSR do roku 2010. Bratislava, Kabinet pre súhrnnú prognózu SSR pri EÚ SAV 1986.
- [11] XXVII. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1986.
- [12] XXVII. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1986.
- [13] Program KSSZ. Nová redakcia. Bratislava, Pravda 1986.
- [14] Zjazd KSSZ. Bratislava, Pravda 1986.

ВАЛЮТНЫЙ ПРОГНОЗ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ОБЩЕГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОГНОЗА

ГЛАВАТА, Ирина

Автор считает валютно-денежный прогноз составной частью общего социально-экономического прогноза. Его содержание видит в предвидении изменений в валютно-денежном развитии — как эволюции покупательной способности валюты в отношении к мере стоимости. Это отношение понимается как валютно-денежный параметер, причем покупательная способность валюты определена как взаимоотношение валюты в качестве меры стоимости и масштаба цен.

Развитие валютно-денежного параметра оказывает влияние на пропорции распределения, что в свою очередь влияет на социальное и экономическое развитие. Поэтому прогнозирование социально-экономического развития должно учитывать и прогноз развития валютно-денежного параметра и наоборот.

MONETARY FORECAST AS A PART OF GENERAL SOCIAL AND ECONOMIC FORECAST

HLAVATÁ, Irena

The author regards the monetary forecast as a part of general social and economic forecast. Its contents is seen in the forecast of the changes in the monetary development — as a behavior of the purchasing-power of the currency, in relation to the rate of value. This relation is understood as a monetary parameter, while the purchasing power of the currency is determined as a ratio of the currency expressed as a rate of value and the measure of price.

By the behavior of monetary parameter are influenced the distribution proportions which has also an impact on the social and economic development. Therefore the social and economic development forecast in should take into account the forecast of monetary parameter behavior and vice-versa.

Diskusia

Pokus o nové vymedzenie produktívnej práce

KRAJČOVIČ, Michal

Nadväzujúc na predchádzajúci článok [11], kde sme v stručnosti objasnili, a zároveň zhodnotili doterajšie názory na chápanie produktívnej a neproduktívnej práce, mienime v dnešnom príspevku najskôr formulovať sporné premisy, ktorými sa doteraz pristupovalo k predmetnej problematike, a pri zohľadnení relevantných záverov, ku ktorým sa prišlo, prejsť podľa nášho názoru k adekvátnejším východiskovým tézám, na základe ktorých sa pokúsime definovať naše chápanie produktívnej práce a jej vzťah k zákonu hodnoty, k národnému dôchodku a národnému bohatstvu.

Jedným z prvých metodologických predpokladov skúmania danej teórie je *vymedzenie práce vôbec*. Marx chápal prácu predovšetkým ako vzťah človeka a prírody (subjektu a objektu) — jej pretváranie a osvojovanie. Prírodou v tomto zmysle explicitne rozumel len prírodu mimo samotných ľudí. Takto ponímaný primát, subjekt objektívneho vzťahu, je nevyhnutné podľa nás chápať v zmysle relatívnom — váhovom, ale nie v zmysle výlučnom, kategorickom. Od začiatku vývinu ľudskej civilizácie popri sebe existovali tri druhy práce. Subjekt-objektová, subjekt-subjektová a subjekt vykonávajúci prácu sám na sebe. Takéto rozdelenie je samozrejme len teoretickou abstrakciou, v skutočnosti rozdeliť ich časovo-priestorovú symbiózu je nemožné. Preto je nemysliteľná absencia niektorých z týchto druhov práce, hoci aj na úplnom začiatku tohto vývinu. Vďaka zväčšujúcej sa produktívnej sile práce, ktorá saturuje ľudské potreby, po určitej objektívnej trajektórii pôvodných a novovznikajúcich potrieb, majú tieto potreby za následok, že časom sa zákonite váha práce majúca vzťah k prírode relatívne znižuje v prospech ďalších dvoch druhov. Subjekt-subjektový vzťah sa v tomto zmysle nesmie stotožňovať so stránkou spoločenského charakteru práce. Každá práca bola totiž vždy prácou spoločenskou, lebo patrí k podstate človeka a realizuje sa len v rámci spoločnosti.

Ako sme už naznačili v predošlom príspevku, diskusia medzi marxistic-

kými ekonómami neprihliadala na vzťah produktívnej práce a národného bohatstva, alebo lepšie, k vymedzeniu produktívnej práce sa nepristupovalo na základe národného bohatstva. Dôležité ale je, že práve toto spojenie bolo v histórii ekonomickej vedy prvotné a definujúce.

Za produktívnu prácu sa považovala tá, ktorá všeobecne obnovuje a rozširuje národné bohatstvo. Prvý problém je však hneď v samom chápaní jeho obsahu. Je zrejmé, že pri rôznom chápaní veľkosti tohto obsahu dostávame rôzne veľkosti vymedzenia produktívnej práce. (Problémom by sa mohlo zdať aj tvrdenie, že určitý prvok síce vchádza do národného bohatstva, ale práca vynakladaná na jeho výrobu je neproduktívna, napr. zdravie obyvateľstva. Keďže obidva výroky si logicky odporujú, celé tvrdenie je neracionálne.)

V snahe vyhnúť sa takémuto tautologickému prístupu považujeme za nevyhnutné zodpovedať otázku, čo je vlastne národné bohatstvo, resp. na čo slúži, aká je jeho funkcia. Skôr ako sa pokúsime na ňu odpovedať, bude iste užitočné v tejto súvislosti vrátiť sa k niektorým Smithovým názorom, už aj preto, lebo v princípe zostali platné dodnes.

A. Smith považoval za bohatstvo fond (zásobu, stav) hmotných výrobkov, určených v konečnom dôsledku na uspokojovanie ľudských potrieb. Prečo nie tok, a prečo len hmotné statky, je do určitej miery vysvetlené ekonomicko-spoločenskými podmienkami manufaktúrneho kapitalizmu.¹ Spotrebúvaním týchto výrobkov sa bohatstvo fakticky znižovalo, no na druhej strane práve spotreba (ako dokazoval merkantelistom) bola zdrojom tohto bohatstva — tým, že vyvolávala väčšie rozširovanie materiálnej produkcie. Otázne potom ale je, prečo sem nezahrňal aj fyzický potenciál človeka (v ktorom sa „fixovali“ spotrebované materiálne produkty), ktorý bol vtedy zdrojovo prevažujúci, a zároveň javovo vystupoval ako hociktorá iná úžitková hodnota určená na uspokojovanie. Domnievame sa, že možným dôvodom bolo nazeranie na túto schopnosť ako na prapôvodnú, v danom okamihu vystupujúcu „zadarmo“ — analogicky ako pôvodné prírodné bohatstvo, do ktorého sa ešte nevložila ľudská práca. Ak ale opustíme toto fiktívne a statické stanovisko a pripustíme reprodukciu pracovnej sily, musí jej úžitková hodnota vchádzať do národného bohatstva. Nie je dôležité, či je táto reprodukcia jednoduchá alebo rozšírená. Vzniká tu však zaujímavý moment: z uznávaného názoru, že pôvodné prírodné bohatstvo je súčasťou národného bohatstva, potom vyplýva, že teoretické zahŕňanie pôvodnej schopnosti pracovať do národného bohatstva je buď oprávnené, alebo

¹ Skutočne len do určitej miery, lebo už ekonómovia pred Smithom, napr. fyziokrati či Petty (ktorý vlastne ako prvý chápal produktívnu a neproduktívnu prácu ako synonymá práce nadobúdajúcej materiálnu podobu) považovali za bohatstvo čosi hmotné. Bolo to zrejme spôsobené okrem iného (napr. že uspokojovanie vtedajších potrieb prevažne nadobúdalo hmotnú podobu) aj kultúrno-historickými podmienkami obdobia raného kapitalizmu, v dôsledku ktorých sa fetišizoval materiálny majetok, materiálne vlastníctvo.

sám tento názor nie je správny, čo je absurdné, lebo pôvodné prírodné bohatstvo je jednoznačne aj bohatstvom národným. Smith teda z celkového toku úžitkových hodnôt vyčlenil a pomenoval bohatstvom len jednu jeho časť, a to tú, ktorá nadobúda hmotnú podobu.

Sám Marx k tejto problematike síce hovorí: „Naše schopnosti (facultés) sú naším jediným pôvodným bohatstvom, preto schopnosť pracovať (pracovná sila) nie je bohatstvom. Práca vyrába všetky ostatné bohatstvá, ... práca sama nie je bohatstvom, ale bohatstvom je len jej produkt“ [13, s. 254]. (Schopnosťou pracovať sa tu myslí predovšetkým schopnosť fyzická.) Jeho záujem sa však sústredil na bohatstvo takmer výlučne z hľadiska kapitálového vzťahu, keď sa tento problém stáva zložitejší než z pohľadu tvorby bohatstva vôbec. Pre kapitalistu totiž momentálne vystupuje — javí sa mu — ako bohatstvo len vyrobený produkt, ktorý môže ďalej predať, a nie potenciálna schopnosť pracovať, ktorá je len budúcim zdrojom jeho uspokojovania, budúcim zdrojom jeho bohatstva. Pracovná sila spotrebúvajúca na vlastnú reprodukciu určitú časť z vyrobeného bohatstva sa predáva a zhodnocuje v kapitalizme sama.

Všeobecne môžeme za bohatstvo považovať *akumuláciu novej úžitkovej hodnoty* (v tom aj objavovanie nových úžitkových hodnôt pôvodného prírodného bohatstva) a *reprodukciu pôvodnej, ktorá má schopnosť uspokojovať ľudské potreby*. Národný aspekt tento obsah len ohraničuje (napríklad geograficky), v zmysle disponovania s týmto bohatstvom či už hmotným, alebo duševným.

Atribút národného bohatstva, uspokojovanie ľudských potrieb, je podľa nás vlastne jediný, ktorý dáva tejto kategórii zmysluplný význam. Je potom správna premisa, vymedzujúca produktívnu prácu pomocou národného bohatstva, resp. spoločenskej výroby? Nie je účelnejšie obísť tohto sprostredkovateľa a definovať produktívnu prácu priamo — tokom úžitkových hodnôt určených na uspokojovanie ľudských potrieb vôbec? Domnievame sa, že áno,² no nie redukciami nemateriálnej produkcie uplatnením kritéria priameho uspokojovania ľudského subjektu a odmietnutím sprostredkovanejších foriem, čiže tak ako k problému pristupovala prevažne „široká“ koncepcia.

Pritom abstrahujeme od charakteru výrobných vzťahov. Človek vždy vstupuje do pracovného procesu s cieľom uspokojovania buď vlastných potrieb, alebo potrieb niekoho iného. Nie je teda dôležité, akým mechanizmom a na čí úkor (trieda, skupina ...) sa výsledky práce rozdeľujú.³ To značí, že úžitkové hodnoty sú bytostne spojené s uspokojovaním —

² Hovorí pre to aj dôvod, že v národnom bohatstve sa nachádza aj pôvodné prírodné bohatstvo a to nemôže byť výsledkom ľudskej práce.

³ To znamená, že sa nestotožňujeme s ekonómami tzv. Strumilinovej vetvy, ktorí síce v diskusii o produktívnej práci v rámci „širokej“ koncepcie chápali túto prácu najširšie, avšak takéto široké chápanie považovali výlučne len za atribút socialistických výrobných vzťahov.

aj keď z humánneho hľadiska indiferentným. (Podobne je podľa nás nesprávny aj spôsob argumentácie, že práca v nevýrobnej sfére je preto produktívna, lebo pozitívne vplýva na materiálnu výrobu. V konečnom dôsledku aj táto výroba — nech už ňou rozumieme čokoľvek — slúži na uspokojovanie ľudských potrieb.)

Ako vyplýva z uvedeného, úžitkovými hodnotami môžu byť aj tie, ktoré síce slúžia uspokojovaniu, ale práca vynaložená na ne bola z celospoločenského hľadiska zjavne neproduktívna (napr., voliac extrémny príklad, budova koncentračného tábora za II. svetovej vojny). Z toho tiež vyplýva, že celý tok úžitkových hodnôt nemôže slúžiť ako kritérium pre vymedzenie produktívnej práce. Intuitívne zatiaľ predpokladáme, že je nevyhnutné formulovať nejaké obmedzujúce podmienky. Poznajme len, že tu sa začíname principiálne líšiť od buržoázných názorov v chápaní produktívnej práce, ktoré sa začali ucelene formulovať už v kritike Smithovho vymedzenia a ktoré považujú za produktívnu bez rozdielu každú prácu, tvoriacu novú hodnotu.

Záverom môžeme v tomto bode formulovať tvrdenie, že národné bohatstvo a produktívna práca, aj keď spolu úzko súvisia, sú dve samostatné kategórie s vlastnými funkciami a obsahom. Dodajme ešte, že pre nás relevantným poznatkom z dlhoročnej diskusie v Sovietskom zväze (ale aj z niektorých buržoázných názorov) bolo analogické stožňovanie národného dôchodku a produktívnej práce. Chápanie týchto pojmov ako obsahovo identických (autormi „širokej“ aj „úzkej“ koncepcie — pozri [11]) im nedovoľovalo prekročiť rámec daný práve samým vyjadrením národného dôchodku, jeho funkciou, praktickou kvantifikáciou či metódou výpočtu. Teda aj táto kategória je samostatná, s vlastnou funkciou — aj keď oveľa pragmatickejšou.

Poslednou poznámkou, ktorá súvisí s už spomenutou, je fakt, že Marx abstrahoval nielen od nemateriálnej výroby, ale aj od produkcie vyrobenej mimo sféry ekonomicky osamostatnených činností, čo bolo dôsledkom jeho triedneho prístupu a stupňa rozvoja vtedajšej spoločenskej výroby. Preto aj kategória národného bohatstva nadobúdala výlučne výrobnno-ekonomickú povahu. Ľudský subjekt však mnohé materiálne a duševné potreby nevyhnutné pre svoju reprodukciu uspokojuje mimo produkcie výrobného procesu. Potom možno tvrdiť, že táto kategória nadobúdala vždy širší, celospoločenský obsah. To znamená, že produktívna práca musí byť definovaná prácou vo všetkých oblastiach ľudských činností (produktívna práca vo výrobnom procese je len jej podmnožinou). Aj z tohto dôvodu „širokú“ koncepciu nepokladáme za všeobecnú a vysvetľujúcu celý tok uspokojovania.

Ak by sme prácu chápali ako cieľavedomú a uvedomelú činnosť ľudského subjektu vykonávanú s cieľom uspokojovania potrieb, ktorá sa mu zároveň javí ako užitočná, potom táto práca vystupuje ako individuálna

produktívna práca. No nie každá takáto práca je produktívna aj zo spoločenského, nami skúmaného hľadiska.

Produktívnu prácu vôbec chápeme ako prácu vynakladanú vo všetkých sférach činností s cieľom uspokojovania potrieb v takom jej množstve, že nájde v týchto potrebách svoje uplatnenie. Zároveň je podmienená naplnením určitých historicky vždy daných etických, kultúrnych a iných noriem danej spoločnosti, resp. národa. Tým je aj dané, že to nie je práca pôsobiaca regresívne na vývoj spoločnosti. Práca v rozpore s týmto vymedzením (neslúžiaca spotrebe, nezodpovedajúca normám v danom časovom a priestorovom vymedzení) je práca neproduktívna.⁴

Spoločenským hľadiskom, spoločenskými normami či spoločenským akceptovaním — na tomto mieste aj v ďalšom texte — rozumieme celkový vonkajší synergický výraz konkrétnych cieľov, želaní, názorov, potrieb a pod. členov danej spoločnosti, ktoré nemôžu byť vždy identické s ich celospoločenským výrazom a ktoré sú preto do tohto výrazu transformované zložitými iteratívnymi konfliktnými vzťahmi medzi jednotlivcami, skupinami, triedami. Dôležité však je, že forma generovania týchto procesov je (a musí byť) na určitom stupni historického vývoja spoločnosti vždy rôzna. V dôsledku toho sa určité individuálne či skupinové záujmy presadzujú do spoločenského výrazu z dlhodobého hľadiska s inou váhou. Preferencia istých záujmov na úkor iných nemusí nevyhnutne znamenať negatívne tendencie. Naopak, ak dlhodobo odráža objektívne súvislosti vývoja spoločnosti, resp. národa (pôsobí progresívne na ich vývoj), ide o pozitívne tendencie a pozitívna je potom aj spomínaná konkrétna forma generovania. Napríklad dnes už naliehavo vystupujúca potreba demokratizácie spoločenského života (s jej určitými formami generovania individuálneho skupinového do spoločenského) má objektívnu povahu. Implantovanie týchto foriem demokratizácie napr. do feudálnej spoločnosti by malo len humánny kontext, bez rešpektovania objektívnych súvislostí ďalšej trajektórie jej vývoja.

Môžeme teda zhrnúť, že tu nemáme na mysli normy právne, resp. konkrétne akty štátnej moci, ale objektívne tendencie, ktoré majú snahu presadiť sa a ktoré sú determinované historicky danými ekonomickými, sociálnymi, kultúrnymi, demografickými a inými faktormi. A práve tento proces je najschodnejšou cestou ďalšieho spoločenského pokroku. Z toho vyplýva, a to je obzvlášť dôležité, že aj *konkrétny obsah produktívnej práce je historicky vždy iný.*

Môže vzniknúť dojem, že takéto definovanie produktívnej práce je pomerne vágne. Treba si však uvedomiť, že kategória produktívnej práce je svojou podstatou kategóriou dialektickou a historicky materialistic-

⁴ Hoci je možný názor, že takto vymedzenú prácu je vhodnejšie označiť ako žiadúcu či nežiadúcu a pod., pojmy produktívny a neproduktívny tu zachovávame v pôvodnom význame, ako sa pertraktujú v politickej ekonómii — teda či prispievajú, resp. neprispievajú k bohatstvu národa, k tvorbe novej „hodnoty“ a pod. Dodávame však, že tu máme na mysli dlhodobé hľadisko.

kou, relatívnou a podmienenou, nie je teda možné nomenklatúrne ju vymedziť.

To znamená, že nie každá práca, ktorá je organizovaná alebo tolerovaná štátom v danom historickom období, musí byť produktívnou — spomeňme napr. Marxom kritizované príživnícke vrstvy, súčasnú militarizáciu v niektorých kapitalistických štátoch, či rozbujnely správny aparát. Systémové predpoklady v socialistickej spoločnosti sú potenciálnou zárukou čo najúplnejšieho zjednotenia individuálnej a produktívnej práce vôbec, alebo čo najdôslednejším akceptovaním spoločenských noriem.

Keďže naša definícia vychádza z ľudských potrieb a z ich uspokojovania, chceme sa aspoň v krátkosti pri nich zastaviť. Ľudskými potrebami rozumieme prejav nedostatku niečoho, čo uspokojujeme a čo chceme uspokojiť. Potreby so zložitým štruktúrovaním a hierarchickým usporiadaním podliehajú neustálym kvantitatívnym, kvalitatívnym a štruktúrnym zmenám, ako výrazu výslednice biologicko-psychologických, ekonomicko-sociálnych, prírodno-technických a iných determinant. Najvýraznejšie na tento vývoj pôsobí rast spoločenskej produktivity práce a s tým súvisiaca deľba práce. Preto aj každý charakter, spôsob a stupeň rozvoja výroby všeobecne predpokladá určitú zopovedajúcu sústavu potrieb. Ak je táto sústava akceptovaná a potreby čo najplnšie uspokojované, potom je najsilnejšie aj späť pôsobenie subjektu uspokojovania (so svojimi aspiračnými postojmi, preferenčnou štruktúrou hodnôt, spotrebiteľským správaním...) prostredníctvom adekvátneho motivačného mechanizmu na pracovný proces. Ten svojím rastom však znova umožňuje, resp. ponúka uspokojovanie potrieb na vyššej úrovni.

Na súčasnom stupni rozvoja sa váha tejto interakcie presúva do oblasti vyšších potrieb. Preto aj jej účinnosť bude diktovaná hlavne adekvátnym uspokojovaním vyšších potrieb. Z toho vyplýva, že v súčasnosti je neodmysliteľnou požiadavkou rozvoja národného hospodárstva videnie sociálnych a ekonomických procesov nielen ako vzájomne podmienených, ale totálne previazaných súčastí.

Keďže potreby a ich formy uspokojovania sú historicky podmienené, treba ich akceptovať, hoci momentálne veľakrát vystupujú z hľadiska daného stupňa poznania ako neracionálne. Aj keď teda uspokojovanie potrieb nespĺňa úlohu rozvoja ľudského potenciálu najefektívnejšie, je toto uspokojovanie (pri akceptovaní spoločenských noriem) opodstatnené. Uvedené tvrdenie je odôvodnené nezriedkavým zrelativizovaním daného stupňa poznania v ďalších časových obdobiach, a predovšetkým demokratickým pristupovaním k túžbam a potrebám ľudského subjektu. V tejto súvislosti sú analogicky sporné aj názory, že obranné potreby či potreby zabezpečujúce poriadok sú prechodné, lebo súvisia so sociálnym zlom, a tak práca na ne vynakladaná jednoducho nemôže byť produktívnou. Odhliadnuc od toho, že prechodnosť týchto potrieb je tiež diskutabilná, uvedené názory ešte samy osebe nie sú dôvodom vyhlásiť

tieto práce za neproduktívne. Zrejme tu ide o filozofický problém dobra a zla, teda o problém relatívny a do určitej miery problém neriešiteľný. (Ak by sme zotrúvali na týchto názoroch, museli by sme napr. vyhlásiť alikvotnú časť práce vynaloženú na prípravu stravy, ktorá nadobúda podobu neracionálnej výživy, t. j. neslúžiacu ideálnemu zdraviu jednotlivca, za neproduktívnu. Tu samozrejme nechceme poukazovať na nemožnosť zistenia veľkosti alikvotnej časti, alebo na to, čo je ideálne zdravie, ale chceme upozorniť, ako sme už spomenuli, na určitú nevyhnutnosť spoločenského akceptovania individuálnych potrieb.) Za jedine možné kritérium z hľadiska definovania produktívnej práce v tomto zmysle považujeme zohľadnenie reálna. Ak by sme napr. podľa stupňa sprostredkovanosti uspokojovania ľudských potrieb rozdelili tieto potreby na individuálne, kolektívne a spoločenské, potom nielen individuálne potreby majú zdrojový vplyv na subjekt, ale svoj odraz v ľudskom potenciáli nájdú aj nadväzné potreby (ekologické, obranné...). Nevidenie tohto faktu autormi „širokej“ koncepcie spôsobilo, že odmietli vôbec produktívnu prácu v nadstavbe. Pripomíname ale, že nám tu nejde o uznanie tejto práce v určitých súčasných konkrétne vynakladaných objemoch (či skôr disproporciách), ale o principiálny problém tohto uznania.

Ako vidieť, opustením kritéria národného bohatstva pri definovaní produktívnej práce vôbec a jeho nahradením kritériom podmieneného uspokojovania ľudských potrieb sa základný problém nachádza v inej polohe.

Problém, ktorý tu teraz najmarkantnejšie vystupuje, je „len“ problém verifikácie — problém uznania práce za produktívnu, t. j. aby každá práca bola vynakladaná v optimálnych proporciách, resp. aby každá potenciálna produktívna práca sa stala aj skutočnou. Zatiaľ čo trh, vzťahy v domácnosti či v naturálnej výrobe (vo vzťahu s uvedenými normami) vystupujú ako relatívne účinné verifikátory podstatnej časti vynakladanej práce v spoločnosti, pre prácu vynakladanú v nadstavbových inštitúciách, v obrane, ale aj v niektorých neplatených službách pre obyvateľstvo sú doteraz platné verifikátory málo efektívne. V kapitalistických štátoch je tento problém principiálne neriešiteľný, v socialistických krajinách je dnes jedine možným riešením neustále prehľbovanie demokracie a riadiacej samosprávy, čiže aby každý potenciálny záujemca mohol participovať v rozhodovacích procesoch alokácie zdrojov v ekonomicky ťažko verifikovateľných sférach spoločenského reprodukčného procesu.

Z vymedzeného chápania obsahu produktívnej práce vyplývajú isté bezprostredné implikácie, a to predovšetkým k zákonu hodnoty, k národnému dôchodku a k národnému bohatstvu. Preto z hľadiska teoretickej konzistentnosti je potrebné aspoň v stručnosti sa pri nich zastaviť.

1. Uznanie produktívnej práce mimo sféry materiálnej tovarovej výro-

by implicitne znamená aj hodnototvornosť vykonávaných činností, a to nielen v nevýrobnej sfére, ale aj mimo nej, napr. v domácnosti. (V poslednom prípade nemáme pochopiteľne na mysli hodnotu ako vzťah tovarových výrobcov. Aj keď táto práca nie je vynakladaná na účel výmeny, to ešte nemusí nevyhnutne znamenať, že neobsahuje určitú potenciálnu či reprodukčnú — v porovnaní s analogickými výrobkami na trhu — hodnotu, ako výraz istého množstva vynaloženej abstraktnéj práce.) Marx vo svojom diele pri skúmaní kapitalistických výrobných vzťahov zo zrejmych dôvodov abstrahoval od prác vykonávaných mimo ekonomicky osamostatnenej materiálnej výroby. Preto je dokazovanie, že produktívna práca v našom chápaní je hodnototvorná, že dôchodky v nej sú prvotné (v naturálnej výrobe v podobe efektov spotrebovaných úžitkových hodnôt), alebo že v nevýrobnej sfére sa výrobné vzťahy prejavujú ako rovnocenné s materiálnou výrobou, by bolo vlastne iba opakovaním doterajšieho výkladu.

Oveľa dôležitejším, a zároveň najnevyjasnenejším problémom je podľa nás to, ako sa medzi tovarovými výrobcami v nevýrobnej sfére prejavuje zákon hodnoty. Početným stupenom „úzkej“ koncepcie zrejماً neekvivalentnosť výmeny podľa spoločensky nutných nákladov práce (SNNP) v niektorých činnostiach nevýrobnej sféry slúži ako argument na odmietnutie týchto činností ako hodnototvorných, a teda aj ako produktívnych.

Sú to jednak tvrdenia, že odberatelia rovnakých služieb obdržia za svoj ekvivalent vždy rôzny konečný výsledok — napr. pri službe lekára, učiteľa a pod. Takéto argumenty sú pomerne ľahko vyvrátiteľné (napr. [7, s. 115]). Pri kúpe tovaru sa totiž hradia (všeobecne v podobe ceny) SNNP, a nie dosiahnuté efekty podľa individuálnych spotrebiteľov. Hoci efektívnosť spotreby nemôže byť z národohospodárskeho hľadiska neaktuálnou a formovanie SNNP nemôže byť indiferentné voči efektom (priemerným) v spotrebe, predsa však toto formovanie končí realizáciou tovaru na trhu (trh tu predstavuje faktor presadzovania sa spoločenskej užitočnosti na formovaní SNNP) a nemôže ani pri službách nevýrobnej sféry pokračovať a meniť sa podľa efektov v konkrétnej individuálnej spotrebe.

Na druhej strane však fakty hovoriace, že ceny niektorých služieb sa dlhodobo odchyľujú od výrobnéj ceny, resp. že dlhodobo realizujú mimoriadny zisk, sú závažné a z hľadiska „širokej“ koncepcie nemožno riešenie tejto problematiky odsunúť z dôvodu, že je okrajová — práve kvôli rastúcej dynamike týchto činností.

Ide o mnohé ťažko alebo v obmedzenej miere reprodukovateľné činnosti vo vede, v umení, v školstve, v zdravotníctve a pod., ktoré sú vždy spojené s osobnostnými faktormi (nadanie, mimoriadne schopnosti, morálka...). Z uvedeného dôvodu majú výsledky týchto prác prirodzenú hranicu ďalšieho rastu, ktorý by saturoval celkový dopyt až do stavu úplného nasýtenia potrieb, pri ktorom by nastala ekvivalentná výmena.

Tvrdenia, že aj takéto ceny sa dajú vysvetliť výrobnou cenou, pomocou jednoduchej a zložitej práce ako násobku prvej, sú málo presvedčivé. [Napríklad: „... ale ide o veľké diferencie medzi hodnotou diela veľkého majstra a hodnotou diel iných priemerných umelcov, t. j. ide o diferencie v počte hodín abstraktnej spoločensky nutnej práce“ [15, s. 91].] Zaujímavé sú z tohto aspektu aj výsledky analýz buržoázných ekonómov pri výskume ľudského kapitálu. Táto koncepcia, ktorá pôvodne uvažovala o tesnej závislosti vzdelania a osobných príjmov (a tým aj národohospodárskych), prišla k záveru, že pomerne veľký podiel (až 1/3) tu hrá faktor osobného nadania. To bolo aj jedným z dôvodov, prečo na koncepciu ľudského kapitálu ostro zaútočili radikálni ekonómovia, ktorí, obhajujúc extrémne stanovisko, považovali vzdelanie len za mechanizmus výberu podľa prirodzených schopností [pozri [10]].

Keďže pracovná teória hodnoty abstrahovala od výroby vzácných statkov, ktoré nemajú možnosť bežne sa reprodukovat', môže z uvedeného vyplývať, že ide o tradičný spor medzi touto teóriou a teóriou užitočnosti. Domnievame sa však, že k problému prejavovania sa zákona hodnoty v predmetných službách je možné pristupovať — z dôvodu, že ide o určitý druh monopolizácie (aj keď nie v klasickom ekonomickom chápaní) — analogicky, ako sa pristupovalo k druhej modifikácii hodnoty, k monopolnej cene [napr. [19, s. 198–212]].

S uvedeným úzko súvisí aj problém vyjadrovania efektívnosti odvetví, ktoré realizujú svoju produkciu mimo trhu, vo forme bezplatne poskytovaných služieb. Široká paleta názorov marxistických ekonómov, ktorí sa snažia vyriešiť problém kvantifikácie efektívnosti, prevažne neberie do úvahy, že pri generovaní hodnoty musí participovať aj sám spotrebiteľ, v tomto prípade predovšetkým posudzovaním užitočnej hodnoty, ale nepriamo (napr. prostredníctvom daňových kanálov, mechanizmov znovurozdeľovania a pod. — čo predpokladá adekvátnu demokratizáciu) aj spoločenských nákladov. Preto efektívnosť (napr. latentný zisk) vypočítaná na základe, keď hodnota aj úžitková hodnota sú vnášané zvonka, môže len tautologicky vychádzať z pôvodných exogénnych, často subjektívnych alokačných rozhodnutí (spôsobujúcich ponuku s nepožadovaným sortimentom na jednej strane a nedostatkovosť a nízku kvalitu na druhej strane). Absencia endogénneho mechanizmu formujúceho hodnotu (a príslušnú efektívnosť) nedovoľuje merať efektívnosť v jej plnom zmysle slova, skôr nabáda na potrebu sparametrizovania vzťahu medzi výrobcom a spotrebiteľom, inými slovami, na potrebu istým spôsobom simulovať trh. Potom stojí v úplne inom svetle aj naliehavá potreba ako merať efektívnosť; váha problému sa presúva na hľadanie vhodných foriem tohto simulovania, a v tom predovšetkým racionálnej alokácie ekonomických zdrojov v týchto odvetviach.

2. Aby národný dôchodok slúžil ako veličina dlhodobej analýzy, aby vyjadroval výkonnosť ekonomického systému a jeho úroveň vyspelosti,

musí odrážať novovytvorenú hodnotu⁵ len z tohto aspektu relevantných pracovných činností. Podľa nás, vzhľadom na ekonomickú vyspelosť československej ekonomiky, tých činností, ktoré sa ekonomicky osamostatnili v postupujúcej delbe práce, resp. *tých produktívnych prác, ktorých výsledky sú predmetom výmeny a za ktoré jednotlivci a kolektívy dostávajú protihodnotu vo forme tržby, mzdy a pod.*

Na tomto mieste je potrebné zdôvodniť, prečo náplň tohto makroagregátu ohraničujeme len ekonomicky osamostatnenými prácami. Domnievame sa, že národný dôchodok tým, že je určený na vyslovene praktické účely, nemôže byť jeho obsah raz navždy daný, hoci na druhej strane, aby vôbec plnil svoju funkciu, mal by zostať dostatočne dlhodobo koncepčne stály. Napríklad pre rozvojové krajiny, kde veľakrát prevažnú časť spoločenskej výroby tvorí samozásobiteľstvo, je nevyhnutné túto naturálnu výrobu oceniť a započítať do ND. Vo vyspelých priemyselných krajinách, akou je ČSSR, došlo k veľkému presunu predtým v domácnosti vykonávaných prác smerom do výroby, kde je v súčasnosti sústredená *podstatná časť momentálne ekonomicky dôležitých činností*. Preto tieto činnosti dostatočne spoľahlivo odrážajú výkonnosť ekonomiky a progresívne alebo regresívne zmeny v nej.

V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že spoločnosť musí, samozrejme, akceptovať aj prácu v domácnosti, tá nezanikne, no stále väčším zospoločštením bude konvergovať z hľadiska spotreby a výroby k tvorivejšiemu charakteru, to znamená, že časť vynútenej práce v spotrebe z dôvodu nízkeho rozvoja výrobných síl sa bude v dôsledku ich rozvoja stávať objektom delby práce, teda aj ND. Z toho ale nevyplýva, že práca sa bude v domácnosti nominálne znižovať, bude sa len meniť jej obsah. Môžeme dokonca pozorovať, že s celkovým civilizačným rastom prichádza k opačne delimitácii: z výroby do domácnosti. Ide veľakrát aj o ekonomicky relevantné činnosti, napr. samovzdelávanie, upevňovanie zdravia, niektoré svojpomocné práce a pod. Dôležité je tu však rozlišovať:

— dočasné konjunkturálne výkyvy, napr. prechodne vysoké ceny tovarov na trhu, resp. ich nedostatok s ich následným suplovaním prácou v domácnosti a

— skutočne dlhodobé sociálno-ekonomické procesy, ktoré majú za následok, že subjekt môže niektoré svoje náročné potreby uspokojiť len sám (resp. v rodine a pod.).

Vzhľadom na prípadnú možnosť väčšieho rastu váhy týchto činností by bolo preto vhodné niektoré vyšpecifikované práce v domácnosti sledovať a oceňovať, a takýmto spôsobom vytvoriť kontinuálnosť štatistických údajov do budúcnosti.

⁵ Novovytvorenou hodnotou rozumieme okrem veľkosti nutného produktu, nadproduktu aj celé odpisy — z dôvodu kompromisného výrazu praktickej nemožnosti zistenia alikvotnej časti odpisov, ktoré vystupujú v dôsledku stelesnenia technického pokroku ako akumulácia.

Z pohľadu skúmanej problematiky je pre nás ale významné, že ND ako toková veličina bude asi stále len väčším či menším výsekom celkového toku produktívnej práce. Avšak do tohto makroagregátu by sa z rôznych dôvodov (triedne záujmy, alebo čisto technické dôvody) zahrňovala aj práca neproduktívna (v našom chápaní). Uvedené platí, hoci v menšej miere, aj pre výpočet ND, ako ho chápe súčasná československá štatistická prax. Zamedziť absolútne takémuto započítavaniu je zo samej povahy nami chápanej produktívnej a neproduktívnej práce nemožné. V istej miere to samozrejme možné je. Preto, aj keď náš prístup tenduje k prijatiu konceptu výpočtu makroagregátov podľa systému národných účtov (pragmatické dôvody — predovšetkým možnosť medzinárodných komparácií — to len podčiarkujú), domnievame sa, že niektoré druhy štátom organizovanej a financovanej práce (štátna správa, obrana, bezpečnosť a pod.) by bolo vhodnejšie zatiaľ do makroekonomických ukazovateľov nezahrňovať, a to z dôvodu obťažnosti zistenia ich súčasnej adekvátnej váhy.

V tejto súvislosti je nevyhnutné aspoň na okraj spomenúť aj názory v zahraničí, ktoré kritizujú pri ekonomických makroagregátoch (napr. pri hrubom domácom produkte [HDP]) ich klesajúce vypovedacie schopnosti, a to buď vzhľadom na ich neistú a pomalú reakciu na sociálnu nespokojnosť, poukazuje sa na nesprávne ocenenia, ktoré skresľujú konečné výsledky, alebo že nezohľadňujú produkciu naturálnej výroby.

— Prvá námietka súvisí s kvalitou rastu národného hospodárstva. Ak HDP nepokladáme za fetiš, ale len za jeden z mnohých ukazovateľov sociálno-ekonomického pohybu spoločnosti, je táto námietka v princípe neoprávnená. Koniec koncov, každý „nekvalitný“ rast sa po určitom časovom období prejaví aj v nominálnom raste HDP. V snahe vyhnúť sa však takémuto stavu je potrebné konštruovať sociálne indikátory, ktoré dokážu signalizovať z krátkodobého, resp. strednodobého hľadiska kvalitu ekonomického rastu (takéto sociálne indikátory sa napríklad pravidelne uverejňujú pri OSN).

— Nesprávne ocenenia sa týkajú jednak problematiky bežných a stálych cien v globále, ich nevýhody sú všeobecne známe, pritom ich aktuálnosť bude s intenzifikáciou reprodukčného procesu stúpať. No napriek tomu, že relativizujú konečné národohospodárske výsledky, nemôžu byť argumentom na odmietnutie používania makroagregátov. Už len sama antipécia z tohto aspektu istého správania makroagregátu ho robí opodstatneným.

Problém nesprávnych ocenení však súvisí aj s problematikou hodnotovej dezagregácie HDP. Jeho vnútorná, štruktúrno-hodnotová „nehomogénnosť“ je podľa nás dnes mimoriadne aktuálna. Spomenuli sme už, že dôvodom započítavania odpisov do HDP je predovšetkým nemožnosť zistenia skutočnej akumulácie. Podobne možno tvrdiť, že bez započítavania odpisov by odvetvia, príp. sektory, kde prebieha rýchlejšie substitúcia živej práce, vytvárali v hodnotovom vyjadrení, úmerne tejto substitúcii, menšiu novovytvorenú hodnotu. Odpisy tu teda sčasti vystupujú kvázi v úlohe ocenenia novovytvorenej hodnoty neživou prácou. Uvedené by však platilo potiaľ, pokiaľ by sme predpokladali, že technický pokrok stelesnený vo výrobe je všade rovnako pracovne, ale aj materiálovo úsporný. Takáto premisa je ťažko akceptovateľná. Z tohto

aspektu sú odvetvia s väčšou substitúciou práve vôbec v ekonomických makroagregátoch podhodnotené voči druhým odvetviám. Tento nedostatok nie je odstrániteľný ani stálymi cenami, ktoré v zásade len fixujú určitú vzájomnú reláciu v substitúcii [ak by sme však teoreticky nekládli východiskový rok do skutočne „nultého“ roku spoločenskej výroby]. Znamená to, že rast podielu služieb v HDP nie je len dôsledkom zmeny v dopyte, ale aj všeobecne pomalšieho rastu produktivity práce v službách. Preto za názorní tých ekonómov v zahraničí, ktorí varujú pred eufóriou „spoločnosti služieb“ a tvrdia, že skutočná základňa národného hospodárstva je ešte stále v priemysle, treba vidieť spočiatku príliš veľkú dôveru v makroekonomický ukazovateľ, ktorý postupne stráca schopnosti o vypovedaní reálneho fyzického toku úžitkových hodnôt.

Odstrániť uvedené nedostatky iným hodnotovým ukazovateľom je vlastne nemožné. V dôsledku internacionalizácie VTR nie je táto skutočnosť napr. na prekážku medzinárodnej komparácii ekonomickej výkonnosti pre krajiny s približne rovnakou ekonomickou úrovňou. Vážnejšou prekážkou však je pre krajiny so značne rozdielnym ekonomickým potenciálom (situáciu tu sťažuje aj rozširujúca sa medzinárodná delba práce).

Poukazovaná relatívnosť vypovedacích schopností je oveľa viac aktuálna pre krajiny s centrálnou alokáciou ekonomických zdrojov, a to z dôvodu bezprostrednejšej väzby medzi správaním makroekonomického ukazovateľa a rozhodovaním o tejto alokácii. Preto pri úvahách vychádzajúcich z komparačných analýz je dôležité uvedomiť si, že makroekonomickými agregátmi [v najrôznejších podielovo-prepočtových podobách] sa príliš generalizujú vnútorné štruktúrne pohyby, relácie finálneho uspokojovania a pod.

K argumentom o nesprávnych oceneniach by sme mohli zaradiť už spomenutý problém identifikácie latentného zisku pri činnostiach pracujúcich na nekomerčnom základe. Buržoázny ekonómovia k tejto otázke pristupujú takmer výlučne pomocou „cost-benefit analysis“, avšak štatistická prax ich výsledky zatiaľ neberie do úvahy [pozri napr. [16]].

— Posledná námietka súvisiaca s požiadavkou zahrnutia celého toku spoločenskej produkcie do makroekonomického ukazovateľa je podľa nás nepodstatná a nereálna. V zásade zlyháva na veľmi širokom vymedzení prác vykonávaných v domácnosti a na probléme, ako takéto množstvo činností oceniť. Ekonomický makroagregát, ktorý by nevyjadroval absolútnu úroveň uspokojovania konečných potrieb, môže napriek tomu slúžiť ako spoľahlivý indikátor celého takéhoto toku. A to preto, lebo zahŕňa jeho podstatnú časť, od ktorej nie sú indiferentné toky uspokojovania plynúce z domácností, čiže môže nepriamo vypovedať aj o tomto uspokojovaní.

3. O vzťahu národného bohatstva a produktívnej práce sme už hovorili, na tomto mieste chceme len poznamenať, že v súvislosti s narastaním významu nemateriálneho bohatstva sa v poslednom čase na stránkach sovietskych časopisov rozvinula diskusia o jeho obsahu a jeho začlenení do kategórie národného bohatstva [napr. [2; 9; 18]].

V zhode s Agababianom chápeme národné bohatstvo ako súhrn materiálnych a nemateriálnych úžitkových hodnôt, ktoré má k dispozícii spoločnosť vo forme individuálneho, kolektívneho a spoločenského vlastníctva. Donárodného bohatstva vchádzajú okrem materiálnej časti aj:

— ľudský potenciál — fyzický, profesiovo-kvalifikačný, tvorivo-ino-vačný, morálno-estetický, kultúrno-socializačný a pod.;

— spoločenský potenciál — vedecký, riadiaci, obranný a pod.

Sme však presvedčení, že nemateriálne bohatstvo sa netvorí výlučne v nevýrobnej sfére, ale vo všetkých sférach ľudských činností a netvorí ho len schopnosť vykonávať práce v zmysle výrobnom — ale je to celý potenciál, všetky schopnosti ľudského subjektu a spoločnosti.

Záver

Z produktívnej práce, ako sme ju vymedzili, implicitne vyplýva, že je jednotou dvoch stránok: cieľovej a zdrojovej. Pri teoretickom vyabstrahovaní ich môžeme chápať nasledovne. Cieľová stránka vyjadruje sám akt uspokojovania ľudských potrieb. Predstavuje teda spotrebu úžitkových efektov, ktorá zdanlivo nemá ďalšie ekonomické dôsledky. Uspokojovanie potrieb však týmto aktom nemôže končiť. Ten vytvára totiž predpoklady, potenciú (intelektuálnu, fyzickú, morálnu...) pre ďalšie vykonávanie životných aktivít. Teda z pohľadu reprodukcie práca, ktorá sa podieľa na uchovaní, resp. na raste tejto potencie, má zdrojový charakter. Aj z tejto stránky je irelevantné, akú formu — hmotnú alebo nehmotnú — uspokojovanie potrieb nadobúda.

Z uvedeného, aplikovaním na ekonomicky osamostatnené činnosti, je potom zrejmé, že všetky odvetvia národného hospodárstva sú vo svojej podstate symbiózou zdrojového a cieľového aspektu. (To znamená, že sa nestotožňujeme s autormi názorov, ktorí prisudzujú niektorým odvetviám len cieľový charakter.) Táto skutočnosť tvorí nevyhnutnú, nie však postačujúcu podmienku na adekvátnosť ich postavenia a napĺňania funkcií v reprodukčnom procese. Teraz problém možno pokladať za rovnaký pre všetky odvetvia národného hospodárstva.

Charakteristické črty niektorých odvetví nevýrobnej sféry (nevyhnutnosť priamej účasti obidvoch účastníkov, výrobcu aj spotrebiteľa; aktívna účasť posledného a pod.), znásobené ešte konkrétnymi opatreniami štátu — predovšetkým bezplatnosťou niektorých služieb — potom vyvolávajú potrebu takého ich odrazu v prejavoch výrobných a spoločenských vzťahov, aby boli postačujúcou podmienkou efektívneho fungovania nevýrobných odvetví v národnom hospodárstve.

Myslíme si, že práve operacionalizácia nami chápanej teórie produktívnej a neproduktívnej práce, a to je jeden zo záverov tohto príspevku, tvorí vhodné vedecké východiská pre skúmanie týchto foriem prejavu. Teda pristupovať k nim nie spôsobom meritórneho apriórneho delenia prác na produktívne a neproduktívne (so zrejším implicitným vplyvom na ich ďalší rozvoj), ale cez prizmu opodstatnenosti a efektívnosti verifikátorov vynakladania spoločenskej práce, ktoré predpokladajú nielen adekvátnu identifikáciu produktívnych a neproduktívnych prác a následnú optimálnu alokáciu živej a zhmotnenej práce, ale aj to, že toto

vynakladanie bude efektívne. V niektorých odvetviach služieb je potom potrebné sústrediť pozornosť na tzv. neekonomické verifikátory, dosiaľ v teórii a praxi podceňované, na rozpracovaní ktorých sa musí zúčastniť aj ekonomická veda.

K nášmu pokusu inak definovať produktívnu prácu sa žiada všeobecne poznamenať ešte nasledovné. Eventuálne môže vzniknúť dojem, že naše chápanie implikuje stratu reálneho zmyslu ďalej diskutovať o probléme produktívnej práce. Sme však presvedčení o opaku. Ekonómovia budú totiž stále stáť pred problémom, ako určiť prácu pôsobiacu pozitívne či negatívne na rozvoj spoločnosti, resp. na dlhodobý rast národného bohatstva.

Ide tu v konečnom dôsledku o problém správneho pochopenia vlastnej funkcie teórie o produktívnej a neproduktívnej práci. Keďže z nášho príspevku je chápanie tejto funkcie zrejmé, je tiež pochopiteľný náš názor, že pertraktovanie predmetnej problematiky v tých polohách, ako ju prevažne nastolili a zanechali klasici politickej ekonómie socializmu, nevyhnutne vyžaduje tvorivé aplikovanie na kvalitatívne iné podmienky života súčasnej spoločnosti.

Literatúra

- [1] ADAM, J.: Národní důchod a služby. Polit. Ekon., 13, 1965, č. 11.
- [2] AGABABIAN, E. M.: Nemateriálnyje formy bogatstva pri socializme. Vopr. Ekon., 1986, č. 6.
- [3] BENTZEL, R.: Nähern wir uns einer postindustriellen Gesellschaft? In: KRAMER, M. — BUTSCHEK, F.: Strukturpolitik als Dimension der Wohlbeschäftigung. Stuttgart, G. Fischer (ed.) 1983.
- [4] BRŮŽEK, A.: Stanovení optimálního agregátního ukazatele pro mezinárodní srovnávání národních ekonomik. Polit. Ekon., 14, 1966, č. 6.
- [5] DIVILA, E. — GOULLI, R.: Rozšířená interpretace ND — z hlediska meziodvětvových komplexů potřeb. Polit. Ekon., 32, 1984, č. 5.
- [6] DLOUHÝ, V.: Hrubý domácí produkt a ekonomická úroveň Československa I, II. Polit. Ekon., 35, 1987, č. 4 a 6.
- [7] FIGURNOVA, I.: Povtornyj sčot ili učot truda okazyvajuščego uslugi. MEMO, 1971, č. 1.
- [8] IZÁK, V.: Konstrukce agregátních ukazatelů ve statistikách kapitalistických zemí. Polit. Ekon., 34, 1986, č. 8.
- [9] KAPATUJEV, A.: Nemateriálnoje nakoplenije. Ekon. Nauk., 1986, č. 5.
- [10] KAPELUŠNIKOV, R. I.: Koncepte lidského kapitálu. Ekonomické vědy v socialistických zemích, 1980, č. 12.
- [11] KRAJČOVIČ, M.: Obsahové súvislosti vývoja teoretických názorov na produktívnu a neproduktívnu prácu. Ekon. Čas., 35, 1987, č. 11.
- [12] KREJČÍ, J.: Základní otázky koncepte národního důchodu. Polit. Ekon., 16, 1968, č. 4.
- [13] MARX, K.: Teórie o nadhodnote I. Bratislava, SVPL 1960.
- [14] NACHTIGAL, V.: O pojetí národního důchodu a produktivní práce. Polit. Ekon., 35, 1987, č. 6.
- [15] PEVZNER, J.: Povtorного sčota uslug ne suščestvujet. MEMO, 1969, č. 3.
- [16] USOSKIN, B. M. — DEMIDOVA, L. S.: Sfera uslug v SŠA. Moskva, Nauka 1985.
- [17] SMITH, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů I., II. Praha, SNPL 1958.
- [18] ŠAJKIN, R.: Ob ekonomičeskoj kategorii nacionalnogo dochoda. Ekon. Nauk., 1968, č. 4.

- [19] ŠESTÁKOVÁ, M.: Monopoly v podmienkach VTR. Bratislava, Pravda 1984.
[20] WYSS, W.: Kommt eine Dünstleistung-Revolution? Marketing Journal, 1981, č. 3.

ПОПЫТКА НОВОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОГО ТРУДА

КРАЙЧОВИЧ, Михал

Объективные секторные изменения, осуществляющиеся во всех развитых экономиках, кладут современную теорию о производительном и непроизводительном труде в ретардирующее положение. Поэтому, после предыдущей оценки взглядов марксистских экономистов целью предлагаемой статьи является попытка разработать приведенную теорию на современные экономические условия. Статья показывает методологическую несостоятельность априорного номенклатурного определения производительных и непроизводительных деятельностей у авторов „широкой“ и „узкой“ концепций. Она обусловлена их первоочередным изучением конкретной разработки приведенной теории у Смита и Маркса и также недостаточной оценкой причин данного подхода Маркса к проблематике. Решение правильного определения производительного труда автор статьи видит в критерии обусловленного течения удовлетворения человеческих потребностей. Проблема идентификации производительного труда потом переносится на поиск адекватных форм проявления производительных и общественных отношений.

ATTEMPT TO NEW DELIMINATION OF PRODUCTIVE LABOUR

KRAJČOVIČ, Michal

Objective sector changes taking place in all developed economies, put the actual theory of productive and non-productive labour in a lagging situation. Therefore, starting with the evaluation of the views of marxist economists, our article tries to develop the theory of productive labour, adequate for the contemporary economic conditions. The article shows the methodological inadequacy of a priori nomenclature delimitation of productive and non-productive activities of the authors of „broad“ and „narrow“ conception. That is a consequence of the fact, that they give the priority to the investigation of concrete elaboration of this theory by Smith and Marx and didn't sufficiently evaluate why Marx's approach was such as it was. According to the author, the proper definition of the productive labour is to be based on the criterion of the conditioned flow of human needs satisfaction. The problem of the productive labour identifying is afterwards transposed to the searching efficient verifiers, i. e. to look for adequate manifestation forms of productive and social relations.

Přídavky na děti a jejich vztah ke zdanění mezd a k výchovnému

VOSTATEK, Jaroslav

Přídavky na děti, výchovné a slevy na dani ze mzdy jsou významnými nástroji státní sociální politiky v Československu. Přídavky na děti jsou největší dávkou našeho nemocenského pojištění, představující více než polovinu všech jeho výdajů (53 % v roce 1985). Značný význam mají i v rámci dávek společenské pomoci rodinám s dětmi; na souhrnu této přímé i nepřímé pomoci se podílejí 42 %, společně s výchovným k důchodům 45 %. Slevy na dani ze mzdy z titulu výchovy dětí objemově představují dalších 17 % zmíněných dávek, do nichž se zahrnují mj. i všechny dávky v mateřství. Úroveň přídavků na děti, jakož i celé společenské pomoci rodinám s dětmi patří Československo k dnešní světové špičce. Tato skutečnost nevylučuje další zdokonalování systému dávek ve prospěch rodin s dětmi, v zájmu prohloubení jeho sociální úlohy. V dalším textu se zaměřujeme na zásadní ekonomické otázky přídavků na děti, pozornost přitom věnujeme i úzce souvisejícím slevám na dani ze mzdy a výchovnému k důchodům. K většímu pochopení dnešního systému přídavků na děti se stručně zmiňujeme i o historii celé problematiky.

Vznik a vývoj přídavků na děti

První ucelené systémy přídavků na děti vznikají ve světě až ve 30. letech tohoto století; jako první stát se v tomto směru uvádí Belgie. Již předtím však existovaly dávky tohoto druhu v některých okrajových systémech sociálního pojištění anebo i mimo oficiální rámec tohoto pojištění. Jejich výše a důvody vzniku byly stejné, jako tomu bylo se vznikem sociálního pojištění jako takového: postatnou roli zde hrál třídní boj a preferování vybraných sociálních skupin ze strany buržoazie. S poměrně vysokým „výchovným“ se setkáváme především u aktivních i penzionovaných veřejných zaměstnanců, jakož i u pozůstalých po

nich [podle zákona z roku 1922 ve výši 900—1500 Kč ročně na každé nezaopatřené dítě]. V rámci penzijního pojištění tzv. soukromých zaměstnanců zavedl u nás zákon z roku 1920 vychovávací příplatky k invalidním a starobním důchodům ve výši 1/8 důchodu. Horníci si vymohli obdobné příplatky až v roce 1936 ve výši 1/10 důchodu za každé dítě. Zcela mimo rámec sociálního pojištění vznikly rodinné přídavky ke mzdě ojedinele již v polovině 19. století v některých velkých podnicích a institucích, a to na základě kolektivní smlouvy. Dělníci si u nás vybojovali vychovávací příplatky k invalidním a starobním důchodům ve výši 1/10 důchodu na každé nezaopatřené dítě až se vznikem dělnického sociálního důchodového pojištění v roce 1926. Při velmi ubohé úrovni dělnických důchodů (nejen absolutně, ale i v relaci ke mzdě) byly i tyto příplatky velmi nízké.

Pomineme-li slovenský zákon o přídavicích na děti dělníků z roku 1941, byl první ucelený systém rodinných přídávků pro aktivní zaměstnance zaveden od 1. 12. 1945. Na každé dítě stát poskytoval 150 Kčs tehdejší měny, v zájmu oslabení dopadu měnové reformy na rodiny s dětmi. Především sociální hlediska sledovala novela tohoto zákona (od 1. 1. 1947), zvyšující přídavky pro rodiny se dvěma a více dětmi. Se vznikem přídávků na děti vzniká i nutnost určité koordinace s výchovným v rámci sociálního důchodového pojištění. Zvýšené výchovné, vyplácené k vdovskému důchodu podle zákona o národním pojištění (od 1. 10. 1948), nahrazovalo sirotčí důchody pro jednostranné sirotky. (Tato úprava, převzatá z dřívějšího sociálního pojištění veřejných zaměstnanců, platila do konce roku 1956.) I v následujícím období plnily přídavky na děti především úlohu podpory mnohadětných rodin, rozhodující bylo hledisko sociální potřeby.

Významnou tendencí bylo zevšeobecňování systému přídávků na děti, které bylo dokončeno v roce 1968, kdy se realizovala úprava přiznávající tuto dávku všem pracujícím (u bezpečnostních sborů se tato dávka dodnes označuje jako výchovné, odlišnost je však pouze v názvu). Podstatnou změnou, provedenou v tomtéž roce v návaznosti na usnesení XIII. sjezdu KSČ, byl *přechod ke koncepci přídávků na děti jako základní formy společenské pomoci rodinám s dětmi*; ostatní formy jsou od té doby považovány za doplněk přídávků na děti. Projevem tohoto zvýraznění významu přídávků na děti bylo zrušení slev na daní ze mzdy z titulu výchovy dvou a více dětí se souběžným zvýšením přídávků na děti — na sirotky lze od 1. 7. 1968 pobírat i přídavky (v období 1957—1968 byl souběh vyloučen). Právní úprava nově stanovila přednost výchovného k důchodu před přídávky na děti. Při téměř zcela stejné výši těchto dávek spočíval důvod této úpravy v odstranění neodůvodněných tvrdostí vůči rodinám důchodců v některých případech. K témuž datu byla podstatně zpřísněna jedna z podmínek pro nárok na přídavky na děti: od té doby je nezbytné odpracovat v příslušném měsíci všechny pracovní směny. I nadále výchovné nenáleželo k vdovskému důchodu

(od roku 1957), pokud však vdova byla zaměstnána, měla nárok na přídavky na děti. Zvýšení přídavek na děti a výchovného od roku 1973 sledovalo i zlepšení populačního vývoje. Zvýšení přídavek a výchovného v roce 1979 bylo uskutečněno v návaznosti na zrušení slev v cenách dětského ošacení a obutí, v roce 1982 vzhledem ke zvýšení cen masa a rýže a od roku 1985 v souvislosti s vyššími cenami nápojů. V období po roce 1978, kdy došlo k poklesu a stagnaci reálných mezd v ČSSR, sehrály přídavky na děti důležitou *sociální úlohu* — eliminací dopadu zvýšení cen na spotřebu dětí.

Vztahy mezi přídávky, výchovným a slevami

Současný čs. systém přídavek na děti, výchovného a slev na dani ze mzdy z titulu výchovy dětí je charakterizován těmito základními skutečnostmi:

— Přídavky na děti jsou diferencovány podle počtu nezaopatřených dětí: na 1 dítě činí 200 Kčs, na 2 děti 650 Kčs, na 3 děti 1210 Kčs, na 4 děti 1720 Kčs a na každé další dítě 350 Kčs měsíčně.

— Výchovné náleží k důchodu starobnímu, invalidnímu, osobnímu, sociálnímu a k důchodu za výsluhu let. Výše výchovného je shodná s výší přídavek na děti (až na jednu výjimku).

— Výchovné se nevyplácí k vdovskému důchodu, přitom pobírání vdovského a sirotčího důchodu nevylučuje nárok na přídavky na děti. (Od roku 1985 náleží výchovné nemocensky nepojištěné poživatelce vdovského důchodu při péči o alespoň jedno dítě ve věku do 3 let.)

— Jeden z rodičů, vychovávajících nezaopatřené děti (dítě), má nárok na základní sazbu daně ze mzdy, naplatí tedy některou ze zvýšených sazeb. (Pomíjme výjimečné případy.) Zvýšené sazby jsou oproti základní progresivní sazbě vyšší o 35—60 %.

Výše slev na dani ze mzdy závisí na výši mzdy, což je dáno již samotnou konstrukcí čs. daně ze mzdy. U poplatníků starších 25 let a mladších 50 (u žen 45) let činí výše slevy 100 až 624 Kčs při mzdě 1500—6000 Kčs (tab. 1). Objemově jde o značný rozdíl — ve vztahu k čisté mzdě představují tyto částky 7,5—12,6 %. Slevy na dani ze mzdy jsou progresivní — čím vyšší mzda, tím je i vyšší relativní objem slevy. Totéž platí pro ostatní poplatníky daně ze mzdy, u nichž srovnatelné slevy činí 67—416 Kčs, resp. 5,0—8,4 % z čisté mzdy (tab. 2). Progrese slev vyplývá z koncepce zdanění mezd, která má své historické kořeny v buržoazní daňové soustavě, opírající se o zdanění příjmů obyvatelstva. Buržoazní daňové teorie preferují zdanění průměrných příjmů připadajících na jednoho člena domácnosti. Pokud se daň z praktických důvodů vybírá srážkou ze mzdy hned u zaměstnavatele, není výsledné odstupňování daně příliš dokonalé, ve srovnání s uvedeným modelem zdanění „je tato metoda průlomem do ideální konstrukce daně i do linie sazeb“.

Tabulka 1

Slevy na dani a přídavek na 1 dítě ve vztahu ke mzdě u poplatníků od 25 do 50 (45) let

Mzda		Sleva daně		Sleva a přídavek		Čistý příjem	
hrubá	čistá	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%
1500	1333	100	7,5	300	22,5	1533	102,2
2000	1752	149	8,5	349	19,9	1952	97,6
2500	2160	204	9,4	404	18,7	2360	94,4
3000	2560	264	10,3	464	18,1	2760	92,0
3500	2960	324	10,9	524	17,7	3160	90,3
4000	3360	384	11,4	584	17,4	3560	89,0
4500	3760	444	11,8	644	17,1	3960	88,0
5000	4160	504	12,1	704	16,9	4360	87,2
5500	4560	564	12,4	764	16,8	4760	86,5
6000	4960	624	12,6	824	16,6	5160	86,0

[2, s. 123]. Dalším problémem, spjatým s progresivními sazbami daně ze mzdy a návazně i se slevami na dani ze mzdy, je poskytování slevy jen jednomu z rodičů. Poskytování slevy na dani ze mzdy oběma rodičům by nebylo spravedlivé vůči rodinám s jedním pracovně činným, resp. nemocensky pojištěným rodičem. Váže-li se výše slevy pouze na jeden výdělek [zpravidla vyšší], v pořadí druhá mzda není rozhodující a není ani podstatné, zda existuje či zda je druhý rodič praceschopný. Tyto nesrovnalosti nelze odstranit bez ponechání dnešního čs. systému zdanění mezd. Konstrukce slev na dani ze mzdy je odvozena od konstrukce daně ze mzdy, předpokládá správnost zohledňování výchovy dětí ve zdanění mezd. Důsledkem je pak existující progresse slev na dani při růstu výdělku.

Přídavky na děti jsou nezávislé na výši mzdy, což znamená, že pro

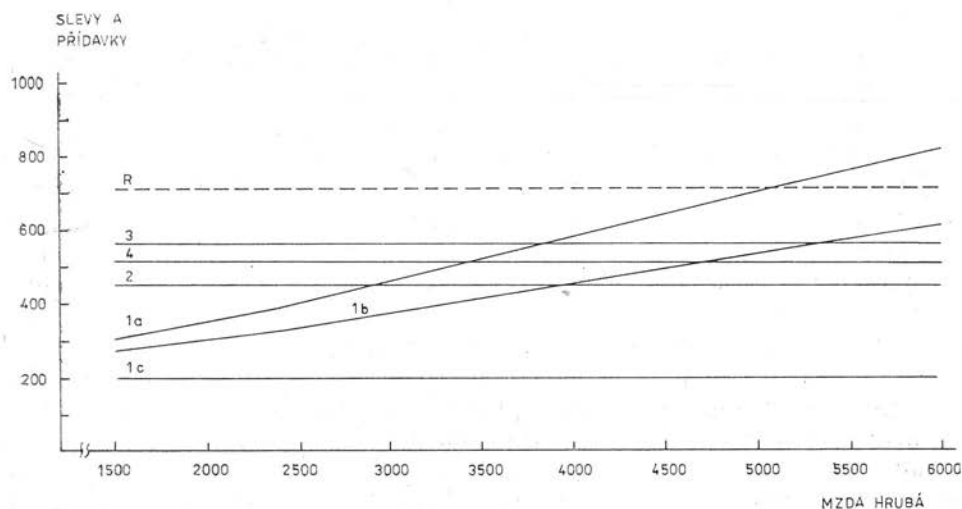
Tabulka 2

Slevy na dani a přídavek na 1 dítě ve vztahu ke mzdě u poplatníků do 25 let a od 50 (45) let

Mzda		Sleva daně		Sleva a přídavek		Čistý příjem	
hrubá	čistá	Kčs	%	Kčs	%	Kčs	%
1500	1333	67	5,0	267	20,0	1533	102,2
2000	1752	99	5,7	299	17,1	1952	97,6
2500	2160	136	6,3	336	15,6	2360	94,4
3000	2560	176	6,9	376	14,7	2760	92,0
3500	2960	216	7,3	416	14,1	3160	90,3
4000	3360	256	7,6	456	13,6	3560	89,0
4500	3760	296	7,9	496	13,2	3960	88,0
5000	4160	336	8,1	536	12,9	4360	87,2
5500	4560	376	8,2	576	12,6	4760	86,5
6000	4960	416	8,4	616	12,4	5160	86,0

příjemce vyšších výdělků mají relativně menší význam, měřený podílem přídatku a mzdy. Zatímco slevy na dani ze mzdy s výdělkem relativně rostou, je tomu u přídatků na děti naopak: ve vztahu ke mzdě jsou regresivní. Pro rodiny s dětmi je podstatné souhrnné působení obou dávek společenské pomoci. Přídatek na 1 dítě v kombinaci s daňovou slevou převažuje, celkový efekt obou těchto finančních nástrojů je v relaci k čisté mzdě regresivní (viz tab. 1 a 2). V celkovém průměru představuje přídatek na 1 dítě a sleva na dani ze mzdy zhruba 15—20 % přírůžku k čisté mzdě příjemce těchto dávek. Celkový čistý příjem rodiče (včetně přídatku na 1 dítě) dosahuje výše hrubé mzdy jen u nejnižších výdělků — při mzdě 1500—6000 Kčs brutto činí podíl čistých a hrubých příjmů 102—86 %.

Při narození druhého dítěte se zvýší přídatky na děti ze 200 Kčs na 650 Kčs, tj. o 225 %. Výše slevy na dani ze mzdy se nemění. Při hodnocení, zda jsou rodiny s dvěma dětmi preferovány uvažovanými dvěma dávkami celospolečenské pomoci oproti rodinám s jedním dítětem, je též zapotřebí vycházet ze souhrnného efektu obou dávek. Zvláště pro celkové populační klima není ani tak důležité, jaká je souhrnná relace přídatků, ale spíše, oč se zvýší příjmy rodiny při narození dítěte. U prvního dítěte je toto zvýšení reprezentováno slevou na dani ze mzdy a přídatkem na 1 dítě. Závislost tohoto zvýšení na velikosti hrubé mzdy je znázorněna též v grafu 1, a to křivkami 1a (podle údajů v tab. 1) a 1b (tab. 2). Při narození 2. dítěte se zvýší příjmy rodiny o zvýšené přídatky, tj. o 450 Kčs (křivka 2). Analogicky jsme vypočetli a zanesli do grafu zvýšení příjmů při narození 3. a 4. dítěte. Pohled do tohoto grafu napovídá mnoho o skutečném působení uvažovaných nástrojů populační

Graf 1: Zvýšení příjmů při narození 1., 2., 3. a 4. dítěte

politiky. Při dnešní úrovni mezd nelze z tohoto pohledu hovořit o preferenci 2. dítěte v dostatečně velkém rozsahu (daném výší mzdy). U poplatníků ve věku 25—50 let je nárůst příjmů při narození 1. dítěte vyšší než u 2. dítěte od hrubé mzdy cca 2900 Kčs; od mzdy cca 5000 Kčs dokonce přírůstek u 1. dítěte převyšuje racionální normu spotřeby kojence, znázorněnou křivkou R. Obecně lze požadovat, aby výše přídatků, včetně event. slev na dani ze mzdy, nepřekračovala průměrnou racionální normu spotřeby dětí (zde uvažujeme zhruba 1050 Kčs).

Průměrné racionální normy spotřeby dítěte jsou v průměru uhrazovány přídatky na děti a slevami na dani u 1. a 2. dítěte ve stejném rozsahu: ze 43—44 % a obdobně u 3. a 4. dítěte: ze 49—53 %. To představuje poměrně vysokou úroveň uspokojování potřeb dětí z těchto celospolečenských prostředků. O to více vyznívá negativně i z tohoto pohledu působení daňových slev. Z dnešní poměrně vysoké úrovně přídatků na děti a slev na dani ze mzdy z titulu výchovy dětí lze usuzovat na obecnou nepotřebnost preference rodin s nízkými příjmy ve formě výplaty absolutně vyšších přídatků na děti. Ve světě se degrese absolutní výše přídatků na děti v závislosti na příjmu rodiny uplatňuje jen výjimečně; např. v Polsku. Běžnou praxí jsou konstantní, na výděлку nezávislé přídatky na děti. Bez zajímavosti není, že v kapitalistických zemích se projevuje tendence přistupovat k přídatkům na děti společně se slevami na dani ze mzdy. Z pohledu sociální politiky je tento přístup logický, měl by být samozřejmostí, je tím ovšem narušována koncepce buržoazní daňové teorie; jak jsme ji charakterizovali výše. Z historického hlediska nejde o první případ, kdy se buržoazní daňová teorie a politika musela alespoň zčásti přizpůsobovat oprávněným požadavkům pracujících. Výsledkem těchto tendencí je snižování nebo rušení daňových slev rodinám s dětmi a souběžné zvyšování přídatků na děti v některých zemích západní Evropy (např. v Dánsku, NSR, Velké Británii, Holandsku, Rakousku). Jako důvod těchto změn se uvádí, že dřívější systém zvýhodňoval rodiny lépe situované: čím vyšší příjem, tím vyšší slevy na dani. Výsledkem těchto úprav je zjednodušený a přehledný systém peněžité pomoci rodinám ve formě přídatků na děti.

Pro další období rozvoje naší socialistické společnosti je nezbytné integrovat systém přídatků na děti a slev na dani ze mzdy, a to již ze sociálně politických hledisek. Není-li u nás potřebné preferovat rodiny s nízkými příjmy, pak do budoucna přicházejí v úvahu jen přídatky na děti, zvýšené o dnešní slevy na dani ze mzdy. Přídatky musí být i nadále nezávislé na výši výděлку, konstantní. Přídatky na děti rostoucí s výdělkem nejsou ze sociálně politického hlediska vůbec myslitelné. Do budoucna nelze praktikovat systém, který by formou dávek celospolečenské pomoci rodinám s dětmi poskytoval více peněžních prostředků rodinám s vyššími příjmy. A to přesto, že zatím zčásti takový systém máme — ve skryté podobě slev na dani ze mzdy. Propočteme-li orientačně souhrnnou výši dosavadních přídatků na děti a slev na dani ze mzdy, připadající na jedno dítě, dojdeme k výsledku, že dosavadní dvoukolejný systém přídatků a slev lze nahradit přídatky na děti ve výši řádově 450 Kčs na 1. a 2. dítě, 560 Kčs na 3. dítě, 510 Kčs na 4. dítě a 350 Kčs na každé další dítě. Další postup v této oblasti ovšem

musí — již z politických důvodů — respektovat dnešní úroveň celkových čistých příjmů v rodinách s dětmi, není reálné prostě zrušit dnešní slevy a zvýšit přídavky na úroveň podle uvedeného propočtu.

Slevy na dani ze mzdy se týkají jen poplatníků této daně. Této formy společenské pomoci rodinám s dětmi tudíž nemohou využívat členové JZD a nepracující důchodci. To samo o sobě není správné. Problém je však vhodné zvážit ze širších hledisek — srovnávat úroveň výdělků členů JZD se zaměstnanci státních statků. V obou sektorech našeho zemědělství se od roku 1975 zaváděla jednotná soustava odměňování. Vykazované průměrné výděvky v JZD předstihly v krátké době poté výděvky ve státních statcích: v roce 1970 činila průměrná měsíční mzda ve státním zemědělském sektoru 1806 Kčs, v roce 1980 2567 Kčs a v roce 1985 2946 Kčs. Průměrné srovnatelné odměny v JZD (tj. čisté odměny zvýšené o daň ze mzdy) dosáhly v roce 1970 výše 1623 Kčs, v roce 1980 již 2637 a v roce 1985 již 3093 Kčs [6, s. 24—25]. Z těchto a dalších údajů [1] lze usuzovat na určitou mzdovou preferenci členů JZD, jde však o relativně nízké rozdíly, které navíc platí jen v průměru a mohou být ovlivněny strukturou pracovních činností. Ve vztahu ke slevám na dani ze mzdy je navíc zajímavé to, že uvedené rozdíly ve výdělcích v JZD a ve státních statcích jsou nižší než průměrné daňové slevy. V dalším období by nebylo správné praktikovat odchýlný přístup k členům JZD v oblasti přídaveků na děti a slev na dani ze mzdy; mzdová politika se musí této skutečnosti podřídít.

Obdobný závěr se vztahuje i na starobní a invalidní důchodce. Je neodůvodněné zvýhodňovat pracující důchodce, vyživující děti, před těmi důchodci, kteří rovněž mají děti, ale nepracují či dokonce pracovat nemohou — pokud jde o slevy na dani ze mzdy. Budoucí přídavky na děti, zvýšené o dnešní slevy na dani, by perspektivně měly náležet všem dětem pracujících důchodců, a to v jednotné výši. Průměrné výchovné k důchodcům činilo podle šetření v roce 1980 necelých 400 Kčs, zatímco při zde uvažované výši by dosáhlo cca 650 Kčs. (Tyto cifry zohledňují počet dětí — téměř 40 % důchodců pobírajících výchovné má 2 a více nezaopatřených dětí. Není v nich promítnuto zvýšení výchovného v roce 1982 a 1985.) V dalším období je vhodné sjednotit i terminologii: zrušit pojem výchovné k důchodcům, přídavky na děti poskytovat na všechny nezaopatřené děti.

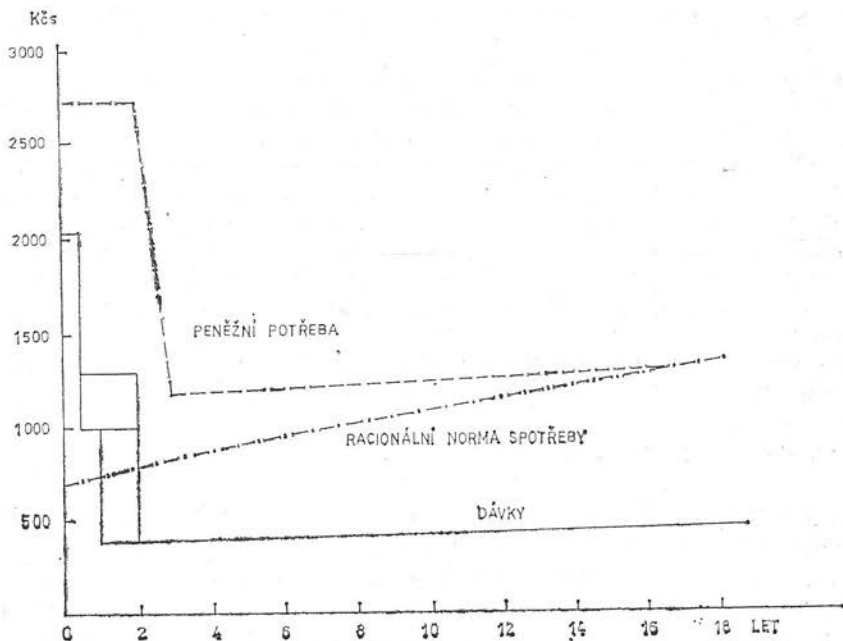
Konstrukce přídaveků na děti

Kvantifikace peněžních potřeb spatých s výchovou dětí je obtížná, obdobně jako kvantifikace potřeb dětí vůbec. Při číselném naplnění peněžních potřeb je nezbytné vycházet nejen z tzv. racionálních norem spotřeby, ale i z nutnosti poskytovat malým dětem osobní péči. Racionální normy spotřeby dětí jsou diferencovány podle věku dětí a zčásti i podle pohlaví. Podle předběžného orientačního odhadu úrovně nákladů na úhradu racionálních potřeb dětí, provedeného ČSVÚPSV v roce

1980, činily tyto náklady v průměru 986 Kčs, v nejnižší věkové skupině dětí do 1 roku 648 Kčs, ve věku 1–2 roky 714 Kčs, 3–5 let 829 Kčs, 6–10 let 925 Kčs, 11–14 let 1128 Kčs, od 15 let 1283 Kčs, přičemž v nejvyšší věkové skupině je významnější rozdíl mezi chlapci a dívkami.

Bulharští experti došli ve stejném roce k těmto výsledkům: celkový průměr 106 BGL, podle týchž věkových skupin jako v ČSSR pak 51, 71, 79, 106, 130 a 141 BGL [4]. Z diferenciacie racionálních norem spotřeby podle věku dětí odvozují někteří autoři v ČSSR (např. V. Kyzlink [3, s. 457]) nutnost diferenciacie přídávků na děti podle věku; v BLR je zavedení principu věkové diferenciacie při stanovení přídávků politickou směrnicí. Ve světě existuje věková diferenciacie přídávků na děti jen zcela výjimečně — např. v Rakousku od roku 1981 (1000 ATS pro dítě do 10 let, 1200 ATS přes 10 let). Z metodického hlediska je zajímavý nerealizovaný návrh na diferenciaci přídávků podle věku v Holandsku: do 6 let 70 %, 7–12 let 100 %, 13–18 let 130 % průměru, od 19. roku stipendium.

Náměty na věkovou diferenciaci je třeba posoudit ze širších hledisek: racionální normy spotřeby nejsou jediným podkladem pro odhad celospolečensky významných peněžních potřeb, přídávky na děti se do jisté

Graf 2: Schématické znázornění průměrné měsíční výše dávek, racionálních norem spotřeby a peněžních potřeb v závislosti na věku dětí

míry překrývají s jinými dávkami ve prospěch rodin s dětmi a jsou též nástrojem sociální a populační politiky.

V raném věku je nezbytná intenzivní osobní péče rodičů či jiných dospělých osob o dítě, po určité období musí být tato péče dokonce celodenní. Takto vznikající celospolečensky významné peněžní potřeby jsou zčásti uhrazovány jinými samostatnými dávkami sociálního zabezpečení. Významná část však zůstává neuhrazena a při úvahách o věkové diferenciaci přídavků na děti je správné ji hodnotit kumulativně s racionálními normami spotřeby v příslušné věkové kategorii. Orientační propočty autora ukázaly, že celkové společensky významné peněžní potřeby spjaté s rodičovstvím, sestávající z racionálních norem spotřeby dětí a z ocenění osobní péče rodičů o děti, dosahují nejvyšší úrovně do 2 let věku dítěte (kdy je nutná celodenní osobní péče o dítě), pak s věkem klesají na nejnižší hodnotu zhruba ve 3 letech věku a potom mírně rostou a dynamika jejich růstu je v průměru stejně velká jako dynamika růstu průměrného výdělku dospělých v závislosti na věku. Schématicky jsou tyto vztahy znázorněny v grafu 2. (Výše dávek je uvedena dvojmo pro 1. dítě a pro 2. dítě — ve věku do 2 let.) Jednotné, na věku dítěte nezávislé přídávky na děti se při kvantifikacích ukázaly jako nedostatečné až od věku 15—16 let, což odpovídá často ve světě praktikovaným systémům stipendií na vysokých a středních školách (k úpravě tohoto druhu pro žáky 11. a 12. tříd došlo v roce 1981 v NDR). Obecně lze takto odůvodnit existenci stipendií pro středoškolské a vysokoškolské studenty. Až na tuto výjimku není správné zavádět diferenciaci přídavků na děti podle věku. V čs. podmínkách, po značném zvýšení cen dětského ošacení a obutí v roce 1979, se tento závěr jeví jako nesporný. (V. Kyzlink a další čs. autoři vycházeli z dřívějších podmínek.) I ve vztahu k problematice věkové diferenciacie přídavků na děti platí nutnost respektovat celkový systém sociální a hospodářské politiky v dané zemi, zejména sepětí s ostatními formami celospolečenské pomoci rodinám s dětmi. Přídávky na děti přitom považujeme za základní formu uspokojování celospolečensky významných peněžních potřeb z titulu rodičovství z celospolečenských prostředků, na jejich konkrétní úlohu a konstrukci v dané zemi je třeba napojit další dávky celospolečenské pomoci rodinám s dětmi.

Z kvantifikace celospolečensky významných peněžních potřeb vyplývá, že přídávky na děti mají být fixní, nezávislé na výdělku. Vzhledem k tomu, že přídávky na děti mohou uhrazovat jen část racionálních norem spotřeby, může dojít k tomu, že v rodině není zajištěna spotřeba dítěte na úrovni těchto norem. Je-li těchto případů poměrně málo, jde-li o výjimky, pak je lze řešit v rámci sociální péče. Pokud by při fixních přídávkách na děti mělo být takových případů více, pak je žádoucí upravit konstrukci přídavků — poskytovat je zejména pro sociálně slabé vrstvy obyvatelstva, např. ve formě degrese výše přídavků v závislosti na příjmu anebo jen při větším počtu dětí.

V řadě zemí se využívá přídavek na děti jako nástroje populační politiky: přídavky jsou odstupňovány podle počtu vyživovaných dětí. Nejčastěji jsou tímto způsobem preferovány rodiny se 3 dětmi. V ČSSR tato diferenciací přídavek na děti existuje v poměrně významném rozsahu, avšak díky působení slev na daní ze mzdy je výsledný efekt značně menší (viz výše). Je obtížné konstruovat přídavky na děti tak, aby vyhovovaly záměrům populační a sociální politiky; v tomto směru existuje ve světě hodně subjektivismu. Podle rozboru Mezinárodní organizace práce z roku 1975 (zahrnoval i 4 socialistické země: Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko, Československo) je pronatalitní vliv přídavek na děti nejistý a těžko zjištělný, jejich hlavní význam tkví v jejich sociálně politické (rozdělovací) funkci, ve zmírnění břemene výchovy dětí. U části rodin nemá populační stimulace vůbec smysl (osamělá matka s dítětem) a případná diferenciací přídavek na děti je zpravidla znevýhodňuje, bez možných stimulačních efektů.

Zvláštním problémem je propojení přídavek na děti se sirotčím důchodem. Na základě těchto úvah a předpokladů lze doporučit pro čs. podmínky zachování dnešních průměrných relací (po zprůměrování slev na daní ze mzdy), jak byly orientačně ilustrovány výše: jednotné přídavky na děti na 1. a 2. dítě a mírně vyšší přídavky na 3. a 4. dítě. Samozřejmou nutností je dynamizace přídavek na děti; na rozdíl od starobních důchodů není v dnešních podmínkách potřebná automatická dynamizace přídavek na děti, a to ze dvou důvodů. Jednak nemáme systém přídavek na děti odpovídající závěrům ekonomické teorie, z čehož vyplývá potřeba jednorázové přestavby (ta je v zásadě možná, ale jen za cenu přechodného narušení mzdového systému), nebo postupné přestavby v podobě snižování slev na daní ze mzdy a odpovídajícího zvyšování přídavek s tím, že její způsob provádění musí být sladěn s celkovou hospodářskou a sociální politikou. Druhým důvodem jsou existující natalitní vlny a vhodnost jejich zmírňování nástroji populační politiky — v době nižšího počtu rodičích se dětí je vhodné zvyšovat přednostně dávky ve prospěch rodin s nejmenšími dětmi a v opačných podmínkách spíše zvyšovat přídavky na děti.

Jedním z problémů spjatých s přídávky na děti je vazba jejich výplaty na pracovní činnost rodiče. Dříve existovala tato vazba jen v některých zemích; projevuje se tendence od této vazby upouštět [5, s. 307]. V Československu je dosud jednou z podmínek nároku na přídavky na děti odpracování všech pracovních směn v příslušném měsíci: jediná neomluvená absence anebo i neplacené volno (nad 3 dny) znamená zánik nároku na dávku. Tato přísná podmínka byla zavedena ve snaze bojovat proti neomluveným absencím. Tento přístup je dosti problematický: jednak z toho důvodu, že přídavky jsou určeny dětem, a dále proto, že jde svým způsobem o problematiku pokutování neomluvených absencí: finanční újma vlastně nezávisí na počtu absencí, ale na počtu dětí — těch pracovníků, kteří nepobírají přídavky, se netýká. V praxi lze u nás

pozorovat tendenci zmírňovat tvrdost zmíněného ustanovení a v odborných kruzích již dnes převažuje názor o vhodnosti přechodu k univerzální dávce, nepodmíněné výkonem zaměstnání. Od vazby přídavků na děti na pracovní činnost rodiče je vhodné upustit; tím se též sníží tlak na sociální péči.

Vychovávací příplatky k důchodům

Předchozí úvahy o přídavcích na děti (včetně dosavadních slev na dani ze mzdy) se orientovaly na nejtypičtější případ, kdy výdaje na výchovu dětí jsou uhrazovány přídavky na děti z výdělků rodičů. Při dnešním vcelku poměrně vysokém stupni úhrady nákladů na děti z celospolečenských prostředků jsme dospěli k závěru nevázat výši přídavků na děti (včetně dnešních slev na dani) na výši výdělků. Pokud je ovšem vlastní příjem rodičů relativně nízký, pak přichází v úvahu výjimka z pravidla, a to buď na základě individuální potřeby (v rámci sociální péče), anebo formou zvláštní úpravy pro určitou sociální skupinu. Za zvláštní sociální skupinu tohoto druhu lze považovat nepracující důchodce; její specifičnost spočívá v tom, že odchodem do důchodu se citelně snižují možnosti uhrazovat potřeby dětí v dosavadní výši, pokud není možnost pokračovat v pracovní činnosti alespoň v omezené míře. Nepracující starobní a invalidní důchodci vyživující nezaopatřené děti jsou ve ztížené situaci oproti pracujícím. (V roce 1980 bylo příjemci výchovného necelých 6 % důchodců, tento údaj zahrnuje ovšem i pracující důchodce.) Z toho vychází názor, resp. požadavek vyplácet k uvedeným důchodům zvláštní vychovávací příplatek navíc k přídavkům na děti, resp. dnešnímu výchovnému. Příplatky tohoto druhu se praktikuji v celé řadě zemí, v dřívějších dobách existovaly i u nás. Vychovávací příplatek k důchodům ve výši 10 % na každé vyživované dítě doporučuje mj. i Mezinárodní organizace práce. Tímto problémem je třeba se zabývat a analyzovat ho v dnešních čs. podmínkách. V první řadě je třeba vyjít z dnešní čs. úrovně starobních a invalidních důchodů a na zřetel je třeba vzít zejména též výši přídavků na děti, včetně jejich doporučeného zvýšení o dosavadní slevy na dani ze mzdy. (Zahrnutím slev do přídavků na děti bychom se úrovní přídavků na děti — ve vztahu ke mzdě — dostali na první místo světového žebříčku, s větším odstupem od dalších zemí.) Významnou odlišností od podmínek v kapitalistických zemích je dostatek pracovních příležitostí pro důchodce, a to za stavu, kdy většina důchodců ve věku do 65 let je práce schopná. To významně snižuje počet důchodců, u nichž vzniká problém s úhradou potřeb dětí při odchodu do důchodu. Globální významnost vychovávacích příplatků k důchodům tak závisí i na počtu vhodných pracovních příležitostí pro důchodce.

V modelové úvaze o vychovávacím příplatku ke starobním a invalidním důchodům lze vyjít z odhadu rozsahu úhrady potřeb spjatých s vý-

chovou dětí z výdělků rodičů. Rozsah úhrady těchto potřeb závisí na počtu dětí, v celospolečenském průměru je spotřeba rodičů, resp. manželů s více dětmi relativně nižší (při stejných výdělcích). U bezdětných manželů výdaje na výchovu dětí neexistují, tj. na tyto manžele „připadá“ 100 % celkové spotřeby jejich domácností. V rodině s jedním dítětem je toto procento nižší a jeho řádovou výši lze odhadnout pomocí průměrných norem spotřeby dospělých a dětí (spotřeba průměrného dítěte činí cca 60 % spotřeby dospělého). Předpokládáme-li průměrné výdělky obou rodičů a předurčení přídaveků na děti (včetně dosavadních slev na dani) na uspokojování potřeb dětí, pak v modelu rodiny s jedním dítětem připadá zhruba 15 % čistého výdělku na úhradu potřeb dítěte a zbývajících 85 % na spotřebu rodičů. Obdobně v rodině s dvěma dětmi připadá na děti cca 25 % výdajů, resp. na rodiče 75 % spotřeby. Pro rodinu se třemi dětmi vyjde relace 30 a 70 %. V praxi lze předpokládat ve vícedětných rodinách ještě větší podíl dětí na spotřebě uhrazované z čistých výdělků rodičů, neboť výdělky zde bývají nižší či dokonce je k dispozici pouze jeden výdělek.

Celková úroveň starobních a invalidních důchodů [v relaci k výdělkům] je v ČSSR mírně nadprůměrná — ve srovnání s ostatními vyspělými zeměmi. Přesto jsou důchody u většiny důchodců významně nižší než předchozí výdělky. V průměru představovaly nově přiznané plně starobní důchody v roce 1984 asi 67 % čistého průměrného výdělku pracovníků v národním hospodářství [od hrubé mzdy odečteno průměrné daňové zatížení], nově přiznané plně invalidní důchody asi 62 %. Tytéž hodnoty pro všechny vyplácené důchody téhož druhu činí 56 %. To ukazuje, že existuje prostor pro výchovácí příplatky ke starobním a invalidním důchodům, neboť průměrné hodnoty důchodu jsou vesměs nižší než 70 %, tj. než odhadnutý podíl vlastní spotřeby rodičů na celkových čistých výdělcích v rodině se třemi dětmi. K zabezpečení srovnatelné životní úrovně dětí v rodinách nepracujících důchodců se spotřebou těchto dětí v rodinách pracujících je třeba u nás zavést *výchovácí příplatek* jako zvláštní přídavek ke starobním a invalidním důchodům, který by náležel všem těmto důchodcům, v rodině se dvěma důchodci k oběma důchodům.

Sazby výchovácích příplatků ke starobním a invalidním důchodům musí být jednotné, nemožou brát zřetel na různá procenta, jimiž se děti podílejí na výdajích financovaných z čistých výdělků rodičů. (Tyto podíly v přepočtu na 1 dítě nejsou však diametrálně diferencovány — podle výše provedených odhadů činí u 1 dítěte 15 %, u 2 dětí 12,5 % a při 3 dětech 10 % na každé dítě.) Při určování sazby výchovácích příplatků lze vyjít ze státní populační politiky — výše příplatku by neměla být vyšší než 12,5 % za každé dítě (což odpovídá rodině se dvěma dětmi) a mohla by být i na úrovni 10 % (model rodiny se třemi dětmi). Osobně se přikláním k zavedení výchovácího příplatku na 1 dítě v rozsahu 10 % čistého neredukovaného výdělku v předdůchodovém věku. Při rozpracování této koncepce je nutno zohlednit individu-

ální rozdíly v relativní výši důchodu (jsou i případy důchodů vyměřovaných v rozsahu 90 a 100 % čistého výdělků), jakož i způsob dynamizace důchodů (problém starodůchodců).

Potřebnost vychovávacích příplatků ke starobním a invalidním důchodům platí analogicky i u dalších důchodů ze sociálního zabezpečení: u osobního a sociálního důchodu a u důchodu za výsluhu let, jakož i u příslušných důchodů částečných. Samostatně je třeba řešit otázku vdovského důchodu, včetně spojitosti s výchovným a přídatky na děti, a to tak, aby nebyli poškozeni ani zvýhodněni především sirotci. Obecně je třeba přesunout těžiště pozůstalostních důchodů na uspokojování potřeb sirotek a jejich důchody propojit s výší přídatků na děti podle uvedeného koncepčního záměru. (Podrobnější rozbor sirotčích a vdovských důchodů překračuje možnosti této statě.)

Závěry

Provedený rozbor vyúsťuje v potřebu postupné racionalizace v oblasti přídatků na děti, slev na dani ze mzdy a výchovného především v těchto směrech:

— Slevu na dani ze mzdy z titulu výchovy dětí převést do přídatků na děti.

— Nově koncipované přídatky na děti uplatnit i u důchodců a členů JZD, u důchodců jimi nahradit dnešní výchovné k důchodům.

— K důchodům, k nimž se dnes vyplácí výchovné, zavést samostatné, na přídatcích na děti formálně nezávislé vychovávací příplatky.

Uvedená racionalizační opatření nejsou možná bez zvýšení příslušných výdajů státního rozpočtu či bez úprav ve mzdové soustavě a nelze proto požadovat jejich bezprostřední realizaci. Vzhledem k tomu, že lze předpokládat i v dalších letech některé úpravy, např. v přídatcích na děti, je významné, aby se opatření tohoto druhu dělala tak, aby nezneškodňovala obecně nezbytné zdokonalování dávek společenské pomoci rodinám s dětmi.

Literatura

- [1] DIVILOVÁ, Z. — GLASEROVÁ, J.: Diferenciace odměn pracovníků v JZD a ve státních statcích. Zeměd. Ekon., 1982, č. 1.
- [2] ENGLIŠ, K.: Finanční věda. Praha, Fr. Borový 1929.
- [3] KYZLINK, V. — LÉR, L.: Finanční teorie a politika v oblasti státního rozpočtu. Praha. Svoboda 1980.
- [4] MATOVÁ, J.: Semejstvo i socialno demografsko rozvitie 1982. Cit. podle: Informátor ČSVÚPSV, 1983, č. 3.
- [5] Soziale Sicherheit und Familienpolitik. Internationale Revue für soziale Sicherheit, 1982, č. 3.
- [6] Statistická ročenka ČSSR 1986. Praha, SNTL — Alfa 1986.

Konzultácie

Prečo sa vývoj v Juhoslávii odchýlil od socialistického samosprávneho trhového hospodárstva*

VACIĆ, Aleksandar M.

Pri štúdiu vládnych dokumentov prijatých v Juhoslávii v priebehu posledných 25 rokov prichádzame k poznatku, že dlhodobý program rozvoja juhoslovanského hospodárskeho systému sa zakladal na teoreticky neočakávanom, ale historicky nevyhnutnom zjednotení trhového hospodárstva a socialistickej samosprávy. To viedlo k vytvoreniu historicky nového typu systému — socialistického samosprávneho trhového hospodárstva. Táto orientácia nebola náhodná; zakladala sa na poznatkoch získaných skúsenosťou, ktoré naznačovali, že takýto hospodársky systém zaručuje rýchlejší rozvoj výrobného potenciálu národa, intenzívnejšiu a urýchlenú integráciu juhoslovanského vnútorného hospodárstva, jeho širšiu a efektívnejšiu účasť na medzinárodnej delbe práce, ako aj rýchlejší rozvoj socialistickej samosprávy. Zákon o združenej práci prijatý koncom roku 1976 v súlade s touto orientáciou bol zameraný tak, aby umožnil vytvorenie socialistického samosprávneho trhového hospodárstva. Zároveň sa očakávalo, že po uplynutí dlhšieho času prekročí rámec trhového hospodárstva prostredníctvom intenzifikácie väzieb medzi činnosťou organizácií združenej práce, prostredníctvom zlúčenia práce a zdrojov v systéme samosprávy.

Avšak vývoj hospodárskych vzťahov v Juhoslávii sa v posledných rokoch obrátil úplne iným smerom. Koncom 70. rokov, ale najmä začiatkom 80. rokov sa logika a mechanizmus trhového hospodárstva čoraz väčšmi potláčali a slobodná činnosť samosprávnych výrobných jednotiek sa obmedzovala. V spoločensko-politických jednotkách v krajine, predovšetkým v republikách a autonómnych oblastiach sa objavila tendencia uzavrieť sa do seba. To sa odrazilo v stálom poklese podielu produkcie

* Srbochorvátsky text bol uverejnený v časopise *Socjalizam* (26, 1983, č. 11), mesačnom prehľade Zväzu komunistov Juhoslávie, pod názvom *Činioči odstupanja razvoja Jugoslavije od socijalističke samoupravne robne privrede* a pre *Ekonomický časopis* ho autor upravil.

predanej mimo ich vlastného územia a v poklese podielu výrobkov nakúpených mimo ich územia. Tento vývoj pokračoval súbežne s poklesom podielu Juhoslávie na medzinárodnom obchode, čo odrážalo predovšetkým pokles jej konkurenčnej schopnosti. Napokon, empirické analýzy, ako aj niektoré politické dokumenty poukázali na narastajúci stupeň stagnácie rozvoja samosprávy.

Veľký počet odborných analýz, ako aj početné politické dokumenty sa pokúsili hodnotiť zmeny hospodárskych vzťahov v Juhoslávii za posledné roky. Z politického i ekonomického hľadiska sa zdá byť kľúčovou otázkou, prečo sa Juhoslávia odchýlila od socialistického samosprávneho trhového hospodárstva, ktoré napriek nepopierateľným protirečeniam a rozličným problémom dávalo dobré výsledky počas mnohých rokov. Dosiahnuté výsledky podporovali povest krajinu ako otvoreného, dynamického, demokraticky organizovaného a efektívneho hospodárstva. „Juhoslovanský model“ v čase svojho najväčšieho rozkvetu naozaj predstavoval novú ekonomickú alternatívu vo svetovom hospodárstve.

Dostupné fakty dokazujú, hoci sa uznáva, že existujú aj iné vysvetlenia, že príčiny odchýlok v rozvoji juhoslovanských vzťahov od kurzu stanoveného zákonodarstvom sa dajú roztriediť do štyroch skupín: vlastný hospodársky rozvoj, hospodárska politika, hospodársky systém a medzinárodná situácia. V ďalšej časti ich stručne preskúmame.

1. Štruktúrne ekonomické nerovnováhy

Východiskovým bodom teoretických výskumov zvyčajne býva daný hospodársky systém v jeho čistej forme, odsúvajúc vplyv štátu a iných makroekonomických činiteľov do sekundárnej úlohy. Avšak v súčasnosti nijaký hospodársky systém — ani na Východe, ani na Západe — nepracuje ako perpetuum mobile, ako mechanizmus, ktorý sa sám koriguje a je schopný zosúladiť všetky bežné i dlhodobé ekonomické javy. V súlade s tým ekonomická teória v Juhoslávii uznáva oblasti, v ktorých socialistické samosprávne hospodárstvo tiež potrebuje určité základné smernice, vrátane makroekonomických rozhodnutí určujúcich všeobecnú orientáciu ekonomického rozvoja. Medzi ne patrí tempo ekonomického rastu, základné ekonomické štruktúry, zahraničné hospodárske vzťahy, celkové rozčlenenie národného dôchodku na spotrebu a akumuláciu, regionálny hospodársky rozvoj a iné. Takéto smernice by mali na jednej strane vytvárať rámec pre bežnú hospodársku politiku a na druhej strane obmedzenia, v rámci ktorých musia pôsobiť mikroekonomické hospodárske jednotky. O tejto jednoduchej pravde sa v Juhoslávii verejne nediskutuje. Je však pravda, že takáto politika v skutočnosti neexistuje už niekoľko rokov. To spôsobilo vznik štyroch druhov štruktúrnych problémov.

a) *Nesúlad medzi surovinovo-energetickou základňou a výrobnými kapacitami.* Prvé štádium industrializácie, za ktoré možno pokladať

obdobie do polovice 50. rokov, skončilo sa rýchlejším priemerným tempom rastu ťažby surovín a výroby energie než priemyselnej výroby.¹ V priebehu nasledujúcich 25 rokov bolo v Juhoslávii dvanásť rokov, počas ktorých rast priemyselného sektora prevýšil produkciu surovín a energie, sedem rokov, počas ktorých ťažba surovín a priemyselná výroba rástli rovnakým tempom, a iba šesť rokov, počas ktorých produkcia surovín rástla rýchlejšie než priemyselná výroba.² Juhoslávia si v troch zo svojich päťročných plánov (1966—1970, 1971—1975 a 1976—1980) vytýčila za cieľ rýchlejší rast produkcie energie a surovín, čo sa však nedosiahlo. V období 1963—1970 priemyselná výroba rástla o tretinu rýchlejšie než produkcia ťažobných odvetví. Tento vzťah zostal v rokoch 1970—1980 prakticky nezmenený.³ Táto dlhodobá nerovnováha mala za následok značný rast závislosti od importu v niektorých činnostiach, ako aj v celom národnom hospodárstve.

b) *Rastúci deficit zahraničného obchodu.* Rast závislosti od importu v dôsledku nedostatočného súladu medzi štruktúrou výrobkov v ponuke a dopyte viedol k ďalšiemu typu štruktúrnej nerovnováhy v juhoslovanskom hospodárstve: k rastúcemu deficitu v obchodnej bilancii. Hoci Juhoslávia mala negatívnu obchodnú bilanciu počas celého povojnového obdobia, deficit sa udržiaval v prípustných medziach až do polovice 60. rokov. Deficit obchodu v celom dvadsaťročnom období 1947—1966 (v prepočte 1 US dolár = 27,30 dinára) v priemere nebol vyšší ako 20 mil. dolárov ročne. Priemerný pomer vývozu k dovozu za toto obdobie bol 70,5 %. Ale už v rokoch 1967—1972 deficit obchodu dosiahol rádo vo nový rozmer, jeho rast bol po roku 1967 takmer exponenciálny. V dôsledku toho priemerný deficit obchodu v týchto rokoch (v rovnakom kurzovom prepočte) narástol na viac ako 850 mil. dolárov. V nasledujúcom päťročnom období dosiahol takmer 2,5 mld dolárov a v rokoch 1977—1981 vystúpil až na 6,2 mld dolárov. Rekord za celé obdobie dosiahol v roku 1979 — až 7,2 mld dolárov.

c) *Narastajúca zahraničná zadlženosť.* Kým sa deficit juhoslovanského obchodu pohyboval v prípustných medziach a pomer vývozu k dovozu bol približne 70 %, tento rozdiel sa zväčša pokryl skrytými príjmami — najmä z turistického ruchu, dopravy a poistenia, stavebných prác v zahraničí a poplatkov emigrantov. Vďaka tomu zahraničná zadlženosť rástla len postupne a nepredstavovala závažný problém. V skutočnosti hrubý dlh krajiny až do roku 1969 neprevyšoval 2 mld dolárov, kým čistá zadlženosť (hrubý dlh mínus pohľadávky v iných krajinách) bola v tom roku len o niečo vyššia ako 1,7 mld dolárov. Ale rýchly rast deficitu zahraničného obchodu, ako aj rýchlejší rast celkovej spoločnej

¹ V rokoch 1947—1956 výroba reprodukčného materiálu rástla priemerným ročným tempom 12,8 %, kým výroba zariadení rástla 10,6 % ročne. Vypočítané zo Statističkej godišnjak Jugoslavije 1963 [Statistická ročenka Juhoslávie na rok 1963], s. 166.

² Statističkej godišnjak Jugoslavije 1972, s. 160; 1982, s. 263.

³ Vypočítané zo Statističkej godišnjak Jugoslavije 1981, s. 264.

skej spotreby v porovnaní s rastom národného produktu začal od roku 1971 zvyšovať zadlženosť krajiny veľmi rýchlym tempom. Zadlženosť sa zvyšovala priemerným ročným tempom 22,8 % až do roku 1980 a celková hrubá zadlženosť krajiny bola v roku 1981 po prvý raz vyššia než 29 mld dolárov (čistá zadlženosť približne 18,6 mld dolárov).⁴ Veľkosť zahraničnej zadlženosti sa ešte zdôraznila stratami obchodu a doposiaľ nevídaným rastom medzinárodných úrokových mier — k tomuto sa neskôr vrátíme — a značne zvýšila bremeno obsluhy dlhu. Kým počas celého povojnového obdobia Juhoslávia mala povest krajiny, ktorá si pravidelne plní svoje záväzky, odrazu sa ocitla zoči-voči problému medzinárodnej solventnosti. Navyše úrovníou zahraničnej zadlženosti na jedného obyvateľa sa Juhoslávia čoraz častejšie spomína ako jedna z najväčších zadlžených krajín sveta. Takže hlavným cieľom hospodárskej politiky Juhoslávie v súčasnosti je zabezpečiť pravidelnú obsluhu dlhu.

d) *Deformácie v hladine a štruktúre spotreby.* Zvyšovanie zahraničného dlhu umožňovalo Juhoslávii po určitý čas spotrebúvať viac než vyrobila. Takto, napriek skutočnosti, že päťročný plán predvídal nižší rast finálneho domáceho dopytu (vrátane investícií) v porovnaní s národným produktom, finálna spotreba v Juhoslávii v rokoch 1971—1975 rástla priemerne o 7,6 % ročne a v rokoch 1976—1980 rástla až o 8,3 % rýchlejšie než hrubý spoločenský produkt. V kritickom roku 1979 spotreba v Juhoslávii prevyšovala produkciu krajiny až o jednu desatinu.⁵ Táto odchýlka medzi rastom spotreby a produkcie viedla k významným zmenám v štruktúre finálnej spotreby. Veľkosť tejto nerovnováhy sa dá najlepšie vidieť tak, ak sa na zmeny v štruktúre finálneho použitia spoločenského produktu pozrieme z dlhodobej perspektívy. Kým agregovaný podiel súkromnej a spoločenskej spotreby v spoločenskom produkte bol pred hospodárskou reformou v roku 1965 nižší ako 60 %, po reforme dosiahol ku koncu 60. rokov približne dve tretiny (1968 66,5 %).⁶ Počas 70. rokov sa tento podiel sústavne zvyšoval. V rokoch 1971—1975 dosiahol v priemere 75,3 %, kým v rokoch 1976—1980 už 77,6 %. Vyvrcholenie nastalo v období 1976—1978, keď súkromná a spoločenská spotreba tvorili takmer štyri pätiny (79 %) spoločenského produktu.⁷

Hoci pokles podielu akumulácie ohrozoval reálny akumulčný proces, investície naďalej rástli veľmi vysokým tempom; ich podiel na doma

⁴ Všetky informácie v tomto odstavci pochádzajú z Bilten Narodne Banke Jugoslavije (Bulletin Národnej banky Juhoslávie), 1982, č. 5, s. 67, alebo sa vypočítali na základe údajov z neho.

⁵ Hospodárska bilancia Juhoslávie v roku 1982. [Saopštenje (komuniké).] Belehrad, Federálny štatistický úrad, č. 193 z 30. júna 1983, s. 1.

⁶ Privredni bilansi Jugoslavije 1964—1968 (Hospodárske výsledky Juhoslávie v rokoch 1964—1968). Belehrad, Federálny štatistický úrad 1969, s. 10.

⁷ Hospodárska bilancia Juhoslávie v roku 1982. Belehrad, FŠÚ 1983, s. 2.

použitom národnom dôchodku vzrástol dokonca z priemernej hodnoty 30,5 % v rokoch 1966—1975 na 34 %⁸ v rokoch 1976—1979. Inými slovami, investície v Juhoslávii rástli nezávisle od reálnych možností krajiny.

Dôsledky tohto vývoja sa ukázali jasne pri kontrole rastu zadlženosti. Za nerealisticky vysokými tempami rastu spoločenského produktu — 8,0 %, 6,9 % a 7,0 % v rokoch 1977, 1978 a 1979 — nasledovalo drastické zredukovanie temp rastu na 2,3 % v roku 1980, 1,5 % v roku 1981 a iba 0,7 % v roku 1982. V roku 1983 sa po prvý raz za takmer tri desaťročia znížil spoločenský produkt Juhoslávie (o 1,3 %), čím došlo k najsilnejšiemu poklesu národného produktu, aký sa vôbec zaznamenal v povojnových dejinách krajiny.⁹

Tieto trendy rastu spoločenského produktu spolu s potrebou obmedziť celkovú finálnu spotrebu viedli k zníženiu všetkých druhov finálnej spotreby. To predovšetkým ovplyvnilo investície, ale aj súkromnú a spoločenskú spotrebu. Prísny úsporný program, zahrňujúci zníženie reálnych dôchodkov a životnej úrovne na niekoľko rokov, ukázal sa ako nevyhnutná, hoci celkom predvídateľná cena, ktorú bolo treba zaplatiť za nadmerné pôžičky v minulosti a nekontrolované zvyšovanie všetkých druhov spotreby.¹⁰ Štruktúrne nerovnováhy v samom hospodárstve, ktoré sa už ďalej nedali vykompenzovať importom, viedli k nedostatkovosti mnohých surovín a niektorých potravín. Juhoslávia sa v niektorých oblastiach musela vrátiť k systému materiálnych bilancií a racionalizácii pri alokácii zdrojov. Avšak tieto opatrenia charakterizujú úroveň rozvoja, ktorý ďaleko zaostáva za úrovňou trhového hospodárstva — čo bol dôvod, prečo od nich Juhoslávia pred tromi dekadami celkom oprávnenne upustila. To, že sa znovu museli zaviesť na úrovni spoločensko-politických jednotiek (republiky, autonómne oblasti a v niektorých prípadoch aj okresy), nezmierňuje skutočnosť, že jednota juhoslovanského trhu — čo je prvoradá podmienka pre fungovanie socialistického samosprávneho trhového hospodárstva — sa takto ohrozila, alebo úplne rozvrátila.

2. Bežná hospodárska politika

Hoci uvedené črty politiky rozvoja vysvetľujú značnú časť odchýlok

⁸ Vypočítané zo *Statistički godišnjak Jugoslavije* 1981, s. 160.

⁹ *Economic Survey of Europe* in 1983. New York, OSN 1984, s. 78.

¹⁰ J. Florijančić, federálny minister financií SFRJ, o tejto problematike povedal: „Od roku 1977 do roku 1981 mala krajina ročné výdavky približne 3 mld dolárov zo zahraničných zdrojov prijímaním pôžičiek, ktoré sa vydali na osobné dôchodky, investície, dane, odvody... Boli to výdavky na domácu spotrebu. Teraz sa situácia obrátila. Pri splácaní úrokov na skoršie pôžičky Juhoslávia v súčasnosti stráca približne 2 mld dolárov svojej netto akumulácie ročne. To znamená, že v nasledujúcich rokoch až do roku 1987 musíme domácu spotrebu zredukovať o túto sumu, keď chceme dodržať svoje záväzky voči cudzím krajinám.“ (Borba, 25. júla 1983, s. 7.)

hospodárskeho rozvoja od orientácie stanovenej Zákonom o združenej práci, treba zdôrazniť, že k tomu prispeli aj veľké nedostatky v riadení bežnej hospodárskej politiky. Najdôležitejšie z nich uvádzame:

a) Pri uplatňovaní Zákona o združenej práci sa doposiaľ neurobili nijaké opatrenia, aby sa dodržiavala zásada zabezpečovať tvorbu zdrojov pre spoločenskú spotrebu v súlade so zvyšovaním spoločenského produktu. V skutočnosti tento zákon vyžaduje, aby sa dopyt po týchto zdrojoch plánoval a vyhodnocoval súčasne — zvyčajne raz ročne — v základných organizáciách združenej práce. Avšak odkedy tento zákon vstúpil do platnosti, spoločensko-politické jednotky (federácia, republiky, autonómne oblasti a okresy) priradené fondy podľa svojich vlastných rozhodnutí bez toho, že by ich zosúladovali medzi sebou navzájom, alebo s podnikmi združenej práce. Navyše obavy, že keby neexistovali reálne spojovacie články medzi hospodárskymi a inými činnosťami, samosprávne jednotky¹¹ by vzali na seba úlohu arbitra a nezávislého rozhodovateľa pri vytváraní verejných fondov. Obavy vyjadrené v čase, keď sa prijal Zákon o združenej práci, boli oprávnené. Teda kumulatívny výsledok vyvlastnenia príjmov podnikov na verejné potreby má tri negatívne účinky: 1. Získané sumy sú nižšie než je kapacita hospodárstva. 2. Kritériá pre vytváranie týchto fondov sú odlišné v jednotlivých republikách, v autonómnych oblastiach a v iných, menších spoločensko-politických jednotkách. 3. V dôsledku toho finančná situácia podnikov a v nich zamestnaných robotníkov sa stáva diferencovanou.

b) Zákon o združenej práci prenecháva určenie kritérií alokácie čistého dôchodku podniku¹² a fondov pre osobné dôchodky dohodám samosprávnych organizácií a spoločenským zmluvám. To však predpokladalo termínované uzatváranie spoločenských zmlúv v týchto oblastiach — najneskôr v priebehu roka po prijatí Zákona o združenej práci. Pred intervalom, ktorý sa pokladal za potrebný na zosúladenie dohôd samosprávnych organizácií so Zákonom o združenej práci, uzavreli sa na úrovni republík iba dve zmluvy. Medzirepubliková zmluva o týchto záležitostiach, ktorá sa mala uzavrieť ako prvá, sa doposiaľ neuzavrela.

¹¹ Združenia organizácií pracujúcich v hospodárskej, čiže materiálnej sfére a organizácií poskytujúcich spoločenské a verejné služby. Môžu sa vytvárať na úrovni miestnej, čiže komunálnej, regionálnej (na úrovni autonómnych oblastí), alebo na úrovni republík a v niektorých prípadoch aj na úrovni federácie. Teraz je ich celkovo viac než 7000.

¹² Všetky dôchodky každej organizácie pochádzajú z realizovaného predaja. Po odpočítaní vlastných nákladov a povinných odpisov zostáva hrubý dôchodok organizácie. Ten sa zvyčajne pokladá za najdôležitejšiu ekonomickú kategóriu samosprávneho trhového hospodárstva, hoci tento názor nezdediaťajú všeobecne v juhoslovanskej ekonomickej teórii. Keď sa zaplatia všetky dane a odvody, vrátane podielov samosprávnym organizáciám, zostávajúca časť dôchodkov je čistý dôchodok organizácie združenej práce.

Podrobnejšie pozri VACIČ, A.: *Ekonomika Jugoslavije — Opšta pitanja ekonomske politike* (Hospodárska politika Južoslávie — Všeobecné otázky hospodárskej politiky). Belehrad, Savremena administracija 1985, s. 172—229.

Takže prax alokácie čistého dôchodku a distribúcie zdrojov pre osobné dôchodky sa uskutočňuje naďalej bez nevyhnutného hospodárskeho aparátu, a v dôsledku toho bez potrebného zosúladenia na úrovni celej krajiny.

Toto malo tri negatívne dôsledky. Po prvé, miera akumulácie klesla pod svoj potenciál (čiže z vyššej úrovne dosiahnutej v predchádzajúcich rokoch, ako sme sa už zmienili); zostala aj pod potrebnou úrovňou, čo bolo spôsobené tým, že investície sa v čoraz väčšej miere financovali zo zahraničných pôžičiek. Po druhé, kritériá uplatňované v podnikoch (ako aj v republikách a autonómnych oblastiach) sa medzi sebou odlišujú nielen v podrobnostiach, ale aj v určitých kľúčových otázkach (napríklad či sa pri alokácii čistého dôchodku hodnota základných fondov na jedného robotníka pokladá za relevantný faktor). Tieto dva dôsledky viedli k tretiemu: osobné dôchodky robotníkov v niektorých podnikoch, v rozličných skupinách a odvetviach, ale aj v jednotlivých spoločensko-politických jednotkách sa tiež odlišujú do takej miery, ktorú nemožno pokladať za oprávnenú ani z hľadiska vykonávanej práce, ani z hľadiska výsledkov tejto práce.

c) Financovanie dopytu zvýšením zahraničného dlhu v určitom období si vyžadovalo veľmi aktívnu peňažnú, úverovú, fiškálnu, zahranično-obchodnú a kurzovú politiku. Odhliadnuc od peňažnej a úverovej politiky, ktorá má predovšetkým lineárny účinok, ostatné oblasti bežnej hospodárskej politiky zostali nerozvinuté. Preto vnútorný dopyt rástol nezávisle od skutočnej produkcie. Od výroby na export odrádzal ne-realistický výmenný kurz domácej meny (dinára). To je príčinou toho, prečo Juhoslávia nedokázala zabezpečiť rozšírenie exportu potrebné na vytvorenie zdrojov na obsluhu zahraničného dlhu koncom 70. rokov; a na dôvažok stratila aj svoje postavenie, ktoré si už získala na svetovom trhu, osobitne v oblasti s konvertibilnou menou.

d) Nedostatky vo fiškálnej, zahranično-obchodnej, kurzovej a dôchodkovej politike prehlbovali aj nedostatky bežnej hospodárskej politiky, týkajúce sa plánov rozvoja. Mnohé zmluvy kľúčového významu pre zabezpečenie politiky rozvoja, predpokladané v národných plánoch, sa vôbec neuzavreli, a mnohé z tých, ktoré sa uzavreli, sa nerealizovali. To prehlbilo existujúce štruktúrne problémy.

3. Hospodársky systém

To, čo sme uviedli, svedčí o tom, že nový hospodársky systém obsiahnutý v Zákone o združenej práci nebol podložený vhodnou politikou rozvoja z hľadiska bežného hospodárskeho riadenia. V skutočnosti sa vytvoril ad hoc hybridný systém, v ktorom sa prelínali mechanizmy založené na logike samosprávneho trhového hospodárstva s mechanizmami vytvorenými a rozvinutými mimo neho a často i proti jeho logike. Takto sa hospodárska prax pod nátlakom týchto núdzových opatrení

stala iba povrchným odrazom samosprávnych vzťahov. Doposiaľ sa v Juhoslávii nenašla všeobecne uznávaná odpoveď na to, ako sa zákonný ekonomický model postupne nahradil iným. Možno však vyčleniť štyri rozhodujúce faktory, ktoré k tomu viedli:

a) Keďže Zákon o združenej práci zaviedol zásadné novoty do hospodárskeho života prakticky vo všetkých oblastiach, jeho dôsledné uplatňovanie si vyžadovalo revíziu všetkých ostatných predpisov týkajúcich sa hospodárskeho života v relatívne krátkom čase a vhodným spôsobom. Po prijatí Zákona o združenej práci sa však nič nepodniklo, čo by zabezpečilo fungovanie tohto nového hospodárskeho systému. Niekoľko veľmi závažných zákonov (napríklad zákon o plánovaní) sa vôbec nezmenilo. Mnohé nové zákony, ktoré sa prijali, týkali sa iba inštitucionálnych aspektov systému prostredníctvom sústavy nových dohôd a zmlúv alebo samosprávnych jednotiek. Takže najdôležitejšie aspekty Zákona o združenej práci — kritériá a parametre pre reguláciu vzťahov medzi podnikmi združenej práce — zostali vlastne najmenej rozvinuté.

b) Logika Zákona o združenej práci vyžadovala od spoločensko-politických jednotiek (federácia, republiky, autonómne oblasti a okresy), aby predovšetkým vyšli v ústrety potrebe koordinovať záujmy podnikov združenej práce, ale aby nehrali úlohu subjektov so samostatným ekonomickým rozhodovaním. V skutočnom hospodárskom živote však spoločensko-politické jednotky brali na seba čoraz širšiu zodpovednosť (najmä republiky a autonómne oblasti) a uplatňovali ju čoraz priamejšie. Tieto jednotky sa stali rozhodujúcou zložkou vo sfére investícií a rozšírenej spoločenskej reprodukcie. Túto tendenciu posilňovala skutočnosť, že banky, prostredníctvom ktorých sa financovala väčšia časť investícií, boli tiež organizované v rámci jednotlivých spoločensko-politických jednotiek a prevažne sú pod ich priamou, i keď neformálnou kontrolou.

c) Premena spoločensko-politických jednotiek na hlavné subjekty rozhodovania v rozšírenej reprodukcii odsúva na druhé miesto spoločnú činnosť podnikov združenej práce, ako aj vytváranie spoločných zdrojov po línii reprodukčných vzťahov medzi organizáciami samými. Okrem toho hromadí regionálne spojenia v rámci jednotlivých spoločensko-politických jednotiek.¹³ Takmer úplne sa vylúčila voľná cirkulácia fondov, ktoré v dôsledku spomínaných faktorov samy poklesli pod svoj

¹³ Táto zvláštnosť a jej vplyv na rovnovážnosť vzťahov v rámci socialistickej reprodukcie sa zdôraznila aj vo vyhlásení predsedníčky Federálnej výkonnej rady Milky Planinc na Federálnom zhromaždení, keď sa v júli 1983 posudzoval Dlhodobý program hospodárskej stabilizácie. Tento program ustanovil banky a spoločensko-politické jednotky za hlavné subjekty v rozhodovaní a zabezpečovaní financovania investícií, t. j. v rozšírenej reprodukcii: „Nepodarilo sa im v dôsledku ich záujmov ich chápania vývoja vytvoriť adekvátnu štruktúru výroby... Tieto subjekty nie sú schopné vytvoriť novú štruktúru výroby, t. j. intenzívny spôsob výroby a rozvoja. Na druhej strane hospodárska stabilizácia ani rozšírenie exportu nie sú možné bez zmien týchto hlavných činiteľov v procese rozvoja.“ (Politika, 29. júla 1983, s. 5.)

potenciál a potrebnú úroveň. Týmto spôsobom spájanie práce a zdrojov založené na spoločnom domácom podnikaní, od ktorého sa očakávalo, že nielen rýchlejšie vytvorí rovnováhu na trhu, ale odstráni aj štruktúrne nerovnováhy, rozvíjalo sa len okrajovo a hlavne v rámci jednotlivých republík a autonómnych oblastí.

d) Nakoniec treba pripustiť, že potlačenie mechanizmov vytvorených Zákonom o združenej práci bolo čiastočne aj dôsledkom jeho vlastných nedostatkov a protirečení. Všeobecné hodnotenie tohto javu podávame na konci tohto článku. Na tomto mieste však treba poznamenať, že niektoré z týchto nedostatkov mali zásadný význam, ako sa ukázalo čoskoro po prijatí tohto zákona v roku 1976. Uvedieme niekoľko príkladov. Po prvé, tento zákon uvádzal spôsoby, ktorými organizácie združenej práce získajú svoje dôchodky: I. predaj tovarov a služieb na domácom a zahraničnom trhu, II. vytvorenie spoločných fondov práce a zdrojov,¹⁴ III. voľná výmena práce¹⁵ a IV. príjmy zo subvencií, prémie, kompenzácií a iných vládnych príspevkov. Kritériá pre tieto položky sa však s výnimkou predaja nikdy nevyjasnili, a preto postavenie mnohých organizácií, pokiaľ ide o zárobky, zostalo nevyjasnené. Po druhé, dôchodky, ktoré organizácie získali v nemateriálnej sfére, pokladali sa v skutočnosti za rovnocenné dôchodkom získaným prostredníctvom predaja — čo nie je správne, lebo zisk z predaja sa vzťahuje na prvotné dôchodky, kým zisk z nemateriálnej sféry predstavuje výsledok redistribúcie prvotných dôchodkov, ktoré organizácia získala v materiálnej sfére. Po tretie, jednou z hlavných kategórií systému je podľa Zákona o združenej práci čistý dôchodok organizácie združenej práce. Rozdelenie čistého dôchodku na osobné dôchodky a akumuláciu, ktoré sa má uskutočňovať na základe spoločných kritérií určených spoločenskými zmluvami a dohodami samosprávnych podnikov, závisí okrem iného od výšky dôchodku na jedného robotníka. Avšak toto kritérium sa nemohlo správne aplikovať, lebo samotné pravidlá na určenie čistého dôchodku nikdy neboli stanovené na základe noriem platných v celej krajine. Takže „čistý dôchodok“ mohol v skutočnosti znamenať v roz-

¹⁴ Vytváranie spoločných fondov práce a zdrojov zahrnuje všetky druhy spoločných podujatí, ktoré sa týkajú dvoch alebo viacerých základných organizácií združenej práce. Zákon o združenej práci rozlišuje dva hlavné varianty tohto podnikania. V prvom variante každá organizácia zlučuje aj prácu, aj finančné zdroje, vrátane základných fondov. Výsledkom takéhoto zlúčenia je zjednotený produkt a potom zjednotený realizovaný predaj. V druhom prípade jedna organizácia poskytuje prácu i zdroje, kým ostatné organizácie prispievajú iba finančnými zdrojmi a na základe toho majú právo podieľať sa na dôchodkoch prvej organizácie. Výsledok takéhoto zlúčenia sa preto nazýva zjednotený dôchodok. Podrobnejšie pozri VACÍČ, A.: Princípi i politika dohodka (Zásady a politika alokácie a rozdelenia príjmov). Belehrad, Radnicka Stampa 1981, s. 255–391.

¹⁵ Voľná výmena práce sa dá stručne definovať ako dôchodok, ktorý organizácia získala v nemateriálnej sfére prostredníctvom príspevkov organizácií v materiálnej sfére a ktorý spoločne určujú obe — jednak priamo, jednak v rámci príslušných samosprávnych jednotiek. Podrobnejšie pozri VACÍČ, A.: C. d., s. 423–446.

ličných organizáciách čosi celkom odlišné. Ostatné nedostatky sú technickejšieho charakteru, hoci mnohé z nich majú dosť ďalekosiahle dôsledky. Napríklad článok 146 Zákona o združenej práci stanovuje, že každý podnik združenej práce obchoduje prostredníctvom svojho vlastného nezávislého bankového účtu. To viedlo k výraznému spomaleniu obehu peňazí a tým aj k poklesu celkovej ekonomickej efektívnosti.

4. Medzinárodná situácia

Hospodárske ťažkosti Juhoslávie v posledných rokoch sú čiastočne aj dôsledkom meniacich sa a v mnohých ohľadoch zhoršujúcich sa medzinárodných podmienok. Spomedzi faktorov, ktoré mali na Juhosláviu zvlášť škodlivý účinok, uvádzame päť najdôležitejších:

— Ceny juhoslovanského exportu v posledných rokoch rástli pomalšie než ceny importu. Výmenné relácie sa v rokoch 1971—1981 postupne zhoršovali približne o 9 %.¹⁶

— Od roku 1973 sa podstatne zvýšili ceny energie, a podstatne vzrástol podiel palív v celkovej hodnote juhoslovanského importu, ktorý sa v rokoch 1968—1972 pohyboval medzi 4,8—5 %. Tento podiel začal narastať bezprostredne po prvom „ropnom šoku“ v roku 1973 a v rokoch 1980 a 1981 prekročil 23 %.¹⁷ Nemožnosť v krátkom čase substituovať importované palivá domácimi zdrojmi takto zúžila dovoznú kapacitu materiálových vstupov, v dôsledku čoho zabránila aj rýchlejšiu ekonomickú rast.

— Koncom 70. rokov a začiatkom 80. rokov prebiehala v západných ekonomikách zdĺhavá kríza. Preto sa značne znížili možnosti rozšíriť juhoslovanský export a obmedzili sa aj možnosti zlepšenia obchodnej bilancie i celkových platieb.

— Spomalenie rastu vo vyspelých európskych krajinách, ktoré počas posledných 10 rokov zamestnávali veľký počet juhoslovanských robotníkov, viedlo k postupnému znižovaniu ich počtu z približne 1,1 milióna v roku 1973 na približne 760 000 v roku 1982.¹⁸ Návrat emigrovaných robotníkov podnietil nielen domácu nezamestnanosť v Juhoslávii, ale súčasne zredukoval aj valutové dôchodky štátu z poplatkov týchto robotníkov.

— Koncom 70. a začiatkom 80. rokov značne vzrástli svetové úrokové miery, čo zvýšilo juhoslovanské povinnosti z obsluhy dlhu. Navyše zahraničný dlh naďalej rástol v dôsledku zvyšovania obchodného deficitu

¹⁶ Vypočítané z indexov importných a exportných cien. Statistički godišnjak Jugoslavije 1982. Belehrad, FŠU 1982, s. 307.

¹⁷ Vypočítané z údajov o hodnotovej štruktúre juhoslovanského importu vyjadrenej v jeho finálnom využití alebo vo využití importovaných tovarov. Statistički godišnjak Jugoslavije 1973, s. 219; s. 310.

¹⁸ Yugoslavia. OSCE Economic Surveys. Paríž, OECD 1983, s. 68.

v posledných troch rokoch. Úrokové platby v roku 1982 boli takmer trojnásobne vyššie než v roku 1979 — 1,8 mld dolárov v porovnaní s 0,6 mld v roku 1979.¹⁹

Uvedené i ďalšie faktory mali negatívny vplyv na rozvoj Juhoslávie, a tým aj na schopnosť jej hospodárstva normálne fungovať. I keď berieme do úvahy tieto okolnosti, treba zdôrazniť, že ich vplyv nebol rozhodujúci. Oveľa silnejší vplyv než nepriaznivá vonkajšia situácia mali nedostatky vnútorného rozvoja. Úloha medzinárodnej situácie bola predovšetkým v tom, že odhalila a zintenzívnila nedostatky v domácom vývoji Juhoslávie rýchlejšie, než by sa boli odhalili za iných okolností. Chceme tým povedať, že včasnými a adekvátnymi zmenami v rozvojevej, zahraničnoobchodnej a zahraničnomenovej politike by sa Juhoslávia bola mohla prispôbiť zmenám medzinárodnej klímy oveľa lepšie, než ako sa prispôbila. Reakcie Juhoslávie na tieto zmeny (napríklad na rast cien ropy) boli neporovnateľne pomalšie a slabšie než reakcie iných krajín v podobnej situácii.

5. Niektoré predbežné závery

Vráťme sa teraz k otázke, ktorú sme si položili na začiatku tohto rozboru: Prečo sa skutočný rozvoj juhoslovanského hospodárstva odchytil od systému, ktorý stanovili vlastné zákony krajiny? Mohli by sme dokazovať, že k tomu došlo jednak pre nepriaznivé medzinárodné okolnosti, jednak v dôsledku nerovnovážnej štruktúry národného produktu, pre nedostatky bežnej hospodárskej politiky, alebo pre nedostatky hospodárskeho systému samého. Čo sa týka nedostatkov hospodárskeho systému, hlavná príčina odchytky skutočných hospodárskych výsledkov od očakávaných spočíva predovšetkým v tom, že Zákon o združenej práci reguluje predovšetkým fungovanie organizácií združenej práce. Avšak ich celkové hospodárske a spoločenské postavenie bolo výsledkom faktorov, na ktoré mal tento zákon iba malý alebo vôbec nijaký vplyv. Tento záver potvrdzujú aj obširnejšie politicko-sociologické analýzy fungovania juhoslovanskej spoločnosti, podľa ktorých:

— jestvujúci systém nerešpektuje zásady funkčnej organizácie združenej práce,²⁰ čo najlepšie vidieť z vytvorenia a úlohy reprezentácie združenej práce („snemovne združenej práce“) v parlamentoch;

— združená práca do značnej miery závisí od centier politického rozhodovania, ktoré sú prvotným zdrojom moci politických a administratívnych kruhov;

— podľa koncepcie spoločensko-politických jednotiek nižšie postavenie združenej práce malo byť do najmenších podrobností chránené

¹⁹ Tamtiež, s. 74.

²⁰ V Juhoslávii sa výrazom „združená práca“ zvyčajne rozumejú organizácie združenej práce samé alebo robotníci zamestnaní v týchto organizáciách. Ako taký sa vzťahuje na administratívnu (byrokratickú) a riadiacu (technokratickú) sféru.

zakotvením jej záujmov v ústave, ukázalo sa, že v prípade (priveľmi) chránených záujmov išlo skôr o čiastkové a predpokladané záujmy, a nie o reálne, dlhodobé záujmy združenej práce;

— tým, že sa chránil každý jednotlivý záujem — poskytnutím rovnakého štatútu všetkým, zavedením všeobecného konsenzusu — vytvorili sa značné prekážky pre prejavenie skutočných, historických záujmov robotníckej triedy; toto je príčina, prečo sprostredkovatelia — administratívne kruhy — úspešne presadili svoje vlastné záujmy ako všeobecné;

— pri rozdelení štátnej moci môže byť decentralizácia krokom k človeku, v skutočnosti však nakoniec dospela k množstvu nových druhov štátnej moci — republikovej, oblastnej, okresnej (polycentrická štátnosť);

— vývoj spoločensko-politických jednotiek vychádzal z prevahy federácie a do určitej miery prevahy okresov (miest) a dospel do situácie, v ktorej sa rovnováha síl presunula úplne v prospech republík a autonómnych oblastí. Posilnila sa moc republík ako suverénnych štátov a upevnila sa aj samostatnosť autonómnych oblastí; autonómne oblasti sa v mnohých smeroch dostali na úroveň republík.

Správnosť týchto názorov potvrdzuje veľmi podobné hodnotenie, ktoré odznelo v najvyšších štátnych a politických orgánoch Juhoslávie v rámci kritického skúmania existujúcej situácie a spôsobov, ako ju prekonať.²¹

Keď nakoniec uvažujeme o smeroch, ktorými treba postupovať, a o zmenách potrebných na to, aby sa Juhoslávia vrátila k svojej dlhodobej orientácii k socialistickému samosprávnemu hospodárskemu systému, je jasné, že nové opatrenia budú musieť usmerniť činnosť v nasledovných oblastiach:

— Zmeny v zahraničnom obchodnom a platobnom systéme sú nevyhnutné na zabezpečenie toho, aby Juhoslávia splnila svoje medzinárodné záväzky načas, ako aj na zabezpečenie stabilného spojenia medzi vnútornými a vonkajšími ekonomickými tokmi.

²¹ Podobné hodnotenie obsahujú aj závery IX. zasadnutia ÚV Zväzu komunistov Juhoslávie venované Dlhodobému programu ekonomickej stabilizácie, ako aj vystúpenia niektorých účastníkov diskusie, najmä postrehy M. Kučana: „Určitý typ politického a administratívneho dozoru nad združenuou prácou na «ich území», založený na zásadách rozhodovania odcudzeného združenej práci vzhľadom na to, čo je a čo nie je v jej záujme, a preto nie je dovolené, je pravou príčinou zjavenia sa toho, čo nazývame územný kapitál alebo vytvorenie kapitálu republík či kapitálu autonómnych oblastí. Toto je hlavná sila, ktorá narušila juhoslovanský trh. Tento druh monopolistickej moci, ktorý uplatňujú výkonné, právne a politické štruktúry nad združenuou prácou, má veľký význam nielen preto, lebo často priamo zabraňuje združovaniu, alebo ho predpisuje, vyžaduje investície len na svojom vlastnom území, ako aj iracionálnu integráciu, ale predovšetkým preto, lebo jeho vplyv na činiteľov hospodárskej politiky zabraňuje posilneniu hospodárskej stimulácie výroby založenej na ekonomickej logike, a nie na svojvoľnom a subjektívnom konaní.“ (Borba, 26. júla 1983, s. 4.)

— Účinný aparát na tvorbu a realizáciu bežnej hospodárskej politiky je potrebný pre včasné rozhodovanie na úrovni národného hospodárstva. Oživenie hospodárskej činnosti závisí od zníženia domácej spotreby v rámci limitov disponibilných zdrojov a od zníženia vnútornej nesolventnosti. Potrebné sú aj iné opatrenia: efektívna kontrola objemu a štruktúry vnútorného dopytu, zníženie inflácie na prijateľnú mieru, ako aj ďalšie opatrenia v mnohých iných oblastiach hospodárskeho a spoločenského života.

— Disponibilné zdroje investícií treba sústrediť na tie položky, ktoré odstránia štruktúrnu nerovnováhu a zabezpečia oživenie a plnšie využitie hospodárskej kapacity krajiny.

— Je potrebná dôsledná makroekonomická politika rozvoja, aby sa zabezpečila širšia, rýchlejšia a efektívnejšia účasť Juhoslávie na medzinárodnej deľbe práce. Treba predovšetkým vystihnúť reálne komparatívne výhody republík a autonómnych oblastí, aby sa dala stimulovať deľba práce a úzka vzájomná spolupráca. Takto by sa zabezpečilo, aby sa ich výrobné kapacity vzájomne dopĺňali, a nekonkurovali si, ako je to väčšinou v súčasnosti.

— Treba zrevidovať existujúci hospodársky systém, predovšetkým treba čo najrýchlejšie odstrániť jeho nedostatky, a zároveň vytvoriť teoretický, politický a právny základ pre vybudovanie dôsledného socialistického samosprávneho trhového hospodárstva.

Podľa týchto smerníc sa vlastne postupovalo v Dlhodobom programe hospodárskej stabilizácie, ktorý v júli 1983 preskúmali najvyššie politické orgány krajiny: Federálna konferencia Socialistického zväzu pracujúceho ľudu, Ústredný výbor Zväzu komunistov Juhoslávie, Federálne zhromaždenie Juhoslávie a iné, ako aj príslušné orgány v republikách a autonómnych oblastiach. Federálne zhromaždenie prišlo k záveru, že tento program predstavuje „jedinečnú všeobecnú spoločenskú platformu pre zaktivizovanie a činnosť všetkých spoločenských činiteľov v prospech rýchlejšieho riešenia, prekonania existujúcich ťažkostí a dosiahnutia stabilného, kontinuálneho rozvoja na základe socialistickej samosprávy“.²² V súlade s tým Federálna výkonná rada (federálna vláda) a ostatné federálne orgány sú povinné čo najrýchlejšie pripraviť a predložiť vhodný systém a iné riešenia i opatrenia na prekonanie nepriaznivej hospodárskej situácie a vypracovať v potrebnom čase bežnú hospodársku politiku, ako aj uskutočniť ďalšie zmeny vyplývajúce z Dlhodobého programu hospodárskej stabilizácie. Prvé kolo zmien sa už uskutočňuje. Zmeny sa týkajú predovšetkým zahraničných hospodárskych vzťahov, lebo stav zahraničnej zadlženosti Juhoslávie a súčasná preťažená platobná bilancia si vyžadovali neodkladne vytvoriť operatívny mechanizmus na zabezpečenie pravidelného plnenia záväzkov

²² Politika, 30. júla 1983, s. 5.

Juhoslávie voči cudzím krajinám.²³ Uskutočnili sa, alebo sa pripravujú aj zmeny, ktoré ponechajú priestor pre dôslednú, rovnovážnu makroekonomickú politiku, reviduje sa strednodobé plánovanie a pripravujú sa dôležité zmeny v hospodárskom systéme krajiny.

Zmeny, ktoré sa už uskutočnili, vôbec nie sú jednoduché. Treba brať do úvahy najmä tri zložité príčiny. Po prvé, medzinárodná situácia, v ktorej sa tieto zmeny uskutočňujú, nie je priaznivá, hoci už nie je taká nepriaznivá, ako bola začiatkom 80. rokov. Po druhé, nerovnováha v zahraničných hospodárskych vzťahoch, ktorá sa v priebehu rokov zväčšovala, vyžiada si pokles rastu celkovej spotreby v priebehu niekoľkých rokov na nižšiu hodnotu, než je rast spoločenského produktu. Toto bude sprevádzané dočasným poklesom reálnych príjmov a životnej úrovne takmer všetkých pracujúcich i celého obyvateľstva. Keďže sa zároveň očakáva, že sa vyvinie mimoriadne úsilie na využitie pracovného času, aby sa čo najlepšie využili existujúce výrobné kapacity a materiály, možno očakávať určitý psychologický (a nielen psychologický), vedomý alebo podvedomý odpor k týmto zmenám.²⁴ Preto bolo také nesmierne dôležité, aby sa pravdivé údaje o zahraničných hospodárskych vzťahoch predostreli verejnosti v celej svojej šírke. Je však rovnako dôležité, aby takisto kritická analýza ostatných zložiek hospodárskeho života — bežnej hospodárskej politiky, dlhodobého hospodárskeho rozvoja a hospodárskeho systému — udržiavala, a dokonca zvyšovala uvedomenie si nevyhnutnosti budúcich zmien, ako aj toho, že dôvodom pre tieto zmeny nie je smer, ktorým sa v súčasnosti obrátila juhoslovanská spoločnosť, ale postoje, ktoré sa vedome alebo nevedomky vytvorili v 70. rokoch. Po tretie, treba mať neustále na pamäti, že takéto zmeny si vyžadujú čas a vytrvalosť, ako aj uvedomenie si toho, že toto je jediný spôsob, ktorým môže Juhoslávia dosiahnuť rýchlejší a rovnovážnejší ekonomický rast, zvýšenie osobnej i spoločenskej úrovne, ako aj skutočný rozvoj socialistickej samosprávy. Aby sa tento cieľ

²³ Najdôležitejšie podmienky sa tu zabezpečili Zákonom o platbách v konvertibilnej zmene, Zákonom federálnej garancie obsluhy dlhu, novelizáciou Zákona o valutových transakciách a Rozhodnutím o objeme celkoveho úveru, ktoré prijala Národná banka v roku 1983. Tieto zákony boli prijaté na zasadnutí Rady republík a autonómnych oblastí Federálneho zhromaždenia, ktoré sa konalo 3. júla 1983.

²⁴ Na existenciu a na čiastočne objektívnu podmienenosť takýchto reakcií poukázala M. Planinc, predsedníčka Federálnej výkonnej rady. Vo svojom vyhlásení pred Federálnym zhromaždením pri príležitosti prijatia zákona, ktorý medziiným upravuje pravidelné plnenie záväzkov Juhoslávie voči zahraničiu, povedala: „V zmenených hospodárskych podmienkach vo svete, keď sa vyčerpali zdroje možnej dodatočnej zahraničnej akumulácie a keď sme v záujme zlepšenia našej vlastnej situácie uzatvorili miesta odbytu, z ktorých nám prúdili bezpráčne získané zdroje, ukázala sa naša skutočná situácia: bola to veľmi ťažká situácia, najmä čo sa týka súčasnej výroby a reprodukcie. Ukázalo sa, ako bola preťažená naša výroba, ako aj to, že za takýchto okolností sa hospodárske opatrenia a kritériá veľmi ťažko prijímajú a podporujú, že reakcia na ne je niekedy nesprávna, alebo že sa vôbec nedajú uplatniť.“ (Politika, 4. júla 1983, s. 5.)

dosiahol, zámery i rozsah nevyhnutných zmien v Juhoslávii prekročia rámec Dlhodobého programu hospodárskej stabilizácie²⁵ a vyžadujú si aj kritické prehodnotenie všetkých aspektov celého povojnového vývoja krajiny.

²⁵ Na tlačovej konferencii konanej 19. júla 1983 predseda Federálneho zhromaždenia V. Srzentic medziiným vyhlásil: „Budúce roky ukážu, aké hlboké a ďalekosiahle sú zmeny, ktoré chystáme uskutočniť, lebo v súčasnosti ešte stále nie sme schopní pochopiť ich v celej úplnosti. Som presvedčený o tom, že tieto zmeny budú hlbšie a ďalekosiahlejšie, než to môžeme teraz posúdiť na základe dokumentov Komisie pre hospodársku stabilizáciu.“ (Politika, 20. júla 1983, s. 5.)

Recenzie

HÁBA, Zdeněk: **Socializmus: systém ekonomických zákonov.** Bratislava, Pravda 1987. 356 s.

Monografia prof. Z. Hábu *Socializmus: Systém ekonomických zákonov* si zaslúži pozornosť najmä polit-ekonomov tak vo výskumnej, ako aj v pedagogickej práci. Dôvod je jednoznačne v jej obsahu. Zaoberá sa problémami, ktoré sú náplňou práce predovšetkým tejto kategórie ekonómov. Neznamená to však, že by nebola užitočná aj pre riadiacich pracovníkov a ekonómov z praxe. Dobrá hospodárska prax potrebuje dobrú ekonomickú teóriu. Myslíme si, že nezveličíme, keď recenzovanú knihu označíme ako jednu z najobsažnejších kníh, ktoré u nás vyšli v uvedenej oblasti.

Monografia je písaná zrozumiteľne a jasne, i keď ide o problematiku nie ľahkú a nie jednoduchú. Autor sám v úvode píše, že tematika ekonomických zákonov sa nepokladá za príliš príťažlivú. V prvej kapitole *Ekonomický zákon*, v ktorej autor analyzuje a vysvetľuje ekonomický zákon ako podstatný, nevyhnutný, stály a opakovateľný vzťah, typy ekonomických zákonov a ľudský subjekt v spojitosti s ekonomickými zákonmi, je na prvý pohľad ozaj dosť veľa nepríťažlivosti. Je to preto, lebo autor analyzuje problematiku hlbšie, ako sme si zvykli, nezostáva pri povrchových javových stránkach, pružne a zručne využíva metódu materialistickej dialektiky v

jej mnohorakých konkrétnych formách prejavu.

Po definovaní ekonomického zákona (uvedené sú definície viacerých autorov) nasleduje jeho analýza ako vzťahu. Autor poukazuje pri poznávaní na nevyhnutnosť spojitosti: vec — vlastnosť — vzťah — pohyb. Táto spojitosť v ekonomickej metodológii je málo rozpracovaná. Neznalosť, resp. nevyužívanie tohto poznávacieho prístupu zapríčiňuje veľa neprípustných zjednodušení a z nich vznikajúcich nedorozumení. Myslíme si, že tu spočíva aj základ nepochopenia viacerých ekonomických kategórií, ktoré vysvetľujeme v príliš abstraktnej rovine, bez konkrétnych foriem prejavu.

Z uvedeného by vyplynulo, a to je dôležité pre pochopenie a poznanie, ako aj pre vysvetlenie tej-ktorej ekonomickej kategórie, že skúmanie ekonomických vzťahov nevyhnutne zahŕňa aj skúmanie objektov, na ktoré sa tieto vzťahy viažu, a procesov, ktoré vyvolávajú.

Nie všetci čitatelia monografie budú súhlasiť s autorovým vysvetlením pojmov výrobných vzťahov a ekonomických vzťahov, najmä s názorom o ich totožnosti. V autorovom podaní je ale veľa logického a praktického: napr. spojitosť ekonomické zákony a ekonomické vzťahy, namiesto bežne

používaného spojenia ekonomické zákony a výrobné vzťahy a pod. Nezanedbateľná je aj požiadavka na presnosť formulácie ekonomického zákona. Pretože autor zmysel poznania ekonomických zákonov vidí predovšetkým v spojitosti s praxou, logický je aj záver, že nepresne formulovaný zákon politickej ekonómie je aj nepresným východiskom spoločensko-ekonomického praxe.

Pre pedagógov má osobitný význam tá časť prvej kapitoly, v ktorej sa nielen opisujú, ale aj analyzujú typy súvislostí medzi ekonomickými zákonmi (štruktúrne, funkčné, kauzálne a dialektické). Cieľom vedeckého skúmania je nájsť za štruktúrnou, funkčnou a kauzálnou súvislosťou dialektickú súvislosť.

Posledná časť prvej kapitoly *Ekonomický zákon a ľudský subjekt* je potrebná a aktuálna aj pre súčasnú prax. Na rozdiel od prírodných zákonov, kde je priama väzba „zákon — pôsobenie prírodných síl“, v spoločenskom živote je táto väzba zložitejšia a je sprostredkovaná ekonomickými záujmami. V pôsobení ekonomických zákonov neexistuje automatizmus. Ekonomické zákony fungujú objektívne, ale cez ľudskú činnosť.

Druhá kapitola je venovaná systému ekonomických zákonov socializmu a hospodárskemu mechanizmu. Z problémov tejto kapitoly chceme čitateľa upozorniť na kritériá členenia najčastejšie používaných ekonomických zákonov. Uplatňujú sa tu nasledovné princípy: princíp historicity, fáz reprodukcie, úrovne subjektu a princíp subordinácie a koordinácie.

Zdá sa, že najzaujímavejšie je členenie ekonomických zákonov podľa princípu historicity, t. j. podľa dĺžky obdobia, v ktorom pôsobia. Ide o všeobecné zákony, pôsobiace vo všetkých spoločensko-ekonomických for-

máciách, špecifické zákony pôsobiace iba v jednej spoločensko-ekonomickej formácii a ekonomické zákony pôsobiace v niekoľkých spoločensko-ekonomických formáciách.

Autor monografie sa vyjadruje k členeniam ekonomických zákonov uvádzaným rozličnými autormi. Sám je toho názoru, že použitie toho-ktorého členenia závisí od účelu, ktorý sledujeme. Za rozhodujúce hľadisko považuje hľadisko „rádu podstaty“, t. j. rozlišovacej úrovne. Napríklad pri všeobecných ekonomických zákonoch je ich všeobecnosť v tom, že vyjadrujú vysoký rád podstaty, a nie v tom, že pôsobia dlhodobo. Dlhodobo pôsobia pre relatívnu stálosť svojej podstaty. Podľa tohto hľadiska autor rozlišuje všeobecné, systémovotvorné a čiastkové ekonomické zákony pôsobiace v socializme.

Všeobecné ekonomické zákony vyjadrujú najpodstatnejšie ekonomické vzťahy spoločenskej výroby. Systémovotvorné zákony charakterizujú výrobu v jej špecifickej historickej podobe v danej spoločensko-ekonomickej formácii. Čiastkové ekonomické zákony sa týkajú konkrétnejších hospodárskych procesov. Ide o skupinu veľmi heterogénnych zákonov a je otázne, do akej miery spĺňajú požiadavku zákonov, t. j. požiadavku všeobecnosti, stálosti, opakovateľnosti a nevyhnutnosti [napr. skupina zákonov spojených s tovarovo-peňažnými vzťahmi a so zákonom hodnoty a pod.].

V časti o hospodárskom mechanizme je viacero zaujímavých prístupov, ako napr. odlišenie mechanizmu pôsobenia od mechanizmu využívania ekonomických zákonov, vymedzenie jeho obsahu a podstaty, odlišenie hospodárskeho mechanizmu od sústavy plánovitého riadenia.

Tretia kapitola *Zákon súladu výrobných vzťahov s charakterom výrobných síl* prináša snáď menej nových

pohľadov, ale práve tie sú veľmi dôležité pre dnešok, najmä z hľadiska prestavby hospodárskeho mechanizmu. Charakteristiku prvkov súčasných výrobných síl dopĺňa o vedu objektivizovanú vo výrobných činiteľoch i o kombináciu a organizáciu spoločenského výrobného procesu. Tento posledný prvok viacerí autori považujú za súčasť výrobných vzťahov, a nie výrobných síl. Vieme však, že deľba a kooperácia práce, ktorých súčasťou je aj kombinácia a organizácia práce, sú niektorými stránkami tak súčasťou výrobných síl, ako aj výrobných vzťahov.

Ekonomické vzťahy charakterizuje autor dnes už bežne zaužívaným systémom v užšom a širšom ponímaní. V užšom zmysle ide o vlastnícke vzťahy alebo sociálno-ekonomické vzťahy. V širšom zmysle k nim ešte zaraďujeme aj technicko-ekonomické a organizačno-ekonomické vzťahy. Z dialektiky výrobných síl a výrobných vzťahov autor analyzuje ich vnútorný a vzájomný vývoj a dospieva k záveru, že výrobné vzťahy nie sú hlavnými hybnými silami výrobných síl, ale tieto sily iba spoločensky formujú. Za hlavné hybné sily považuje potreby ako základný impulz výroby vôbec.

Zaujímavá je štvrtá kapitola *Základný ekonomický zákon socializmu*. Autor hodnotí vývoj názorov na jeho definovanie. Robí to dosť precízne, polemizuje s autormi jednotlivých názorov, nesúhlasí s jeho dnešným vymedzením a s jeho stotožňovaním s cieľom socialistickej výroby, i keď tento názor je najrozšírenejší. Dnes v prevažnej miere stotožňujeme objektívnu stránku cieľa socialistickej výroby so základným ekonomickým zákonom socializmu. Autor monografie je toho názoru, že základný ekonomický zákon a základný ekonomický vzťah musia byť obsahovo zhodné.

Za základný ekonomický zákon socializmu považuje spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, ako zákon spoločenského privlastňovania. Isteže, k takto formulovanému základnému ekonomickému zákonu bude mnoho výhrad, ale argumenty v nemalej miere hovoria v prospech autorovho názoru. Pripomienky môžu byť napríklad aj také, že objektívna stránka cieľa socialistickej výroby a spoločenské privlastňovanie predstavujú jednu a tú istú (a základnú) stránku socialistických výrobných vzťahov.

Piata, posledná kapitola *Systém ekonomických zákonov a sústava plánovitého riadenia* má nasledovné časti: plánovité riadenie národného hospodárstva, efektívnosť socialistickej výroby, ekonomická stimulácia a základné logické väzby sústavy plánovitého riadenia. Sústavu plánovitého riadenia charakterizuje z politicko-ekonomického hľadiska ako špecifický spôsob, ktorým socialistická spoločnosť využíva ekonomické zákony na dosiahnutie svojich cieľov. Autor formuluje základné výsledky, ktoré očakávame od socialistickej výroby, a hlavné úlohy sústavy plánovitého riadenia, ktoré vidí v zabezpečení:

— rastu produktivity práce, aby sa utvorila materiálna základňa rastúceho uspokojovania potrieb a väčšieho množstva disponibilných výrobkov s menším množstvom vynaloženej práce;

— súladu medzi štruktúrou spoločenskej výroby a štruktúrou spoločenských potrieb;

— účinnej stimulácie hospodárskych subjektov na spoločensky efektívnu hospodársku činnosť;

— upevňovania a rozvoja socialistického vlastníctva ako všeobecnej podmienky využitia predností socializmu na dosiahnutie základného cieľa i čiastkových cieľov socializmu.

V týchto požiadavkách spočíva aj objektívna základňa systému pôsobiacich ekonomických zákonov.

Aj táto kapitola je predovšetkým konfrontáciou ekonomickej teórie s praxou. Diskusný charakter má viaceró názorov, ako napr. miera relatívnej samostatnosti socialistických štátnych podnikov a tovarový charakter produktu socialistickej výroby, osobitosti tovarovej výroby za socializmu a jej odumieranie, problematika rozdeľovania zo spoločenských spotrebných fondov spotreby a rozdeľovania podľa práce z celospoločenského fondu osobnej spotreby.

V poslednej časti tejto kapitoly *Základné logické väzby sústavy plánovitého riadenia* autor navrhuje a opisuje model hospodárskeho mechanizmu, v ktorom ukazuje pôsobenie ekonomických zákonov socializmu súhrnne, v systémovej jednote a v logickom celku. Ide, ako uvádza, o model — ideu, a nie o konkrétne návrhy bezprostredne použiteľné v praxi. Je prirodzené, že tu nemohol obísť kritiku niektorých negatívnych stránok doterajšieho systému plánovitého riadenia, ako aj to, že navrhovaný model je poznačený autorovým prí-

stupom, využívajúc predovšetkým tie pozitívne námety, ktoré presadzuje sám autor. Navrhovaný model obsahuje mnoho spoločných, ale aj odlišných prístupov s publikovanými zásadami a konkretizáciou zásad prestavby hospodárskeho mechanizmu. Stojí za to oboznámiť sa s ním a chápať ho ako určité logické vyústenie predchádzajúcich analýz pôsobenia a využívania ekonomických zákonov a ekonomických kategórií v plánovitom riadení socialistického národného hospodárstva.

S monografiou prof. Z. Hábu by sa mali zoznámiť predovšetkým vedeckí a pedagogickí pracovníci. Kniha je bohatá hĺbkou svojich analýz a tvorivým prístupom k ekonomickej teórii. Je však tvorivá aj z hľadiska účelnosti svojich záverov a námětov pre hospodársku a riadiacu prácu. Poznať dnes hlbšie nevyhnutnosť potreby prestavby a obsah hospodárskeho mechanizmu vyžaduje venovať sa viac ako doteraz aj teoretickým prístupom a zdôvodneniam týchto procesov. Recenzovaná monografia spĺňa aj túto úlohu. Mala by preto preniknúť aj k pracovníkom v tejto oblasti našej spoločenskej praxe.

Štefan Samson

Zainteresovanosť – rozhodujúca podmienka realizácie stratégie urýchlenia

BUNIČ, Pavel Grigorievič: **Glavnoje zainteresovať.** Moskva, Ekonomika 1986. 246 s.

P. G. Bunič, popredný ekonóm teoretik ZSSR, nazval svoju najnovšiu prácu stručne, ale výstižne: *Glavnoje zainteresovať.*

Práca je obsahovo zameraná na hľadanie adekvátnych foriem stimulovania, analýzu jednotlivých foriem stimulov a ich štruktúry a ciest ich aktivizácie, posilňovania každého motívu cieľavedomej činnosti jednotlivca i jednotlivých štruktúrnych článkov

socialistickej ekonomiky ako nevyhnutného predpokladu ich efektívneho fungovania. Ide o taký pohľad na prestavbu hospodárskeho mechanizmu ako celku, ktorého východiskovým bodom sú stimuly a zdokonaľovanie foriem stimulovania, podstatné zlepšenie motivácie tvorivej aktivity ekonomických subjektov.

Autor správne zdôrazňuje, že je to kľúčový faktor realizácie stratégie u-

rýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja ovplyvňujúci aktivizáciu a pôsobenie všetkých ostatných faktorov. „Od silného systému stimulov rozprúdia sa kanály priamej a spätnej väzby ku všetkým ostatným podsystemom hospodárskeho mechanizmu“ (s. 5).

Ide teda o to, aby každé opatrenie smerujúce k zdokonaľovaniu jednotlivých elementov hospodárskeho mechanizmu rezultovalo do zainteresovanosti všetkých pracujúcich na ich realizácii a v konečnom dôsledku na raste efektívnosti spoločenského hospodárenia.

Tento ústredný motív práce je spojený s presvedčením autora, že iba socializmus vytvára objektívne podmienky pre sociálny optimizmus. V tomto optimizme vidí zase predpoklad pre to, aby mohol a musel efektívne fungovať systém stimulov mobilizujúcich tvorivú energiu ľudí na realizáciu veľkých cieľov socializmu.

Cieľu hľadania ciest zvýšenia efektívnosti pôsobenia stimulov tvorivej činnosti ľudí podriaďuje autor analýzu ich konkrétnych foriem v organickej jednote. V práci analyzuje problémy stimulovania kolektívnej a individuálnej práce, tvorivé, materiálne, morálno-psychologické a duchovno-ideologické stimuly. Tvorivosť je východiskom pokroku. Preto je prirodzené, že východiskom analýzy systému stimulov je problém vplyvu posilňovania tvorivého obsahu a rozvoja rôznych foriem duchovných stimulov na produktivitu a efektívnosť práce.

V tejto súvislosti možno polemizovať, či členenie stimulov na materiálne, morálne a ďalšie formy stimulov zaraďované do duchovnej sféry života spoločnosti je správne a či nie je adekvátnejšie členenie stimulov na ekonomické (ktoré sú tiež morálne, resp. majú svoj morálny aspekt) a neekonomické stimuly. I keď adekvátne členenie je dôležité, predsa dôle-

žitejšie je to, že nesporný celostný prístup autora k analýze jednotlivých stránok a otázok stimulovania vyúsťuje do celistvého, vzájomne nadväzujúceho praktického návrhu zvyšovania efektívnosti využívaní týchto stimulov.

Na túto časť práce nadväzuje analýza nevyhnutnosti a možnosti zvyšovania účinnosti materiálneho stimulovania. Autor ich v súlade so zvoleným teoreticko-metodologickým východiskom spája so zdokonaľovaním hospodárskeho mechanizmu ako celku, t. j. so vzájomným pôsobením širokého okruhu sociálno-ekonomických problémov dotýkajúcich sa systému stimulovania, vrátane takých, ako napr. zdokonaľovanie plánovania a organizácie výroby, rozširovanie samostatnosti a zodpovednosti podnikov, uplatňovanie pružných foriem a metód plánovitého riadenia podnikov, prechod na úplný chozrasčot a samofinancovanie.

Možnosti zvyšovania účinnosti materiálneho stimulovania autor vidí predovšetkým v prekonávaní sily inercie rovnostárstva v odmeňovaní práce. Hľadá konkrétne spôsoby jej prekonávania v horizontálnom a vo vertikálnom priereze odmeňovania a v samostatnej kapitole aj odstraňovania príčin deficitu mnohých tovarov.

Dostatok tovarov na trhu považuje autor za silný katalyzátor motivácie ľudských činov. Dialektika deficitu a stimulov je taká, že na jednej strane deficit oslabuje vplyv stimulov a na druhej strane nedostatočné pôsobenie stimulov nevyhnutne plodí deficit. Navyše, negatívne pôsobí aj v morálno-politickej oblasti.

Príčiny deficitu vidí P. G. Bunič v nadmernej spotrebe zdrojov na výrobu jednotky užitočnej hodnoty, v nerovnosti ekonomického postavenia dodávateľa a odberateľa, v prevahe

dodávateľa, v nedostatkoch v rozdeľovaní zdrojov a v zásobovaní atď. (s. 62–78). Hlavnú príčinu však vidí v nedokonalosti celého hospodárskeho mechanizmu.

Odstraňovanie deficitu spája so zdokonaľovaním hospodárskeho mechanizmu pomocou adekvátnych foriem spájania centralizmu a samostatnosti na základe kritérií efektívnosti, umožňujúcich mobilizovať ľudský faktor, a pritom zabezpečovať prioritu celospoločenských záujmov. Autor správne zdôrazňuje, že hlavné špecifikum spájania centralizmu a samostatnosti podnikov v súčasnej etape spočíva „v preskúpaní metód centralizovaného riadenia na prevažne ekonomické nástroje vplyvu na výrobu“ (s. 112–113).

P. G. Bunič prezentuje aj viaceré varianty optimalizácie oboch stránok demokratického centralizmu adekvátne súčasným podmienkam. Nesporne medzi ne patria aj garancie, že ekonomické centrum bude racionálne využívať svoje, nikým nezastupiteľné funkcie a že bude rešpektovať všeobecnú záväznosť ekonomických pravidiel, t. j. že nebude svojvoľne zasahovať do bežného hospodárenia podnikov.

Problematická je v tejto súvislosti opodstatnenosť návrhu autora previesť vzťahy ministerstiev a podnikov na zmluvný základ a v rámci zmluvy určiť vzájomné záväzky a podmienky ich realizácie a sankcie za ich narušenie. Problematická v tom zmysle, že ide o hierarchické vzťahy, vzťahy nadriadenosti a podriadenosti, a nie o vzťahy rovnocenných, na rovnakej úrovni hierarchie stojacích ekonomických subjektov. Problematická napokon aj v tom zmysle, že ministerstvá nie sú výrobným článkom, a preto nevytvárajú dôchodok. Sankcie môžu platiť iba z prostriedkov plynúcich zo znovurozdeľovania zdrojov vytvo-

rených podnikmi. Ide o to, či toto znovurozdeľovanie je nevyhnutné a či vôbec ďalšie znovurozdeľovanie od ministerstva na prospech podniku, ktorému ministerstvo spôsobilo svojím rozhodnutím škodu, bude pôsobiť na príslušné ministerstvo stimulačne.

Pohľad autora na evolúciu kritérií efektívnosti v doterajších mechanizmoch hospodárenia ukazuje, že hodnotenie činnosti podnikov podľa kritéria efektívnosti formálneho plnenia ukazovateľov plánu (napriek jeho rôznym modifikáciám) sa v skutočnosti odkláňa od výsledkov rozdeľovania podľa skutočných výsledkov dosahovaných vo výrobe, čo oslabuje stimuly tvorivej aktivity. Z toho odvodzuje nevyhnutnosť nového, radikálneho kroku na ceste zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu.

V ďalšej časti práce tento krok konkretizuje. Spočíva v rozširovaní ekonomických metód riadenia, rozširovaní samostatnosti, práv a zodpovednosti podnikov a združení, v preskúpaní metód centralizovaného riadenia na prevažne ekonomické metódy vplyvu na výrobu. Pritom kritériom hodnotenia činnosti sa musí stať skutočne dosahovaná úroveň efektívnosti, ktorá vedie k rozvoju súťaživosti medzi podnikmi a k zlepšeniu motivačného mechanizmu orientujúceho každého pracujúceho na najefektívnejšiu činnosť vytváraním bezprostrednej závislosti medzi výsledkami práce a všetkými druhmi odmeňovania. Ide o to, aby si podnikové kolektívy zarobili aj na fond spotreby, aj na fond akumulácie, t. j. aby sa zakryli všetky kanály umožňujúce podnikom zlepšovať svoje výsledky hospodárenia na cudzí účet.

Významná časť práce je venovaná hodnoteniu najnovších ekonomických experimentov uplatňovaných po roku 1984 v ZSSR a predstavujúcich dôležitý krok na ceste budovania hospo-

dárského mechanizmu adekvátneho novej etape rozvoja socialistickej ekonomiky a obsahujúcich i nové kritériá hodnotenia činnosti podnikov. Podrobná analýza týchto kritérií (stimulovanie za prírastok ukazovateľov), smerov ich pôsobenia i predpokladov v reálnej deľbe právomoci medzi jednotlivými článkami spoločenskej výroby vo vertikálnom priereze ukazuje, že ani tieto kritériá ešte nevedú k rovnakej úrovni odmeňovania za rovnakú úroveň konečných výsledkov, a preto je nevyhnutné také zdokonalenie hospodárskeho mechanizmu, ktoré sa bude zaskladáť na princípe stimulovania vysokých konečných výsledkov (stimulovanie podľa úrovne efektívnosti).

Autor na jednej strane poukazuje na prvé kroky, ktoré sa v tomto smere už urobili v jednotlivých experimentoch, a na druhej strane ukazuje nevyhnutnosť ďalších krokov na ceste k plnému uplatňovaniu princípu stimulovania podľa úrovne efektívnosti. V samostatnej kapitole vysvetľuje algoritmus riešenia úlohy (model) hodnotenia práce podnikov podľa úrovne efektívnosti, ktoré povedie k tomu, že podniky si budú musieť zarábať aj na fond odmeňovania práce, aj na fond akumulácie, vrátane takých predpokladov realizácie, ako sú formy zabezpečovania úplného zohľadňovania nákladov, rozpracovanie prechodných opatrení a uplatňovanie veľkoobchodných cien odrážajúcich efekt (spoločenskú užitočnosť) vyrobenej produkcie.

Pokiaľ ide o ceny, P. G. Bunič nekladie nákladový princípy voči efektívnostnému princípu tvorby cien. Zdôrazňuje, že „ceny odrážajúce efekt nevyklučujú ceny odrážajúce náklady“ (s. 211).

V komplexnom zdokonalení hospo-

dárského mechanizmu vidí predpoklad urýchlenia vedecko-technického rozvoja, hoci nevyklučuje nevyhnutnosť špecifických mechanizmov a metód riadenia vedecko-technického pokroku.

Presvedčivo vyznieva aj argumentácia autora voči pokusom stavať stimulovanie za úroveň efektívnosti voči skutočnému plánu. Autor zdôrazňuje, že pre to niet dôvodov. Princíp stimulovania za úroveň efektívnosti je iba alternatívou stimulovania za „plán“, ale nie samého plánu. Spočíva na pláne, vychádza z neho. Navyše, umožňuje vytvoriť tesnejšiu väzbu plánu a chozrasčotu v tom zmysle, že umožňuje zainteresovať pracovné kolektívy na prijímaní náročnejšieho, a teda optimálneho plánu.

V záverečných dvoch kapitolách autor zdôvodňuje potrebu prispôbiť jednotlivé formy stimulov individuálnym zvláštnostiam a preferenciám ľudí a zhrňuje výsledky práce.

Práca bojuje proti prežitým formám hospodárenia a riadenia brzdiacim napredovanie socialistickej ekonomiky a ostatných oblastí spoločenského života socialistickej spoločnosti a hľadá cesty reálneho využitia predností a možností socialistickeho spoločenského vlastníctva na základe všestrannej mobilizácie ľudského faktora — tvorivých síl pracujúcich. Nastoľuje a rieši aktuálne problémy teórie a praxe a núti k tvorivému mysleniu orientovanému na hľadanie najefektívnejších metód a foriem hospodárenia.

Svojím štýlom spracovania je určenejšia najširšiemu okruhu čitateľov.

Upozorňujeme čitateľov na záslužný vydavateľský čin economickej redakcie Nakladateľstva Pravdy — prípravu vydania recenzovanej práce v slovenskom preklade.

Jožef Sokira

S p r á v y

Valné zhromaždenie Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV

Členovia Slovenskej ekonomickej spoločnosti pri SAV sa opäť zišli na Valnom zhromaždení, ktoré sa po uplynutí volebného obdobia a ukončení platnosti Základných smerov práce SES pri SAV konalo dňa 8. septembra 1987 na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave.

Valné zhromaždenie zhodnotilo činnosť svojich volených orgánov, sekcií a pobočiek a prerokovalo Stanovy SES. Prediskutovali sa aj perspektívy slovenskej ekonomickej vedy a námety k návrhu zákona o štátnom podniku.

Správu o činnosti a úlohách SES pri SAV v ďalšom období predniesol jej doterajší predseda člen korešp. ČSAV a SAV Miloslav Jirges. Správu komisie predniesol jej predseda Dr. Ing. Jozef Kubačka. Návrh Stanov SES predkladaných členom SES na schválenie uviedol vedecký tajomník SES Ing. Ivan Milko, CSc. Teoretické referáty predniesli: riaditeľ Ekonomického ústavu SAV, člen korešp. SAV Ivan Okáli — *O súčasnom stave a perspektívach ekonomickej vedy na Slovensku* a predseda Vedeckého kolégia SAV pre ekonomické vedy Ing. Milan Šikula, DrSc. — *Príspevok k diskusií k návrhu zákona o štátnom podniku*.

Predošlé Valné zhromaždenie, ktoré sa konalo v decembri 1981, prerokovalo a zhodnotilo činnosť SES, zvolilo

lo nové orgány a v prijatom uznesení stanovilo základné smery práce SES na roky 1981—1985 v súlade s cieľmi a potrebami našej socialistickej spoločnosti. Zaviazalo novozvolený Hlavný výbor (HV) SES, ako aj ďalšie orgány i všetkých členov SES, aby sa aktívnym a tvorivým spôsobom zúčastňovali na ďalšom rozpracúvaní a naplňovaní línie výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti sformovanej na XV. a XVI. zjazde KSČ a zjazdoch KSS.

Uplynulé obdobie bolo charakterizované ako etapa, v ktorej sa podarilo ďalej rozvinúť činnosť SES a vyriešiť niektoré problémy vo všetkých smeroch: v oblasti politickovýchovnej, vedecko-odbornej, v oblasti organizačnej a kádrovej a do určitej miery; i pri rozvíjaní zahraničných stykov a medzinárodnej spolupráce.

SES pri SAV združuje na výberovom základe pracovníkov ekonomickej teórie, pedagogických pracovníkov z odboru ekonómie i predstaviteľov hospodárskej praxe. V minulom období rozšírila svoj vplyv aj na početný aktív pracovníkov v oblasti ekonomickej teórie a praxe, najmä na novovzniknutých ústavoch aplikovateľného ekonomického výskumu a na začínajúcich mladých pracovníkov v základnom a aplikovanom ekonomickom výskume, ako aj na vysokých školách. V rastúcej miere tak prispie-

vala k politickej i odbornej výchove svojich členov. V uplynulom funkčnom období sa HV spolu s revíznou komisiou (v roku 1984) zaoberali aj usporiadaním členskej základne, ktorá po zániku členstva dlhodobo neplatiacich členov mala na konci roku 1984 326 členov. Usporiadanie členskej základne v SES súčasne oživilo aktivizáciu záujmu o členstvo v SES. Nadviazanie kontaktov s novovzniknutými ústavmi aplikovaného ekonomického výskumu znamenalo tiež nový prílev členov a vyústilo do založenia novej odbornej sekcie — ekonómie a riadenia práce, jadrom ktorej sú členovia z Výskumného ústavu sociálneho rozvoja a práce v Bratislave. Sekcia má celoštátny charakter a na jej práci sa zúčastňujú aj členovia Československej spoločnosti ekonomickej pri ČSAV, najmä z výskumných ústavov, ktorých odbornosť korešponduje so zameraním tejto sekcie.

Činnosť spoločnosti riadil HV SES, ktorý sa v súlade s platnými stanovami schádzal 2—3 razy ročne, prerokúval a schvaľoval zásadné materiály, správy o činnosti, plány SES i jej sekcií a pobočiek. Venoval pozornosť aj programovým úlohám základného ekonomického výskumu a zabezpečovaniu požiadaviek a potrieb spoločenskej praxe v oblasti ekonomickej teórie. Ako orgán plnil HV svoju funkciu celkom úspešne, avšak časť zvolených členov sa na jeho práci nepodieľala v dostatočnej miere. Pre budúce volebné obdobie sa odporúčalo, aby sa HV opieral o prácu tých členov, ktorých stála aktivita a iniciatíva boli základom činnosti sekcií, pobočiek i celej SES.

V období medzi zasadaniami HV riadilo činnosť SES päťčlenné predsedníctvo, ktorého zasadania sa podľa potreby rozširovali o predsedov odborných sekcií, resp. o ďalších čle-

nov. Predsedníctvo sa schádzalo v záseade raz za dva mesiace, pripravovalo rokovania HV, rozpracúvalo jeho závery a riešilo konkrétne úlohy spojené s prácou odborných sekcií, so zahraničnými stykmi i s členskou základňou. Predsedníctvo SES sa zaoberalo aj dopracovaním návrhu stanov SES a zapracovaním pripomienok, ktoré sa podarilo zosúladiť so stanovami ČSE a vzorovými stanovami, ktoré budú predložené Valnému zhromaždeniu na schválenie.

Aj keď celková činnosť predsedníctva i HV bola pravidelná a systematická, určitým problémom bola značná pracovná a spoločenská angažovanosť a teda aj zaťaženosť niektorých členov.

Po celé volebné obdobie sa rozvíjala spolupráca s ČSE pri ČSAV. Predstavitelia orgánov SES sa podieľali na práci HV i predsedníctva ČSE, čo spätne prispelo k úspešnému rozvoju činnosti SES. Prehĺbila sa i spolupráca na úrovni odborných sekcií a pri zabezpečovaní diskusií a prednášok našich i zahraničných ekonómov.

Významnú funkciu v živote SES malo v uplynulom období i Vedecké kolégium SAV pre ekonomické vedy. Na svojich zasadaniach sa zaoberalo činnosťou SES, prerokúvalo všetky zásadné dokumenty, hodnotenia i plány práce a prinášalo podnetné námety na ďalšie rozvíjanie aktivity SES.

V uplynulom období pracovalo v rámci SES šesť odborných sekcií a štyri pobočky, v ktorých bolo vlastné ťažisko činnosti SES, a to sekcie politickej ekonómie socializmu, politickej ekonómie kapitalizmu, socialistickej ekonomickej integrácie, riadenia národného hospodárstva, ekonómie a riadenia práce, mladých ekonómov a ekonomiky služieb a cestovného ruchu pri pobočke v Banskej Bystrici. Ďalšie pobočky SES pracujú v Nitre, v Košiciach a v Prešove.

Treba však konštatovať, že v činnosti a v aktivite jednotlivých sekcií boli značné rozdiely. Iniciatívne a cieľavedome pracovali najmä sekcie politickej ekonomie socializmu, riadenia národného hospodárstva, ekonomie a riadenia práce a i sekcia mladých ekonómov, ktorú aktivizuje najmä každoročná celoštátna súťaž mladých ekonómov v Harrachove. Z pobočiek aktívne pracuje nitrianska, bansko-bystrická a prešovská pobočka. Na rozdiel od toho sa nepodarilo významnejšie zaktivizovať činnosť sekcie socialistickej ekonomickej integrácie a pobočky v Košiciach.

Plány práce odborných sekcií a koordinácia činnosti a vzájomnej spolupráce sa orientovali na kľúčové problémové okruhy: ekonomické zákonitosti rozvinutej socialistickej spoločnosti; otázky zdokonaľovania plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky a problémy prestavby hospodárskeho mechanizmu; problémy intenzifikácie reprodukčného procesu; využívanie výsledkov VTR; prehľbovanie účasti ČSSR v medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácii.

Činnosť sekcií sa riadila programovými dokumentmi SES a schválenými plánnymi práce príslušnej sekcie. Z najúspešnejších akcií minulého volebného obdobia uvádzame:

— celoslovenský seminár SES v roku 1983 v Smoleniciach na tému *Zdokonaľovanie plánovitého riadenia národného hospodárstva*; organizačne ho zabezpečila sekcia riadenia NH a bol vydaný aj zborník vystúpení z tohto podujatia;

— sympóziu na tému *Vedecko-technický pokrok a jeho dopad na ekonomiku podniku* usporiadaný prešovskou pobočkou;

— seminár SNP — *východisko sociálno-ekonomického programu KSČ a jeho realizácia v oblasti poľnohospodárstva* v roku 1985 v Nitre, z ktorého bol tiež vydaný zborník;

— seminár k 40. výročiu oslobodenia ČSSR sovietskou armádou, usporiadaný pobočkou v Banskej Bystrici za spoluúčasti FESCR VŠE;

— prednášky na témy *Východiskové prognózy zmien v reprodukčnom procese československej ekonomiky do r. 2010, Hmotná stimulácia pracujúcich v krajinách RVHP ako faktor intenzifikácie* a ďalšie, ktoré usporiadala Sekcia ekonomiky a riadenia práce.

Z diskusií k významným publikáciám treba spomenúť besedu ku knihe J. Feriana *Ekonomia času* a besedu ku knihe J. Přívaru *Prestavba hospodárskeho mechanizmu*.

Sekcia mladých ekonómov každoročne usporadúva ústavné a fakultné súťaže o najlepšiu vedeckú prácu. Najlepšie práce reprezentujú sekciu na celoštátnej súťaži v Harrachove, kde v roku 1986 účastníci zo Slovenska získali polovicu ocenení a v roku 1987 Cenu ČSE.

Spomedzi vystúpení zahraničných odborníkov, ktoré vyvolali živý ohlas medzi členmi SES, ako aj ostatnou ekonomickou verejnosťou, to boli najmä prednášky L. I. Abalkina na tému *Posilňovanie väzby ekonomickej teórie s prácou a problémy hospodárskeho mechanizmu*, prof. B. G. Ďakina *O rozvoji vonkajších ekonomických vzťahoch*, prof. J. V. Jeremenka z CEMI v Moskve a prof. A. Billona z Univerzity v Delaware.

Slovenskí ekonómovia sa aktívne zúčastnili aj na dvoch svetových kongresoch ekonómov, ktoré sa konali v hodnotenom období. 7. svetový kongres ekonómov sa uskutočnil 5.—9. septembra 1983 v Madride na tému *Štruktúrne zmeny, vzájomná ekonomická závislosť a svetový rozvoj* a usporiadala ho Svetová asociácia ekonómov MEA. Kongresu sa zúčastnilo vyše 2000 delegátov, SES zastupovali člen korešp. SAV V. Mikuláš a Ing. J. Ševc. 8. svetový kongres

ekonomóv sa konal v dňoch 1.—5. decembra 1986 v Dillí v Indii na tému *Vzťahy medzi priemyslom a poľnohospodárstvom v ekonomickom rozvoji*. Na tomto kongrese sa za SES zúčastnil prof. Ing. V. Háčik, DrSc., rektor VŠE v Bratislave.

Zasadnutia ekonomických spoločností socialistických krajín v Sofii v januári 1987, ktoré bol spojené s medzinárodnou konferenciou na tému *Problémy investičného procesu a urýchlenia rastu ekonomiky*, sa zúčastnil člen korešp. V. Mikuláš, podpredseda SES a vedecký tajomník I. Milko. Na tomto zasadnutí bolo prijaté uznesenie, že zasadnutia ekonomických spoločností socialistických krajín by sa mali organizovať každoročne. V roku 1988 sa zaviazala usporiadať zasadnutie s medzinárodným seminárom ČSSR. Bude sa konať na jeseň 1988 vo Vysokých Tatrách.

Pre ďalšiu orientáciu práce SES pri SAV majú kľúčový význam úlohy a závery obsiahnuté v dokumentoch najvyšších stranických orgánov.

V Krakove sa na Valnom zhromaždení poľskej ekonomickej spoločnosti, ktorá v minulom roku oslávila 100. výročie svojho vzniku, zúčastnil ako delegát ČSE a SES I. Milko.

XVII. zjazd KSČ zhodnotil uplynulé obdobie vývoja našej spoločnosti a vytýčil stratégiu urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja. Zo zjazdového rokovania vyplynulo, že významné miesto v živote našej spoločnosti musia mať spoločenské vedy, a najmä ekonomická veda, pretože zásadné problémy nášho ďalšieho rozvoja sa sústreďujú do hospodárskej sféry. Úlohou pracovníkov v oblasti ekonomickej teórie je čo najúčinnejšie prispieť k ich úspešnému riešeniu.

Uznesenie XVII. zjazdu KSČ ukladá spoločenským vedám — a v ich rámci i ekonomickej vede — významne prehĺbiť poznanie o objektívnych spo-

ločensko-ekonomických zákonitostiach ďalšieho vývoja rozvinutej socialistickej spoločnosti, pripravovať podklady k rozvíjaniu programovej činnosti strany pri riešení zásadných úloh urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti. Pritom je treba využívať poznatky svetovej vedy, najmä v spolupráci so socialistickými krajinami, predovšetkým so sovietskymi vedeckovýskumnými inštitúciami.

Hlavný výbor SES a jeho predsedníctvo prerokovalo na svojom zasadnutí zameranie ďalšej činnosti SES a kladie si za úlohu cielavedome orientovať činnosť odborných sekcií na prednášky, odborné diskusie a semináre ku kľúčovým problémovým okruhom teórie i praxe, ktoré boli sformulované a vytýčené pri rokovaní XVII. zjazdu KSČ, ako aj XXVII. zjazdu KSSZ. Ide najmä o tieto okruhy problémov:

- stratégia prestavby a urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja,
- ekonomické zákonitosti reprodukčného procesu intenzívneho typu,
- prognózy ďalšieho sociálno-ekonomického rozvoja,
- rozvíjanie vedecko-technického pokroku a jeho využívanie.
- prestavba hospodárskeho mechanizmu pre intenzívny typ rozvoja,
- prehĺbovanie účasti ČSSR v medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácii a prestavby mechanizmu spolupráce.

Hlavný výbor SES, ako aj jej členovia považujú za žiadúce, aby SES v novom volebnom období pripravila každoročne jednu akciu širšieho spoločensko-odborného významu v celonárodnom meradle, resp. za účasti zahraničných účastníkov, a aby sa aktívnejšie podieľala na príprave i realizácii publikačnej činnosti v odbore ekonomických vied, systematicky usporadúvala v spolupráci s nakla-

dateľstvom, s Ekonomickým časopisom i s ďalšími inštitúciami diskusie k novovydaným závažným publikáciami a k obhájeným doktorským dizertačným prácam.

Úlohy vyplývajúce z týchto programových smerníc sa budú konkretizovať v ročných plánoch činnosti orgánov SES i odborných sekcií.

K správam a referátom vystúpilo 15 diskutujúcich predovšetkým s námietkami na ďalšiu činnosť SES. Po voľbách nových orgánov SES a schválení stanov prijalo Valné zhromaždenie uznesenia a zvolilo Hlavný výbor SES na nasledujúce obdobie v zložení L. Andrášik, V. Bachár, J. Eliáš, V. Háčik, V. Jánoš, M. Jirges, E. Hlavatý, V. Karaffa, V. Kelemen, J. Korčmároš, I. Krejčí, L. Lysák, V. Mikuláš, I. Milko, I. Okáli, Š. Pevný, J. Přívara, J. Sokira, V. Vaškovič, V. Vrťiak a revíznou komisiu v zložení P. Kubíček, J. Kubačka, M. Buček.

Na svojom pracovnom zasadnutí zvolil HV SES za predsedu L. Andrášika, za podpredsedov V. Mikuláša a V. Háčika, za vedeckého tajomníka I. Milka a za hospodára J. Eliáša.

V súčasnom funkčnom období bude pracovať v SES 6 sekcií a 4 pobočky. Za predsedu sekcie politickej ekonómie socializmu bol zvolený J. Přívara, sekcie politickej ekonómie kapitalizmu V. Bachár, sekcie ekonomiky riadenia L. Lysák, sekcie ekonómie a riadenia práce V. Vrťiak, sekcie socialistickej ekonomickej integrácie E. Hlavatý, sekcie mladých ekonómov I. Krejčí. Za predsedu podbočky v Nitre bol zvolený V. Jánoš, v B. Bystrici V. Keleman, v Prešove V. Karaffa a v Košiciach J. Korčmároš.

V súlade s úlohami vyplývajúcimi zo záverov rokovania Valného zhromaždenia SES sa jej činnosť v najbližšom období zameria na kľúčové problémové okruhy ekonomickej teórie a hospodárskej praxe späť s prestavbou hospodárskeho mechanizmu v ČSSR i v ďalších socialistických krajinách. SES ako reprezentant slovenskej ekonomickej verejnosti tým chce aktívne prispieť k dôslednej realizácii stratégie urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja vytýčenej XVII. zjazdom KSČ.

Ivan Milko

Správa z IX. medzinárodnej konferencie Problémy súčasného konzervativizmu: vzťah medzi ekonomicou teóriou a hospodárskou politikou

Skutočnosť, že história medzinárodnej spolupráce akadémií vied socialistických krajín sa v oblasti spoločenskovedných disciplín začala písať na poli marxistickej kritiky buržoáznej politickej ekonómie, nie je náhodná. Vytvorenie pracovnej skupiny pre kritiku buržoáznych ekonomických teórií, ktorá v súčasnosti pracuje v rámci Problémovej komisie mnohostrannej spolupráce AV socialistických krajín *Výskum súčasného kapitalizmu* a jej prvá, berlínska konfe-

rencia v roku 1960 boli objektívne podmienené naliehavou nevyhnutnosťou jednotného postupu ekonómov socialistických krajín voči narastajúcim snahám buržoáznej ideológie o narušenie hodnotového systému marxistickej politickej ekonómie a na druhej strane aj pre správne pochopenie povojnového vývoja buržoáznej politickej ekonómie, ktorá začala čoraz výraznejšie ovplyvňovať hospodárskopolitické rozhodovanie buržoáznych vlád.¹

¹ Nemalú zásluhu na vytvorení tejto pracovnej skupiny mal okrem IMEMO AV

Usporiadateľom IX. medzinárodnej konferencie tejto pracovnej skupiny pod názvom *Problémy súčasného konzervativizmu: vzťah medzi ekonomickou teóriou a hospodárskou politikou*, ktorá sa konala v dňoch 2.–6. novembra 1987 v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach, bol Ekonomický ústav SAV. Z celkového počtu 81 účastníkov bolo 26 zahraničných hostí z piatich socialistických krajín (BLR, MLR, NDR, PLR a ZSSR), väčšinou popredných vedeckých pracovníkov z významných inštitúcií ekonomického výskumu. Rovnako 55 československých účastníkov reprezentovalo najvýznamnejšie pracoviská ekonomického výskumu v ČSSR (EÚ ČSAV, EÚ SAV, VŠE Bratislava, VŠE Praha, ÚML UK, ÚML VŠB Ostrava, VAAZ, VPA KG). Kým prejdeme k jej hodnoteniu, chceli by sme sa predsa len krátko vrátiť k niektorým momentom rokovania III. medzinárodnej taktiež smolenickej konferencie z roku 1966, ktoré po 21 rokoch ožívali v spomienkach viacerých jej účastníkov.²

Po prvých skúsenostiach z medzinárodnej spolupráce vyvstala na konferencii v roku 1966 predovšetkým potreba riešiť teoreticko-metodologické nedostatky marxistickej kritiky buržoáznych ekonomických teórií. Bola to potreba objektívne podmienená vývojom svetovej kapitalistickej hospodárskej sústavy v 60. rokoch, keď relatívne stabilný a rýchly hospodársky rast kapitalistických ekonomík dával triumfovať makroekonomickým formám štátnomonopolistického regulovania a ich teoretickým východiskám. Nesmierny prínos pre celý ďalší

rozvoj marxistickej kritiky preto znamenala téza sovietskeho ekonóma L. B. Altera o dvoch funkciách buržoáznej politickej ekonómie — t. j. o ideologicko-apologickej a prakticko-poznávačej, resp. hospodárskopolitickej funkcii, ktorá sa ďalej rozpracúvala práve v Smoleniciach roku 1966 a ktorá zohrala rozhodujúcu úlohu pri prekonávaní jednostranných, dogmatických prístupov v marxistickej kritike. A treba zdôrazniť, že bez teoreticko-metodologického odkazu III. medzinárodnej konferencie z roku 1966 by rokovanie IX. konferencie, konanej v období, keď v kapitalistickom svetovom hospodárstve eufóriu makroekonomickej regulácie a buržoázno-demokratického reformizmu vystriedala eufória deregulácie a hospodárskeho konzervativizmu, ťažko mohla dospieť k takým záverom a hodnoteniam, aké odzneli v prednesených referátoch a nespočetných diskusných vystúpeniach.

Rokovanie IX. konferencie otvoril akademik V. Cirbes, podpredseda SAV a vedúci Oddelenia spoločenských vied SAV. S pozdravným príhovorom k účastníkom konferencie vystúpil člen korešp. SAV I. Okáli, riaditeľ Ekonomického ústavu SAV. Vo svojich vystúpeniach konštatovali mimoriadnu aktuálnosť práce tejto konferencie pre výskum súčasných buržoáznych ekonomických teórií. Zároveň zdôraznili, že spolu s odhaľovaním sociálno-triednej podstaty a kritikou metodológie analýzy a záverov konzervatívnych teórií, osobitnú pozornosť musia vedeckí pracovníci v socialistických krajinách venovať v súčasnosti aj hľa-

ZSSR a Centrálného ústavu hospodárskych vied AV NDR aj Ekonomický ústav SAV. Jej činnosť vždy zostane spätá s menom prof. Š. Heretika, ktorý bol od samého začiatku jednou z najväčších a inšpiračne najplodnejších osobností tejto pracovnej skupiny a po dlhé roky vykonával funkciu jej koordinátora.

² Bližšie pozri správu M. Šestákovej z III. medzinárodnej konferencie o nových javoch v nemarxistickej politickej ekonómii (Ekon Čas., 15, 1967, č. 3, s. 287–291) a zborník materiálov z tejto konferencie *Strukturnyje izmenenija i novyje napravlenija v razvitii političeskoj ekonomii pri kapitalizme* (Bratislava, Veda 1970).

daniu všeobecných historických a konkrétnych hospodárskych zákonitostí, ktorých poznanie sa môže využiť pri zdokonaľovaní praxe socialistickej hospodárskej výstavby.

Hlavný referát *Miesto a úloha konzervatizmu v rozvoji súčasnej buržoáznej politickej ekonómie* predniesol vedúci československej delegácie a koordinátor medzinárodnej pracovnej skupiny pre kritiku buržoáznych ekonomických teórií J. Iša. V referáte podal hlbokú analýzu genézy súčasného konzervatizmu, jeho filozofických základov a spoločensko-ideologických a ekonomických atribútov. Rozborom „hodnotovej“ orientácie, t. j. „axiologickej“ stránky súčasného konzervatizmu a návrhom jeho hlavných prejavov v prebiehajúcej inštitucionálnej reforme štátnomonopolistického kapitalizmu (liberalistická tendencia, deregulácia a odbúranie „štátu blahobytu“) otvoril široké pole pre konkrétnejšie analýzy „konzervatívneho obratu“ v súčasnej buržoáznej ekonómii na úrovni ekonomickej teórie i hospodárskej praxe.

Práca konferencie potom pokračovala v šiestich tematických okruhoch:

1. teoreticko-metodologické predpoklady konzervatívneho obratu v buržoáznom ekonomickom myslení;
2. vplyv ekonomického konzervatizmu na štátnomonopolistické regulovanie;
3. zmeny v štruktúre súčasnej buržoáznej politickej ekonómie: kritika hlavných konzervatívnych smerov;
4. alternatívne ekonomické teórie;
5. konzervatívne teórie svetového kapitalistického hospodárstva;
6. kritika konzervatívnych koncepcií socializmu.

Tematické jadro konferencie sa sústreďovalo v prvých troch problémových okruhoch. Referáty k tejto problematike podali základnú analýzu objektívnej podmienenosti konzervatív-

neho obratu v buržoáznom ekonomickom myslení vedecko-technickou revolúciou [M. Rumler, EÚ ČSAV], jeho príčin a prejavov v mechanizme fungovania kapitalistickej ekonomiky v 80. rokoch [I. Osadčaja, ZSSR], vzťahu štátneho zasahovania k činnosti súkromnopodnikateľskej sféry [A. Mátyás, MLR], konzervatívnych teoretických interpretácií nezamestnanosti v súčasnom kapitalizme [A. Sze-worski, PER].

V diskusiách sa najväčšia pozornosť venovala príčinám konzervatívneho obratu a jeho odzrkadleniu v metódach, nástrojoch i celých koncepciách štátnomonopolistického regulovania ekonomiky. Tu treba zdôrazniť, že v diskusiách panovala názorová zhoda na objektívnu podmienenosť nástupu hospodárskeho konzervatizmu prelomovými zmenami vo fungovaní kapitalistického hospodárstva vyvolanými novou etapou VTR a intenzívnymi internacionalizačnými procesmi. Negatívne skúsenosti z uplatňovania keynesovskej makroekonomickej hospodárskej politiky v 70. rokoch a na druhej strane pozitívne skúsenosti z uvoľnenia trhu v súvislosti s rastúcou alokačnou funkciou cien pri formovaní nových proporcií kapitalistickej ekonomiky vyvolali programový návrat buržoáznej politickej ekonómie k predkeynesovskej ekonómii [M. Rumler], reprezentovanej v zásade neoklasicky inšpirovanými teoretickými koncepciami (monetarizmus, nová klasická ekonómia, resp. teória racionálnych očakávaní, ekonómia ponuky, mikroekonomické teórie).

Zmeny v štruktúre súčasnej buržoáznej politickej ekonómie prirodzene odzrkadľujú reálnu hospodárskopolitickú debatu okolo nového vymedzenia rozsahu štátneho zasahovania do ekonomiky. Ekonomická podstata súčasného konzervatizmu v tomto zmysle obsahuje predovšetkým myš-

lienu racionalizácie vzťahov medzi štátom a podnikateľskou sférou. Odtiaľ potom aj otázka „demontáže“ štátu z ekonomiky môže mať len relatívny rozmer („zmiešaná ekonomika“ sa zachová i naďalej — M. Szántóová, MLR), ide skôr o vymedzenie nových hraníc štátnemu intervencionizmu, o zmenu priorít hospodárskej politiky (H. Hanke, NDR) smerom k zníženiu úlohy štátneho rozpočtu ako nástroja znovurozdeľovania zdrojov a k posilneniu súkromnopodnikateľskej iniciatívy (privatizácia) s cieľom spružiť hospodársky mechanizmus v očakávaní jeho vyššej efektívnosti, a tým aj vyššej konkurenčnej schopnosti kapitalistických ekonomík (I. Osadčaja).

V súvislosti s mechanizmom štruktúroadaptívnych procesov sa osobitná pozornosť venovala priemyselnej, resp. industriálnej politike tak v jej mikroekonomickom, ako aj — a predovšetkým — v makroekonomickom rozmere. Aj tu prevládol názor, že jej charakteristickým inštitucionálnym rámcom sú zmiešané formy podnikania i financovania, ktoré v podstate smerujú k prekonaniu tradičnej dichotómie medzi trhovými a centrálnymi (štátnymi) princípmi regulovania v zmysle, že štát vymedzuje všeobecný rámec pre činnosť trhového mechanizmu a svoju finančnú pomoc sústreďuje do nevýrobných oblastí (infraštruktúra, profesiová príprava, vedecko-technický výskum) (K. Kozlovová, ZSSR).

Na relatívnosť otázky „deregulácie“ ukázali aj konkrétne analýzy konzervatívnej hospodárskej politiky v USA (M. Šestáková, EÚ SAV, P. Wodecki, Ústav mezinárodných vzťahů, Praha) a vo Veľkej Británii (V. Studencov, ZSSR). Závery formulované tak z hľadiska konzervatívnej politiky „reindustrializácie“ (M. Šestáková), ako aj z hľadiska fiškálnej a peňažnej

politiky Reaganovej administratívy (P. Wodecki), sa celkom zhodli v tom, že napriek oficiálnym teoretickým východiskám z ekonomie ponuky, v praxi „reaganomika“ sklzla do pragmatizmu, daňová reforma [jej bližším rozborom sa zaoberal V. Bárta, EÚ ČSAV] a nové rozpočtové priority viedli k znovurozdeľeniu národného dôchodku predovšetkým v prospech vojenskopriemyselného komplexu. Trvale prítomná politika deficitného financovania sledovala skôr tradičnú keynesovskú líniu a určité pozitívne výsledky hospodárskej politiky USA v 80. rokoch (v oblasti vývoja produktivity a intenzifikácie výroby ich priblížila S. Janáčková, EÚ ČSAV) sa nedajú spájať priamo s uskutočnenou daňovou reformou.

Zmeny v rozpočtovej a osobitne fiškálnej, resp. daňovej politike boli predmetom aj ďalších vystúpení. A. Mátyás sa tejto otázky dotkol vo svojom referáte polemizujúcom o význame tzv. crowding-out efektu pre vymedzenie monetaristických a keynesovských zásad štátneho zasahovania do ekonomiky. Konkrétnejší rozbor konzervatívneho chápania daňovej politiky, orientovanej na podstatné znížovanie daní, bol zaujímavou interpretovaným v súvislosti s rozmachom tzv. podzemnej ekonomiky v kapitalistických krajinách (S. Polouček, L. Kulhánek, ÚML VŠB Ostrava). Iný pohľad na konzervatívne tendencie v súčasnej buržoáznej politickej ekonomii dala zase interpretácia teórie cyklu v rámci novej klasickej makroekonómie (A. Leonidov, BLR).

Ďalšia skupina diskusných vystúpení sa zaoberala súčasným vývojom a ambíciami konzervativizmu opozičných prúdov buržoázneho ekonomického myslenia: keynesovstva (J. Petráček, VŠE Praha), nekeynesovstva (M. Sojka, VŠE Praha), postkeynesovstva (D. Koderová, VŠE Praha) a

inštitucionalizmu (K. Opawski, PLR). Poukázalo sa najmä na skutočnosť, že okrem kritiky nezodpovedného vzťahu konzervatívnej hospodárskej politiky k otázkam plnej zamestnanosti, sociálneho a ekologického rozvoja, prebieha aj v keynesovskej ekonómii „ozdravovací“ proces, ktorý by mal rehabilitovať jej hospodársko-politické neúspechy zo 70. rokov. Zaujímavé pritom je, že sa začína poukazovať predovšetkým na niektoré „ponukové“ prvky keynesovského modelu, zároveň s propagovaním rozličných štruktúrnych programov na odstránenie nerovnováh vo vnútornej ekonomike i vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Charakteristický eklektizmus v súčasných buržoáznych ekonomických teóriách tak konzervatívneho, ako aj opozičného keynesovského prúdu napokon dokumentoval príspevok venovaný tzv. renesancii ekonomického učenia J. Schumpetera (K. Müller, NDR), ktorého „dynamickeho podnikateľa“ znovuobjavila zo zrejmych dôvodov konzervatívna ekonómia, no snaha o spojenie Schumpetera s Keynesom nenechala na seba dlho čakať.

Alternatívnym sociálno-reformistickým teóriám a ich kritike konzervatívnej ekonomie bolo venované rokovanie štvrtého tematického okruhu. Referát A. Bönischa (NDR) sa sústredil na vymedzenie základných antimonopolistických, demokratických a antimilitaristických atribútov alternatívnych stratégií a na ich chápanie ekonomickej funkcie štátu. V diskusii sa hlbšie rozoberala „alternatívna“ ekologická politika (R. Braunová, NDR) a celkové možnosti presadenia alternatívnych stratégií spoločensko-ekonomického rozvoja v súčasnom kapitalizme. K názorovému stretu došlo pri hodnotení príčin neúspechu francúzskeho „socialistického“ experimentu zo začiatku 80. rokov, kde

oproti tvrdeniu o nedostatočnej uzavretosti ekonomiky pred vonkajším prostredím (D. Schadow, NDR) sa dôvodilo naopak nedostatočným rešpektovaním náročnosti zahraničných hospodárskych vzťahov (Z. Komínková, EÚ SAV). Za najslabšiu stránku alternatívnych stratégií sa označila skutočnosť, že v zásade predstavujú iba námety na riešenie čiastkových problémov, nemajú však ucelenú koncepciu hospodárskej politiky, ktorá by v hierarchickej a inštitucionálnej štruktúre zobrazovala „alternatívny“ mechanizmus sociálno-ekonomického rozvoja kapitalistickej spoločnosti (J. Chlumský, EÚ ČSAV).

Piaty tematický okruh uviedol referát V. Bachára (EÚ ČSAV), ktorý upozornil na skutočnosť, že štruktúrne, kvalitatívne zmeny v medzinárodných hospodárskych vzťahoch vyvolané VTR a prejavujúce sa narastaním „neviditeľného obchodu“ v medzinárodnej výmene a rastom objemu peňažných operácií, významne aktualizujú dlhodobý problém nevyriešenej dichotómie medzi „čistou“ teóriou zahraničného obchodu a teóriami medzinárodných peňazí v buržoáznej politickej ekonómii. To v konečnom dôsledku komplikuje vyhodnocovanie efektov z medzinárodnej delby práce a brzdí i sám rozvoj internacionalizačných procesov vo svetovom kapitalistickom hospodárstve. Diskusia obsiahla jednak niektoré otázky vplyvu konzervativizmu na teórie svetovej ekonomiky [aplikácia teórie racionálnych očakávaní na fungovanie svetového hospodárstva — A. Gwiazda, PLR, a monetarizmu a ekonomie ponuky v menovo-finančnej sfére — V. Drgon, EÚ SAV], jednak hlavné smery prispôbovacích procesov malých kapitalistických krajín (E. Mikelka, EÚ SAV) a rozvojových krajín (N. M. Raleva, BLR) novým podmienkam vo svetovej kapitalistickej ekonomike.

Osobitná pozornosť sa venovala perspektívam rozvoja diplomatických a hospodárskych vzťahov medzi socialistickými a kapitalistickými krajinami v rámci integračných celkov v RVHP a EHS (P. Palečka, Ústav medzinárodných vzťahů, Praha).

Rokovanie šiesteho tematického okruhu sa sústredilo na ideologické aspekty súčasného konzervativizmu z hľadiska buržoázných hodnotení perspektív prestavby sovietskej ekonomiky a spoločnosti. J. Oľsevič (ZSSR) vo svojom referáte konštatoval, že prestavba sa stala objektom ostrej ideologickej kritiky zo strany buržoáznej politickej ekonómie, postavenej na pokusoch o falošný výklad obsahu prestavby v ZSSR. Zdôraznil, že ak skutočným jadrom prestavby je využitie všeobecne historických, ako aj špecifických stimulatívnych prvkov ľudského faktora pre ďalší kvalitatívny rozvoj socializmu, kde budú zosúladené potreby ekonomickej racionality s humánnymi kritériami sociálnej spravodlivosti, buržoázna ekonomická veda má na prestavbu iba čiastkové pohľady. To sa premieta aj v súčasnej soviológii, ktorá nemajúc adekvátne teoreticko-metodologické zázemie, zaujíma k hodnoteniu možnosti prestavby v ZSSR vyčkávacie, až skeptické stanovisko (P. Marčičiak, VPA KG), dôvodiac predovšetkým neoklasickými, resp. konzervatívnymi kritériami efektívnosti hospodárskeho mechanizmu, spájanej principiálne s kapitalistickým ekonomickým systémom.

V diskusii k teoretickému a hospodárskopolitickému „konzervatívnemu obratu“ sa neraz poukázalo na relatívnosť tohto procesu a na tendenciu buržoáznej ekonómie k pragmatizmu a eklektizmu, keď sa hľadajú komplexnejšie pohľady na mechanizmus fungovania súčasnej kapitalistickej ekonomiky i na hospodárskopolitické

odporúčania. Takýto záver vyznel aj z referátu N. Bechara (BLR) o neo-konzervatívnych variantoch buržoáznej komparatistiky. Ako sa tu konštatovalo, súčasná konzervatívna revolúcia potvrdzuje skôr tézu o existencii dlhých vln v rozvoji buržoáznej politickej ekonómie, ktorá v prognostického hľadiska smeruje k novej syntéze konzervativizmu a keynesovstva, v závislosti od konkrétnych úloh implikovaných do ekonomickej teórie podmienkami vývoja reálnej ekonomiky.

Pri celkovom hodnotení IX. konferencie medzinárodnej pracovnej skupiny pre kritiku buržoázných ekonomických teórií treba poukázať jednak na jej výsledky a závery, jednak na celkovú pracovnú atmosféru. Za charakteristickú črtu rokovania možno označiť predovšetkým nesmiernu otvorenosť diskusie so snahou o čo najobjektívnejšie zhodnotenie tak politicko-ideologických, ako aj hospodárskopolitických tendencií v rozvoji súčasnej buržoáznej ekonómie, zahaleného do doktríny (neo)konzervativizmu. Je ku prospechu nielen tejto úzkej vednej disciplíny, ale celej marxistickej politickej ekonómie, že tak ako sa fundamentálne rozobrali reakčné spoločenské a ideologicko-apologické prvky súčasného konzervativizmu v celej jeho „filozofickej“ ploche, s rovnakou pozornosťou sa pristupovalo k hodnoteniu jeho racionálnych prvkov v ekonomickej oblasti, preukázaných vo fungovaní kapitalistického hospodárskeho mechanizmu v 80. rokoch. Nejde len o to, že VTR stavia kapitalistické a socialistické krajiny pred rovnakú potrebu štruktúrnej prestavby ekonomík v smere spruženia ich hospodárskych mechanizmov a posilnenia ich výkonnosti vzhľadom na rastúce požiadavky konkurencie v medzinárodnom rozmere, ale aj o odstránenie často

príbuzných problémov s neefektívnosťou fungovania podnikov či celých odvetví, spôsobenou nepružným riadením, neracionálnym rozmiestňovaním celospoločenských zdrojov a ich neefektívnym využívaním, ako aj nerovnomerným rozdelením pracovných síl a nedostatočnou stimuláciou tvorivých síl ľudského faktora. Viaceré z týchto otázok sa objavili aj v diskusii na konferencii, veľký záujem vyvolali napríklad metodické, resp. metodologické otázky možného využitia neoklasických teórií zamestnanosti na rozmiestňovanie pracovných síl v podmienkach socialistickej ekonomiky [napr. G. Kwiatkowski, PLR].

Ďalším charakteristickým momentom rokovania bola nezvyčajne vysoká aktívna účasť mladých vedeckých pracovníkov v diskusii. Aj táto skutočnosť výrazne prispela k otvorenej, tvorivej atmosfére konferencie. Záve-

ry, ktoré z jej rokovania vzišli, sú, pravda, živé, tak ako je živá sama problematika konzervatizmu v ekonomickej teórii a hospodárskej politike kapitalistických krajín. Z teoreticko-ideologického i poznávacieho hľadiska však znamenajú nepochybne kvalitatívny prínos pre ďalší rozvoj marxistickej kritiky a širšie, pre celú marxistickú politickú ekonómiu.

Na záver treba napokon vysloviť vďaka organizátorom konferencie, osobitne pracovníkom III. odboru EÚ SAV za reprezentatívne zvládnutie tohto významného vedeckého podujatia i za prísľub predstaviteľov SAV vydať materiály z konferencie v tlači. Neostáva už len zaželať, aby budúca X. medzinárodná konferencia ku kritike buržoáznych ekonomických teórií prebehla v rovnako priateľskej, otvorenej a tvorivej atmosfére, ako smolenická z roku 1987.

Zora Komínková

Československo-sovietsky seminár Skvalitňovanie výučby marxizmu-leninizmu vo svetle záverov XVII. zjazdu KŠČ a XXVII. zjazdu KSSZ

V dňoch 6.—8. 10. 1987 sa v Bratislave uskutočnil k 70. výročiu VOSR teoreticko-metodický seminár vedúcich pracovníkov spoločenskovedných pracovísk vysokých škôl ČSSR a ZSSR, tematicky zameraný na skvalitňovanie výučby marxizmu-leninizmu vo svetle záverov XVII. zjazdu KŠČ a XXVII. zjazdu KSSZ. Zorganizovali ho Ministerstvo školstva SSR, Ministerstvo školstva ČSR a Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského v Bratislave.

Spoločného pracovného seminára sa zúčastnilo 80 popredných odborníkov z ústavov marxizmu-leninizmu vysokých škôl ČSSR a z katedier spoločenských vied vysokých škôl ZSSR. Skupinu sovietskych odborníkov viedol námestník ministra vysokého a

stredného odborného školstva ZSSR V. I. Zubarev a zástupca vedúceho oddelenia spoločenských vied MVAOSŠ ZSSR V. N. Dončenko.

Cieľom seminára bola výmena vzájomných poznatkov a skúseností z prestavby výučby marxizmu-leninizmu na vysokých školách v duchu záverov XVII. zjazdu KŠČ a XXVII. zjazdu KSSZ, spoločná diskusia o formách a metódach skvalitnenia výučby jednotlivých disciplín marxizmu-leninizmu s dôrazom na teoreticko-metodologickú stránku problému, ako aj koordinácia postupov pri zabezpečení týchto úloh.

Úvodný deň seminára bol venovaný rokovaniu v pléne, kde si prítomní vypočuli referáty V. I. Zubareva *Prestavba výučby spoločenských vied na*

vysokých školách ZSSR; F. Macáška, námestníka MŠ SSR *Úlohy ústavov marxizmu-leninizmu po XVII. zjazde KSČ*, ako aj vystúpenia V. N. Dončenko, Č. Novotného, riaditeľa odboru marxizmu-leninizmu MŠ SSR a J. Červíčka, riaditeľa odboru marxizmu-leninizmu MŠ ČSR. Predmetom rokovania v pléne boli problémy výučby marxizmu-leninizmu, ktoré sa konkrétne diskutovali v nasledujúcich dňoch v jednotlivých sekciách.

Rokovanie v sekcii politická ekonomia vychádzalo z celkového obsahového zamerania seminára. Živá diskusia v sekcii, ktorú viedol J. Barvík z ÚML ČVUT Praha, dotýkala sa bezprostredne teoreticko-metodologických otázok výučby politickej ekonomie, jej prestavby v súčasnom období.

Skúsenosti a súčasné problémy sovietskych pedagógov vo svojich vystúpeniach stručne predstavili prítomní sovietski hostia. A. J. Kredisov, zástupca riaditeľa IPK pri univerzite v Kyjeve, vo svojom vystúpení zdôraznil nevyhnutnosť prestavby systému vzdelávania na vysokých školách. Prestavba sovietskej spoločnosti spočíva okrem iného i v kvalitatívne novom chápaní zásadných otázok marxisticko-leninskej teórie, osobitne politickej ekonomie, očistených od všetkých dogmatických predstáv. Výučba politickej ekonomie preto musí akceptovať problémovú metódu ako hlavnú, ktorá umožňuje hlbokú analýzu i adekvátnu reakciu na všetky javy súčasnej spoločnosti, a tým väčšmi priťahuje záujem študentov o štúdium marxizmu-leninizmu. Hlavnú pozornosť je potrebné venovať objasňovaniu problematiky realizácie spoločenského vlastníctva, hospodárskeho mechanizmu, protirečení v procesoch a javoch socialistickej spoločnosti, ako aj problémom VTR.

I. J. Sanaliti, vedúci katedry politickej ekonomie Tiripolského pedago-

gického inštitútu, sa zaoberal obsahom kurzu politickej ekonomie, pričom zdôraznil, že tento obsah sa dynamicky mení pod vplyvom konkrétnych faktorov, ako napr. hĺbka rozpracovania problémov ekonomického systému socializmu, sama prax socialistickej výstavby a iné. Nový systém výučby politickej ekonomie sa preto musí zamerať na kvalitatívne hlbšie vysvetľovanie dialektiky a protirečení vzájomného vzťahu výrobných síl a výrobných vzťahov, hlbšiu analýzu ekonomických kategórií a zákonov, úlohy protirečení vo vývoji socialistických výrobných vzťahov.

N. Ch. Kumskovová z Kirgizského štátneho lekárskeho inštitútu poukázala vo svojom vystúpení na odtrhnutosť teórie od praxe v systéme výučby politickej ekonomie. Zdôraznila, že tento rozpor je nevyhnutné odstrániť, aby sa výchovná funkcia politickej ekonomie naďalej rozvíjala a prispievala tak k formovaniu osobnosti mladého človeka.

V. Novák z odboru marxizmu-leninizmu MŠ SSR sa zaoberal novými osnovami základného kurzu politickej ekonomie na vysokých školách, platnými od 1. 9. 1987, ktoré sú realizáciou záverov zasadnutia P ÚV KSČ z 2. 3. 1984 o úlohách ústavov marxizmu-leninizmu na vysokých školách. Inovované osnovy vo väčšej miere odrážajú súčasné požiadavky na výučbu, sú zbavené zbytočného historizmu a ich hlavným pozitívom je ich priblíženie dnešným potrebám pochopenia zmien v súčasnom kapitalizme a socializme. Novozaradené sú témy o mechanizme fungovania štátno-monopolistického kapitalizmu a mechanizme fungovania socialistickej ekonomiky. V. Novák upozornil, že vzhľadom na dynamické zmeny v teórii i v ekonomickej praxi sa predpokladá kratšie obdobie platnosti týchto osnov a ich neustále zdokonaľovanie a ďalšie prepracúvanie.

J. Barvík vo svojom vystúpení uviedol, že v ekonomickej teórii socializmu sa v súčasnosti zvyrazňujú dve polohy: 1. Cieľavedomé utváranie rozvojových procesov socialistickej ekonomiky, t. j. reprodukčná stratégia urýchlenia a intenzifikácie. Dôraz sa v tomto prípade kladie na teoreticko-metodologické otázky, ktorých riešenie patrí predovšetkým centrálnej polohe socialistickeho ekonomického systému. 2. Zabezpečovanie realizácie rozvojových smerov, vlastného priebehu (fungovania) reprodukčného procesu, čo je spojené s podstatou preštvavby hospodárskeho mechanizmu, s dôrazom na systémové inštitucionálne otázky a uplatňovanie všetkých základných reprodukčných subjektov — osobitne výrobných kolektívov a jednotlivcov, rešpektovanie ich potrieb a záujmov. Novo sa teda uplatňujú väzby medzi politikou a ekonomickou teóriou ako určujúce pre dosiahnutie vyššej efektívnosti a účinnosti riadenia. J. Barvík podrobne charakterizoval aj novo sa formulujúci prvok ekonomického systému socializmu — samosprávu.

A. Pražský z ÚML VŠE Praha v diskusii zdôraznil potrebu nového prístupu k vedeckovýskumnej práci, ktorý spočíva v integrácii výskumných kapacít ústavov marxizmu-leninizmu k riešeniu nielen metodicko-pedagogických úloh, ale i tematických štátnych výskumných úloh. V pedagogickej práci je potrebné pripraviť nové generácie učebných pomôcok prihliadajúcich na súčasné úlohy výučby politickej ekonómie na vysokých školách. Ekonomické oddelenie VŠE Praha pripravuje učebnú pomôcku pre výučbu politickej ekonómie pre veľké kurzy, kde bude oddelený kategoriálny výklad od výkladov javových a funkčných foriem vo zvláštnej časti o socialisticom hospodárskom mechanizme v závere výkladu.

J. Kúkeľ z ÚML UK Bratislava sa zaoberal problémom využívania najnovších poznatkov teórie vo výučbe. Poukázal na to, že vo veľkých kurzoch nemusia učitelia odovzdávať študentom len hotové poznatky ekonomickej teórie, ale môžu ich uvádzať i do samého procesu teoretického poznávania, do otázok, ktoré teória len rieši a odpovede na ne existujú zatiaľ len v hypotézach, alternatívach a protirečivých názoroch. Táto metóda sa však neosvedčuje v základných kurzoch pre nedostatok času, vyvolávala by u študentov len teoretické zmätky. Zdôraznil potrebu jednoty vzdelávania a výučby, pričom zmysel výučby politickej ekonómie je potrebné vidieť vo zvládnutí základov ekonomického myslenia osvojením si správnych metód poznania skutočnosti a aktívneho pretvárania sveta a vo formovaní vedeckého svetonázoru študentov. Upriamil pozornosť i na otázky vzťahu výučby politickej ekonómie k hospodárskej praxi.

M. Doležal z ÚML UK uviedol, že dynamickosť súčasného ekonomického pohybu sa prejavuje v rozvíjajúcej sa internacionalizácii, v dôsledku čoho takmer všetky základné kategórie politickej ekonómie socializmu nadobúdajú internacionálne dimenzie, čo je potrebné náležite doceniť aj v osnovách výučby politickej ekonómie na vysokých školách. Do osnov je nevyhnutné zapracovať aj problematiku sféry nemateriálnej výroby (nevýrobnej sféry), v ktorej sa vynakladá stále väčšia časť spoločenskej práce a má stále väčší význam v reprodukčnom procese. Je tiež nevyhnutné posilniť teoretickú funkciu výučby politickej ekonómie, čím sa posilnia aj jej ostatné funkcie, a to i vo vzťahu k profilu jednotlivých fakúlt.

Do bohatej a neformálnej diskusie sa zapojili aj J. Eger, S. V. Močernýj, Z. Kuba, V. Ošťádal, A. Ružička, P.

Herman, M. Balážik, J. Dostál, M. Bachár, F. Regec, L. Lacová, E. Hajdyla a ďalší účastníci rokovania. Vo všetkých vystúpeniach sa navzájom prelínali a dopĺňali teoretické otázky s problémami metodiky výučby, s hľadáním vhodných foriem, ktoré by zvýšili efektívnosť a účinnosť výučby.

V záveroch z rokovania sekcie sa konštatovalo: 1. výučba politickej ekonómie na vysokých školách sa uskutočňuje podľa nových osnov, vypracovaných v zmysle priebežného sústreďovania poznatkov pri ich rozpracovaní; 2. pre zvýšenie efektívnosti výučby politickej ekonómie a vedenie študentov k stotožňovaniu sa so stratégiou urýchlenia je rozhodujúce zvýšiť teoretickú úroveň; na to je potrebné zamerať vedeckovýskumnú činnosť učiteľov a rozšíriť teoretickú diskusiu; 3. je potrebné efektívnejšie využívať novú techniku vo výučbe politickej ekonómie, nestrácať však pri tom zo zreteľa potrebu prípravy kvalitných a fundovaných vstupov pre učiteľov, aby sa používanie techniky nestalo samoučelným.

Na základe toho sekcia prijala nasledovné odporúčania pre ministerstvá školstva SSR a ČSR: 1. pokračovať v organizovaní podobných seminárov s účasťou ďalších odborníkov z ekonomických ústavov SAV a ČSAV a z VŠP; 2. organizovať výmenu materiálov spracovaných na vysokých školách a týkajúcich sa teoretických

problémov výučby politickej ekonómie; 3. prispieť k urýchlenému spracovaniu celoštátnych učebníc; 4. pokračovať v zdokonaľovaní osnov výučby politickej ekonómie s prihliadnutím na pripomienky vyplývajúce z diskusie, koordinovať osnovy a programy výučby v rámci štátov RVHP; 5. organizovať besedy za „okružným stolom“ k základným teoretickým a metodologickým problémom politickej ekonómie, aby sa tak prispelo k zjednoteniu pedagogického pôsobenia všetkých učiteľov politickej ekonómie.

Sekcia odporučila jednotlivým ústavom marxizmu-leninizmu na vysokých školách aplikovať závery diskusie so zreteľom na špecifické podmienky na každej vysokej škole, prispieť k urýchlenému spracovaniu celoštátnych učebníc a súčasne začať spracúvať učebné pomôcky i jednotlivými ústavmi marxizmu-leninizmu na vysokých školách.

Na záver seminára sa výsledky rokovania sekcií posúdili v pléne. Plénum konštatovalo, že rokovania priniesli množstvo podnetných návrhov a pripomienok ku skvalitňovaniu výučby marxizmu-leninizmu na vysokých školách, vzalo na vedomie odporúčania jednotlivých sekcií a schválilo *Prehlásenie k 70. výročiu VOSR*, ktoré bolo odoslané sovietskym zastupiteľským orgánom a ÚV KSČ.

Ivan Vorel
Roman Slivka

Bibliografia

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOПРОSЫ ЭКОНОМИКИ, 1987, č. 10

KAPUSTIN, J.: Socialistické súťaženie ako forma pracovnej aktivity más — SOROKIN, G.: Kritériá spoločenského rozvoja — PAVLOVA, N. — RIMAŠEVSKAJA, N.: Systém dôchodkového zabezpečenia — JASIN, J.: Prestavba plánovania výroby a hospodárskych vzťahov — RATGAUZ, M.: Ekonomické experimenty v APK — TAVASIJEV, A.: Fond spoločenskej spotreby v socializme — PEŠEČONOV, J.: Sociálna spravodlivosť a fondy spoločenskej spotreby — BADER, V.: Metodologické problémy tvorby cien — ABOLICHINA, G.: Nové formy spolupráce krajín RVHP — RAJZENER, G.: Hospodárska a vedecko-technická spolupráca NDR a ZSSR — MAŠINA, M.: Buržoázna soviológia o programe urýchlenia VTR v ZSSR — KULIKOV, V.: Urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja krajiny — strategická línia KSSZ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ, 1987, č. 10

ŽAMIN, V.: Politická ekonómia: súčasný stav a problémy prestavby — OLEVSKIJ, G.: Základný článok hospodárskeho systému a jeho úloha v rozvoji ekonomiky ZSSR — PETRIKOV, V.: Sociálny rozvoj vidieka od Októbra po súčasnosť — KANTOR, L.: Rozpracovanie plánovitej tvorby cien — KULIKOV, V.: Politickoekonomický obsah leninského učenia o prechodnom období od kapitalizmu k socializmu — JEMELJANOVA, I.: Veľký Október a kolektívne skúsenosti socialistickej výstavby členských štátov RVHP — RUTKEVIČ, M.: Dialektika ekonomického a sociálneho rozvoja v podmienkach prestavby — IVANOV, J.: Nová kvalita centralizovaného plánovania — GOLOSOV, V.: Státne financie a úver v podmienkach militarizácie ekonomiky — KUCHARENKO, V.:

Osvojiť si ekonomické vedomosti — aktuálna úloha — KOZYREV, A.: Využívanie prírodných zdrojov v období socialistickej rekonštrukcie národného hospodárstva ZSSR — CHANIN, G.: Úloha cien v prepočtoch vzťahov medzi úhrnným spoločenským produktom a národným dôchodkom v sovietskej ekonomike (1928—1950) — KONOVALOV, A.: O produktívnej a neproduktívnej práci — BIKČANTAJEVA, D. — KURČAKOV, R.: O zdrojoch dogmatizmu v politickej ekonómii

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, 1987, č. 10

KAPČENKO, N.: Sovietska koncepcia mieru vo svetle historických skúseností Veľkého októbra — OSADČAJA, I.: Zmena stratégie regulovania v kapitalistických krajinách — POZDŇAKOV, E.: Súvislosti medzi ekonomikou a politikou v medzinárodných vzťahoch — KOČEVŘIN, J.: Neoklasická teória výroby a rozdeľovania — ČEPURENKO, A.: Genéza peňažnej formy — niektoré diskusné otázky — DYNKIN, A. — CELIŠČEV, I.: Japonsko — vedecko-technický pokrok a organizácia ekonomiky

ЭКОНОМИКА И МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ, 1987, č. 5

Sedemdesiate výročie Októbra a nové úlohy socialistickej výstavby — MAKAROV, V. L.: O perspektívnych smeroch výskumu CEMI AV ZSSR — ŠIRIAJEV, J. S.: Problémy rozpracovania a realizácie novej stratégie spolupráce a rozvoja členských štátov RVHP — LVOV, D. S. — GLAZIEV, S. J.: Teoretické a praktické aspekty riadenia vedecko-technického pokroku — Základné princípy komplexného hodnotenia efektívnosti opatrení na urých-

lenie vedecko-technického pokroku — BORŠEVSKIJ, M. Z. — MAKAROV, A. A. — TKAČENKO, B. J. — ŠEVČUK, L. M.: Optimalizácia rozvoja palivovo-energetického komplexu pri neurčitosti základnej informácie — KRICEVSKIJ, I. J.: O ekonomickej efektívnosti chemizácie národného hospodárstva — PLAKUNOV, M. K. — RAJACKAS, R. L.: Výber najlepších variantov investovania a problém hodnotenia jeho efektívnosti — KOVAČEV, A. — CVETANOV, I.: Iteratívny prístup k bilancovaniu výroby a rozdeľovania výrobkov v národnom hospodárskom komplexe — RIUMKIN, A. I.: O modelovaní vzájomných vzťahov medzi obyvateľstvom a výrobou v oblastnom plánovaní — RUDALAVIČIUS, J. M. — JAKUTIS, A. S.: Skúsenosti s modelovaním strednodobého plánovania pododvetvových komplexov — KALENDŽIAN, S. O.: O zladení odvetvových a oblastných plánov v systéme modelov

IZVESTIJA AKADEMII NAUK SSSR — SERIJA EKONOMIČESKAJA, 1987, č. 5

ANČIŠKIN, A. I.: Ekonomické problémy rozvoja vedy — PATRIČNYJ, V. A.: Zvýšenie úrovne hodnotenia finálnych výsledkov výroby — KOMAROV, V. J.: Nevýrobná sféra a efektívnosť výroby — MIKULSKIJ, K. I.: Aktuálne problémy hmotného stimulovania pracujúcich — ALEKSEJEV, V. V.: Odvetvové problémy reprodukcie inžiniersko-technických a robotníckych kádrov v podmienkach prужnej automatizácie výroby — LEBEDEV, J. V.: Súčasné metodologické aspekty intenzifikácie vedeckej práce — OGANEŠIAN, A. S.: Analýza oblastnej diferenciácie normy efektívnosti investícií — SAVČENKO, P. V. — FEDOROVA, M. N.: Individuálne vedľajšie činnosti a dôchodky obyvateľstva — GONTMACHER, J. Š.: Ovládnutie Severu: ľudský faktor — CHOMELANSKIJ, B. N.: Súčasný stav a perspektívy rozvoja sociálnej infraštruktúry sibírskej oblasti — DANILOV, D. A. — ŠUMILIN, S. I.: Internacionalizácia vojenských vedeckovýskumných vývojovo-konštruktčných prác kapitalistických krajín: tendencie, protirečenia, zvyšujúca sa úloha štátu

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1987, č. 10

GRAUPNER, K. H. — SCHMIDT, E. — VOGEL, G.: 15 rokov Vedeckej rady pre

ekonomický výskum pri Akadémii vied NDR — STEINITZ, K.: Hospodársky rast a ekonomická stratégia — FORNER, A.: Vzťahy medzi komparatívnymi výhodami a rentabilitou zahraničného obchodu v socialistickej ekonomike — MÜLLER, K.: Odras vzťahov medzi cenami a nezamestnanosťou v buržoáznej politickej ekonomii — POLOSCHKE, W. — RUDOLPH, K.: K vývoju financovania opatrení vo vede a technike v národných hospodárstvach európskych členských štátov RVHP

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1987, č. 10

FEKETE, F.: Výkonnosť súčasných poľnohospodárskych výrobných sústav a dôchodkovosť partnerských hospodárstiev — SEBESTYÉN, K.: Výkonnosť poľnohospodárskych výrobných sústav a možnosti ich rozvoja — BRÓDY, A. — FARKAS, M.: O formách pohybu ekonomiky — SZERGÉNYI, I.: Výzva energetiky a maďarská ekonomika — FARKAS, Z.: Rozdelenie možností pracovných výkonov v podniku — NEUMANN, L.: Pracovné kolektívy v podniku a inštitucionálne presadzovanie záujmov — MIZSEI, K.: Má maďarský hospodársky mechanizmus modelovú hodnotu? — DANI, K.: Vzťahy medzi orientáciou na vonkajšie ekonomické vzťahy a zahraničnou zadĺženosťou v rozvojových krajinách — ARTNER, A.: Obchodné vzťahy Maďarska s Európskym hospodárskym spoločenstvom

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1987, č. 9

MANDEL, M.: Štruktúrna politika na rázcestí — SIMONOVITS, A.: Investičný cyklus stop-go — ROMÁN, Z.: Úloha rady riaditeľov vo veľkých kapitalistických podnikoch — HÜTTL, A.: Možnosť súca na využitie: úloha prognóz pri riadení hospodárstva — GALASI, P. — KERTESI, G.: Rozšírenie korupcie — SZÁSZ, A.: Úvahy o rovnovážnejšom medzinárodnom systéme výmenných kurzov — BALÁZSY, S.: O daňovej reforme [kritika a protinávrhy] — FALUS-SZIKAI, K.: Koho a ako sa dotýka daň z osobných dôchodkov: ďalší aspekt — SOÓS, K. A.: Úvahy o daňovej reforme „vzatej samej od seba“ — SALY, F.: Je kontrolór nepriateľom? — PÓCS, E.: Ekonomika vyspelých kapitalistických krajín a ich politika vyrovnávania: chúlóstivá rovnováha — BELLON, B.: Priemyselná politika v USA — „liberálny intervencionizmus“ — RÉCZEY, I.: Alfa, beta — Makroekonomický význam trhu cenných papierov

EKONOMIKA I MATEMATIČESKIJE METODY, 1987, č. 2

PETRAKOV, N. J.: Interakcia ekonomických a sociálnych faktorov v mechanizme riadenia národného hospodárstva — MARKOV, V. I.: O rozvoji plánovitého riadenia sociálnych procesov (metodologické problémy) — RIMAŠEVSKAJA, N. M. — KOPNINA, V. G.: Sociálno-ekonomické problémy starostlivosti o zdravie obyvateľstva — SAJENKO, O. P. — ČERNIKOV, D. A. — ŠEVACHOV, J. J.: Skúmanie vplyvu sociálneho rozvoja na ekonomický rast v perspektívnom plánovaní — RUTGAJZER, V. M. — ŠMAROV, A. I. — FILENKOV, P. J. — GLINKIN, I. A.: Modely prognózovania peňažných dôchodkov obyvateľstva — VOLKOV, A. G. — SOROKO, J. L.: Stochastický mikromodel formovania rodinnej štruktúry obyvateľstva — ČERNÁVSKIJ, A. V.: Plánovanie štruktúry maloobchodného obratu na základe aplikácie medziodvetvových modelov — LACHMAN, I. L.: O ekonomických stimuloch uspokojovania dopytu po tovaroch — MAKSIMILIAN, S. V.: O jednom prístupe zdôvodnenia perspektív rozvoja sociálnej infraštruktúry v oblasti — BARSKIJ, L. A. — BEBČUK, B. C. — GOFMAN, K. G. — GUSEV, A. A.: Metódy ekologicko-ekonomického zdôvodnenia rozvoja bezodpadových výrob — MARTYNOV, G. V.: Efekt aglomerácie v úlohe optimalizácie rozvoja a rozmiestnenia mnohoozvetvového komplexu — SOTSKOV, A. I.: Zásada optimálnosti pre rovnovážne rozdelenie výroby a spotreby — PŠENIČNYJ, B. N. — POLIŠUK, N. V.: O rovnovážnych cenách vo všeobecnom modeli výroby a výmeny — BEZEL, B. P. — ŽITKOV, V. A.: Matematické me-

tódy v plánovaní automobilnej dopravy: analýza výsledkov za obdobie 20 rokov

EKONOMIKA I MATEMATIČESKIJE METODY, 1987, č. 3

JUŇ, O. M.: Metódy plánovania: smery zdokonaľovania — SUCHOTIN, J. V. — DEMENTIEV, V. J. — OVSIJENKO, J. V.: O metodológii súčasných prístupov k prestavbe riadenia ekonomiky — GLADYŠEVSKIJ, A. I.: O vzájomných väzbách vedecko-technických a sociálno-ekonomických prognóz — ZABLUDOVSKIJ, M. I. — SOLOVIEV, J. P.: Vybilancovanosť častkových prognóz a metóda jej dosiahnutia — AKIMOV, A. V. — KLEANDROV, D. I.: Prognózovanie počtu obyvateľstva na základe globálneho modelu demografického vývoja — TICHOMIROV, N. P.: O hodnotení presnosti prognóz vývoja obyvateľstva — FAJERMAN, J. J. — PORTANSKIJ, I. A.: Systémové prognózovanie mestských sídiel — VARŠAVSKIJ, L. J.: Modely a metódy výpočtu dynamiky závädzania výrobných kapacít — ALTAJEV, V. J. — POMANSKIJ, A. B. — TROFIMOV, G. J. — CHENKIN, G. M.: O analytickom prístupe k výskumu imitačných modelov ekonomických sústav — PETRIŠČEV, V. S. — ŤABIN, V. N.: Riešenie nesprávnej úlohy rozboru štruktúry finančných nákladov výroby — BOGAČEV, V. N.: Matematická ekonómia a prestavba ekonomického myslenia — VOLČKOV, B. A. — LEJBKIND, J. R.: Modelovanie a technológia plánovania — DANILOV-DANILAN, V. I.: Metodologické aspekty výpočtu a využitia hraničných nákladov

NOVÉ KNIHY

- MIKULSKIJ, K. I.: Ekonomický růst za socialismu. (Zkušenosti a perspektivy.) Praha, Academia 1986. 223 s.
- MOKRÝ, V. — MELÍSEK, F.: Ekonomický rozvoj a ekonomické štruktúry. Bratislava, ALFA 1986. 232 s.
- Naše poľnohospodárstvo v období budovania základov socializmu. Bratislava, Pravda 1986. 451 s.
- NENADÁL, J.: Měření efektivity zvyšování kvality. Praha, Svoboda 1986. 153 s.
- PAVELKA, F.: Plánování a modelování finančních vztahů. Bratislava, —Praha, ALFA—SNTL 1986. 170 s.
- PAVELKA, F. — PRŮCHOVÁ, J.: Měnové a finanční soustavy v kapitalistických státech. Praha—Bratislava, SNTL—ALFA 1987. 193 s.
- Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve. Bratislava, Pravda 1986. 224 s.
- PRÍVARA, J.: Prestavba hospodárskeho mechanizmu. Bratislava, Pravda 1987. 312 s.
- RAJŇÁK, M.: Ekonomické stimuly vedecko-technického pokroku v priemysle. Bratislava, ALFA 1986. 288 s.
- SOJKA, J. — WALTER, J.: Matematické modelovanie ekonomických procesov. Bratislava—Praha, ALFA—SNTL 1986. 408 s.
- STRAČÁR, V. a kol.: Ekonomika a organizácia práce. Bratislava, ALFA 1986. 520 s.
- ŠÍBL, D.: Nebojte sa politickej ekonomie. Bratislava, Pravda 1986. 237 s.
- ŠÍBL, D.: Nadnárodné štátnomonopolistické regulovanie v európskych spoločnostiach. Bratislava, Pravda 1986. 292 s.
- ŠIMONČIČ, S. I. a kol.: Ekonomická kybernetika. Bratislava—Praha, ALFA—SNTL 1986. 380 s.
- TÓTH, E.: Organizování systémů řízení socialistického hospodářství. Praha—Bratislava, SNLT—ALFA 1986. 232 s.
- UZUN, V. J.: Cieľové programy rozvoja poľnohospodárskeho priemyselného komplexu. Bratislava, Príroda 1986. 165 s.
- Vedecko-technický pokrok a ekonomika. Bratislava, Práca 1986. 145 s.
- VODÁČEK, L. — VODÁČKOVÁ, O.: Stratégia riadenia inovácií v podniku. Bratislava, Pravda 1987. 232 s.
- VRŮŽEK, Š.: Prehľadovanie vnútropodnikového chozrasčotu. Bratislava, Práca 1986. 237 s.
- ZALAI, K.: Hodnotenie economickej úrovne priemyselných podnikov. Bratislava, ALFA 1986. 166 s.

Fraťišek Brunner

EKONOMIKA STAVEBNÍCTVA

Časopis **Ekonomika stavebníctva** — so zameraním na ekonomiku odvetví stavebníctva — je bohatým zdrojom poznatkov a skúseností pre odborníkov v stavebníckej teórii i v praxi. Čitateľa uvádza do tajov ekonomiky, riadenia i organizovania v stavebníctve a pomáha pri riešení problémov v praxi.

Hlavné tematické okruhy:

- rozvoj stavebníctva v kontexte realizácie stratégie urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti po XVII. zjazde KSČ;
- zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu v stavebníctve;
- úloha a postavenie ľudského činiteľa;
- rozvoj systému riadenia podnikovohospodárskej sféry;
- rozvoj automatizovaných a informačných systémov v rezorte.

Pravidelné rubriky:

Z hospodárskoprávnej praxe

Ekonomický výskum ponúka stavebnej praxi

Konferencie — semináre — porady

Zo zahraničnej tlače

Recenzie a iné.

Časopis **Ekonomika stavebníctva** vydáva Ústav ekonomiky a organizácie stavebníctva Bratislava v ALFE, vydavateľstve technickej a ekonomickej literatúry, n. p., Bratislava. Vychádza 12-krát ročne, jednotlivé čísla Kčs 6.—, predplatné na rok Kčs 72.—.

Objednávky posielajte na adresu: PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 884 19 Bratislava, alebo priamo redakcii časopisu: Ružová dolina 27, 824 69 Bratislava.

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 010197 — Bibliografické citácie. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Dr. ŠESTÁKOVĀ, Monika, DrSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava — doc. Ing. HLAVATĀ, Irena, CSc., Vysoká škola ekonomická, Palisády 22, 832 20 Bratislava — Ing. KRAJČOVIČ, Michal, Ekonomický ústav SAV, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava — doc. Ing. VOSTATEK, Jaroslav, CSc., Prognostický ústav ČSAV, Václavské nám. 55, 110 00 Praha 1 — Nové Město — prof. Dr. VACIČ, Aleksandar M., Economic Commission for Europe United Nations, General Economic Analysis Division, Palais des Nations Office 460, 1211 Genève, Switzerland.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 5/36/1988

KRČ, Rudolf: Substitučné procesy a prestavba výrobnotechnickej základne v ČSSR

KREUTER, Josef: Hospodárska politika Veľké Británie v 80. letech

WICK, Alfred: Úloha veľkého výrobného organizačného seskupení v intenzifikačnom procese v odvetvách strojírenského priemyslu

MIKOVÁ, Oľga: Pôsobenie financií a finančných nástrojov na efektívnosť reprodukcie základných prostriedkov

ORSÁGOVÁ, Soňa: Aktuálne problémy rozvoja služieb v ČSSR

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV**POLITICKÁ EKONOMIE číslo 5/36/1988**

K přestavbě hospodářského mechanismu

SOUKUP, Petr — SEJÁK, Josef: Kriteriaální soustava cen a její mechanismy

KLAUS, Václav: Měnová kritéria v chování banky

TOMS, Miroslav K pojetí a měření konečných národohospodářských výsledků

BAKALÁŘ, Ladislav: Bankovní soustava v hospodářském mechanismu

KMONÍČEK, Leoš: K vnitřní logice Marxovy pracovní teorie hodnoty

NACHTIGAL, Vladimír — VANER, Josef: Využití mezioborových bilancí pro komparativní analýzu ekonomické úrovně

VEČERNÍK, Jiří: Sociálně ekonomické faktory diferenciacie spotreby

KOROČKIN, Vladimir Vasiljevič: Problémová výuka politickej ekonomie

ZLÝ, Bohumír: Trvalý význam studia klasiků

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 36, 1988, č. 4. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Egon Hlavatý, výkonná redaktorka Zora Komínková, redaktorka Katarína Rybaniská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-ÜED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.